

JEVREJI U SRBIJI I BEOGRADU

Hronika jednog prisustva

KROZ DOKUMENTE SRPSKIH VLADARA,
PUTOPISE STRANACA I SLUŽBENE PROTOKOLE

Aron Albahari

JEVREJI U SRBIJI I BEOGRADU

Hronika jednog prisustva

KROZ DOKUMENTE SRPSKIH VLADARA,
PUTOPISE STRANACA I SLUŽBENE PROTOKOLE

Aron Albahari

Beograd
2020.

Autor: Aron Albahari

Izdavač: A. Albahari

Korektura teksta: Biljana Albahari

Dizajn i tehnička priprema: ISTOK dizajn, Beograd

Štampa: Službeni glasnik, Beograd, 2020

Tiraž: 150

Slika na naslovnoj strani:
Beograd, Melhor Hafner Mladi, Augsburg, 1684. g.

*...Sad idi, napiši ovo na ploču,
zapiši u knjigu, da ostane za vremena
koja će doći, do vijeka...*

(Knjiga proroka Isaije; 30:8)

*...Onima koji drže subote moje i
izabiru što je meni drago, i drže za-
vjet moj, njima ću dati u domu svom
i među zidovima svojim mjesto i ime
vječno, svakome od njih...*

(Knjiga proroka Isaije; 56:4-5)

U V O D

Osnovna namera ove knjige je da na jednom mestu objedini i prezentuje istorijat i hronologiju prisustva Jevreja na prostoru današnje Srbije, kao i Srbije srednjeg veka, ali i ranijeg vremena. A sve to pre svega na osnovu brojnih pisanih dokumenata i građe, kao i pojedinih materijalnih artefakata. Period koji obuhvata ova hronologija je vreme od 9. veka, pa sve do početka Drugog svetskog rata.

Deo izvora ovde navedenih podataka su informacije preuzete iz knjiga i radova više savremenih autora, ali znatan deo se odnosi i na knjige i pisane radove objavljivane u vremenu pre Drugog svetskog rata, koje je autor ove knjige istraživao kroz korišćenje fundusa retkih i starih knjiga Narodne biblioteke Srbije u Beogradu. Reč je o knjigama koje govore o istoriji Balkana, Srbije i Beograda. Sve te prikupljene istorijske informacije ovde su predstavljene objedinjeno i hronološki, radi lakšeg istorijskog praćenja. Svi izvori i autori navedeni su u fusnotama i u literaturi na kraju, kao i primarni izvori na koje se ovi autori pozivaju. Prilikom navođenja i tih izvora koje su oni koristili, u fusnotama se navodi odrednica „vidi“. A cilj je upravo i to da se za svaku ovde navedenu informaciju da njen osnovni, ali i primarni – originalni izvor.

U knjizi se, osim konkretnih potvrda o prisustvu Jevreja na ovom prostoru, navode i pomeni o Jevrejima koji su dati u dokumentima srpskih vladara tog vremena, pre svega u *hrisovuljama* – darovnim ugovorima, bilo da se one odnose na njihova dobra na prostoru današnje Srbije ili i van tih granica. Ovo se odnosi, pre svega na vreme vladavine dinastije Nemanjića, što je period od 200 godina, od druge polovine 12. veka pa sve do 1371. godine, odnosno do Maričke bitke.

Građu iz tog vremena, osim samih srpskih izvora, čine i informacije koje potiču iz drugih izvora, a koji govore o Jevrejima na tom prostoru.

Grb Nemanjića

Iako u jevrejskim izvorima (*responsama*) i lokalnim knjigama jevrejskih zajednica (*Pinkasima*) postoje brojni pomeni o Jevrejima Srbije, o njihovom životu i svakodnevnici, pitanjima koja se tiču vremena nastanka njihovih sinagoga, grobalja, imenovanja lokalnih rabina, međusobnih prepiski, trgovačkih, finansijskih i porodičnih odnosa i tako dalje, **a koji su često datumski i dosta stariji od podataka navedenih u ovoj hronologiji**, u radu su ipak primarno navedeni podaci koji potiču izvan „jevrejskih izvora“.

Koliko god je bilo moguće, izvorni tekstovi pomêna i zapisi o Jevrejima dati su na pismu i jeziku kako su i napisani u originalu, što se posebno odnosi na starije zapise.

Pored spominjanja Jevreja, pa makar i sporadičnog, u dokumentima srpskih vladara tog vremena, i u arhivama pojedinih gradova Srbije susreću se imena Jevreja pojedinaca i u potpuno administrativnim dokumentima i beleškama, kao na primer kupoprodajnim ugovorima, garancijama, evidencijama o naplati i slično. A takvih zapisa i službenih beleški je mnogo. Ovde ćemo kratko pomenuti samo neke, vremenski dosta stare zapise.

Tako se pominje izvesni **Juda** u Belom Brodu (kod Plane) **1411. godine** za koga se kaže da je „primio od jednog Dubrovčanina 200 kablića srebrne rude i 19 libara srebra, za što su kao jemci garantovali...“ pa se dalje navode imena više garanata.¹ Takođe i u teferu srpskog trgovca Matka Pribisaljčića iz **1505. godine**, pored ostalih mu dužnika zabeležen je i **Lazar Jevrejin** iz Severne Srbije.² **Jevreji Lezer i Ismail** zabeleženi su i u Kruševcu **1519. godine** kao dužnici jednog dubrovačkog trgovca, a u Smederevu i neki **Abraam Sirianus**.³ Svi ti podaci, makar i posredni, ukazuju na život, rad i prisustvo Jevreja u određenom vremenu i mestima u Srbiji.

U periodu od turskog osvajanja Srbije s kraja 14. i početkom 15. veka, pa sve do 19. veka i vladavine dinastije Obrenovića (1815), podaci o prisustvu i

1 Богумил Храбак, *Јевреји у Београду: до стицања равноправности* (1878) (Београд: Српски генеалошки центар, 2009), 18. Vidi: Državni arhiv u Dubrovniku, Test. not, IX, 201 od 2. X 1413.

2 Vuk Vinaver, *Jevreji u Srbiji početkom XX veka*, u *Jevrejski almanah 1955-56* (Beograd: Savez jevrejskih opština Jugoslavije, 1955/56?), 28.

3 Богумил Храбак, *Јевреји у Београду: до стицања равноправности* (1878) (Београд: Српски генеалошки центар, 2009), 18. Vidi: Državni arhiv u Dubrovniku, Div. canc. CVIII, 133 od 31. I 1519. i Test. not, XIV, 151' - 2 od 4. II 1450.

životu Jevreja u Srbiji, a posebno u Beogradu, dolaze nam uglavnom iz pisanih izvora članova brojnih diplomatskih delegacija iz Austrije, Ugarske, Italije, Nemačke, Francuske, Engleske, Rusije, ali i običnih putopisaca koji su prolazili ovim krajevima i koji su svoja zapažanja beležili i ostavili u pisanim radovima ili knjigama. U dosta takvih zapisa pominju se i Jevreji, nekada samo kratkim pomenom uz nabranje i drugih naroda, a nekada i kroz detaljnije opise njihovog broja, lokaliteta življenja, njihovih kuća, dućana, škola, sinagoga i onoga čime su se bavili.

Vreme vladavine Srbijom od strane dinastija Obrenovića (19. vek) i Karađorđevića (20. vek) donosi i prve propise koji se u potpunosti odnose na Jevreje i regulišu njihova određena prava ali i ograničenja. Reč je o ukazu Mihaila Obrenovića iz 1861. godine, a posle i zakonu kralja Aleksandra I Karađorđevića, iz 1929. godine (*Zakon o Verskoj zajednici Jevreja u Kraljevini Jugoslaviji*) koji su kompletno posvećeni i govore o statusu, pravima i obavezama Jevreja u Srbiji. A to je i vreme pred sami Drugi svetski rat.

Grb Obrenovića

Grb Karađorđevića

Ova objedinjena i ovde hronološki predstavljena istorijska građa, kao i značajan broj njenih relevantnih izvora, čini dobru osnovu za dalja istraživanja svim zainteresovanim, pre svega istoričarima i istraživačima.

H R O N O L O G I J A

9. vek Prvi dokazi o prisutnosti Jevreja na prostorima koji čine granice današnje Srbije, a pre uspostave i same srpske države ili uključenja tog prostora u njene granice, svakako jesu artefakti sadržani u reljefnim prikazima tipično jevrejskog simbola *menore*, sedmokrakog svećnjaka koji datiraju iz 9. veka, a koji su pronađeni u nekropoli vojvođanskog mesta Čelarevo u Bačkoj (slike dole).⁴

Iz ovoga se nesumnjivo može zaključiti da je dakle u to vreme i na tom prostoru živela određena grupacija ili manja skupina Jevreja koja je ili sama pravila, ali svakako je koristila ovu karakterističnu i simboličnu ukrasnu jevrejsku ornamentiku.

oko 950. godine Sledeća činjenica koja ukazuje na prisustvo Jevreja na ovom prostoru, konkretno u Beogradu, potiče iz oko 950. godine, i predstavlja okolnosti vezane za pismo koje Hazdai Ibn Šaprut (915- oko 970), jevrejski diplomata na dvoru arapskog kalifa Abdul Rahmana III (912-961) iz Kordobe, šalje hazarskom kaganu Jozefu (940-965).

⁴ *Izložba Menore iz Čelareva* - postavka izložbe i tekst kataloga Radovan Bunardžić, (Beograd: Savez jevrejskih opština Jugoslavije), 1980, 21.

Hazdai to pismo šalje preko dvojice Jevreja, Saula i Jozefa, koji su činili deo poslanstva izvesnog slovenskog vladara sa donjeg Dunava (današnja Hrvatska) koji su stigli u Kordobu. Oni mu obećavaju da će to njegovo pismo poslati hazarskom kaganu preko svojih sunarodnika – dakle Jevreja u Mađarskoj, **Beogradu** i Bugarskoj.⁵ Naravno, Beograd se u tom pismu pominje pod svojim tadašnjim imenom *Alba Bulgarorum*, jer je Beograd tada bio pod bugarskom vlašću, ali ono što je bitno jeste da nam ovaj izvor ukazuje na prisustvo i život i Jevreja u Beogradu tog vremena.

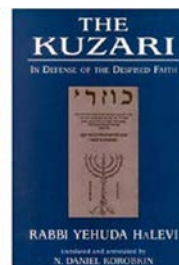
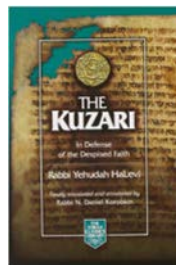
O kasnijem prisustvu Jevreja na prostorima srednjovekovne, a onda i moderne srpske kneževine, postoje podaci iz arhivske građe (zapisa, dokumenata, akata, povelja, ugovora, zakona) koji potiču iz vremena Nemanjića, pa zatim iz vremena vlasti Obrenovića i konačno Karađorđevića, kada ovi srpski vladari donose poseban ukaz i zakon koji regulišu njihova prava, obaveze i status u Kneževini Srbiji, a potom i kraljevini Jugoslaviji.

Prvi pisani dokumenti iz vremena srpskih vladara Nemanjića, Jevreje pominju najčešće posredno, uopšteno i kratko, ali ima i direktnih pominjanja. Uglavnom su ta pominjanja vezana za tadašnje posede srpskih vladara, često i van granica sadašnje Srbije (u Crnoj Gori – Kotor, Makedoniji – manastir Treskavac kod Prilepa, Grčkoj manastir Svete Bogorodice u Likusadi u Tesaliji i Velika lavra Svetog Atanasija na Svetoj Gori, Turskoj – manastir Svetog Jovana Preteče).

Ali ta pominjanja svakako jesu vredni dokumenti i dokazi o prisutnosti Jevreja, kako u samoj tadašnjoj Srbiji, tako i u pisanim aktima srpskih vladara.

1186. godina Najstariji poznati pisani pomen iz tog vremena, a koji posredno svedoči o prebivanju Jevreja na teritoriji tadašnje srednjovekovne Srbije, jeste odluka kotorskog gradskog veća iz januara 1186. godine, koja pominje roba „koji drži subotu“ („seruus qui habet **sabbatum**“),

5 Богутил Храбак, *Јевреји у Београду: до стицања равноправности (1878)* (Београд: Српски генеалошки центар, 2009), 14-15. Vidi: Rabbi Yehuda HaLevi, *Kuzari*, Jason Aronson Inc., 1998 i Feldheim Publishers, 2009 (original Judah ben Shmuel Halevi, *Sefer ha-Kuzari*, 1140) (slike desno).

u stvari praznuje jevrejski šabat, što je u to vreme apsolutno karakteristično samo za Jevreje.⁶

A grad Kotor je u to vreme u sastavu srednjovekovne Srbije i vlasti velikog župana **Stefana Nemanje** (1113-1199/1200).

1220. godina Uopšteno pominjanje Jevreja u crkveno-pravnom i liturgijskom spisu *Nomokanona – Zakonopravila*, u nauči poznatog kao *Krmčija svetog Save*, koji je priredio osnivač Srpske pravoslavne crkve i prvi srpski arhiepiskop Sava Nemanjić – Sveti Sava (1174/5-1236) oko 1220. godine, verovatno predstavlja mehaničko preuzimanje i prevode vizantijskih crkveno-liturgijskih tekstova, na koje se ne mora gledati kao na istorijske, ali je svakako interesantno za opštu informaciju i radi znanja pomenuti deo jednog malog odlomka ovog teksta, gde u prevodu sa srpskoslovenskog jezika u tom delu piše (s. 33, l. 14a): „*Isus je jevrejsko ime. Jelinskim (grčkim, o.a.) jezikom kaže se Sotir. A Sotir se našim jezikom kaže Spas. Naziva se Spas zato što spasava i održava zdravim sve koji veruju u Njega....*“ (slika dole – taj tekst u originalu na srpskoslovenskom jeziku).

ИС(ОУС)Ъ ЖЕ ИМЕ ЈЕВРЕЈСКОЈЕ ІЕСТЬ. ЈЕЛИ-
 3 НЬСКЫМЪ ЖЕ ІЕЗЫКОМЪ ГЛА(АГОЛ)ЕТЬ СЕ
 СОТИРЬ. НАШИМЪ ЖЕ ІЕЗЫКОМЪ СКАЗАІЕТЬ
 СЕ СОТИРЬ. СП(А)СЬ. СП(А)СЬ ЖЕ ИМЕНОУ-
 6 ІЕТЬ СѦ. ПОНЕЖЕ СП(А)САІЕТЬ И ЦѢЛЫ СЪ-
 БЛЮДАІЕТЬ ВСЕ ВЪРОУЮЩЕІЕ ВЪ НЬ. СКАЗА-

1230. godina Još jedna interesantna okolnost uključivanja pomena Jevreja u neki dokument srpskih vladara Nemanjića

⁶ Dušan Sindik, *Jevreji u pisanim pravnim spomenicima srednjovekovne Srbije*, u *Jevrejski istorijski muzej: Zbornik 10* (Beograd: Savez jevrejskih opština Srbije, 2015), 11. Vidi: „Књижевност Црне Горе од XII до XIX вијека“, књига 1: *Писци средњовјековној латинијиетиа*, приредио Д.И. Синдик у сарадњи са Горданом Томовић, Петитње 1996, 159-160. Odgovarajući komentar v. u : Синдик, Симеон Мироточиви (Београд: САНУ, 2000), 115-119.

sadržan je u povelji srpskog kralja **Stefana Radoslava** (1192- posle 1235) iz 1230. godine, koji je u tekst te povelje uneo i sledeću rečenicu: „*come scrive nel suo Evangelio san Zuane el documento de Jesu Christo alli **Đudei** vegnando da lui li ammaestrava la salute nostra dizando: Se vui observarete li miei precepti, per certo sarete li miei discipuli...*“⁷. U prevodu tu piše: „*kako Sveti Jovan piše u jevanđelju svome, u pismu Isusa Hrista **Židovima**, oni (Židovi-Jevreji, o.a.) koji su došli ka njemu bili su učeni u vjeri našoj s ovim riječima: ako hoćete pratiti moja pravila, vi ćete naravno biti moji učenici*“.

Dakle, i ovaj tekst nije nužno istorijski, ali ga je, uz pominjanje Jevreja, srpski kralj ipak uključio u svoju povelju!

Što se grada Kotora tiče, koji je u vreme 12. veka bio u sastavu države pomenutog srpskog vladara Stefana Nemanje, u još dva dokumenta se pominju i jevrejska ženska imena.

1202–1215. godina

U prvom slučaju iz vremena između 1202. i 1215. godine, pominje se žensko ime Judea, koje istina nije biblijsko, ali terminološki predstavlja ime stare jevrejske države Judeje, i generalno lingvistički tipično je uglavnom samo za Jevreje. Naime, u latinskom Kotorskom zborniku naveden je ugovor o zakupu nekog vinograda u Dumidrani (na lokalitetu današnjeg Tivta u Crnoj Gori) koji u zakup daje bračni par Simon Vukčev i njegova supruga **Judea**. Deo teksta tog ugovora u originalu i prevodu glasi: „*Ego Symon Velcace cum consencu et uoluntate uxoris mee **Judee** mittimus in redditu unieam nostram de Dumidrana*“... *Ja Simon Vukan (ili Vukčev) uz saglasnost i voljom moje supruge **Judeje**, dajemo u zakup naš vinograd u Dumidrani...*“⁸.

7 Dušan Sindik, *Jevreji u pisanim pravnim spomenicima srednjovekovne Srbije*, u *Jevrejski istorijski muzej : Zbornik 10* (Beograd: Savez jevrejskih opština Srbije, 2015), 11. Vidi: Smičiklas, *Diplomatički zbornik III*, 332-334, No 292; С. Ђирковић, Д. Синдик, *Зборник средњовековних ћириличких новела и писама Србије, Босне, Дубровника*, књига I, Београд 2011, бр. 24, ред 20.

8 Dušan Sindik, *Jevreji u srednjovekovnom Kotoru*, u *Jevrejski istorijski muzej : Zbornik 7* (Beograd: Savez jevrejskih opština Jugoslavije, 1997), 102-103. Vidi: U Kotorskom zborniku, zabeleženo na f. 194v.

1334. godina U drugom slučaju iz 1334. godine, takođe u jednom kupoprodajnom ugovoru iz latinskog Kotorskog zbornika, pominje se supruga izvesnog Bogdana Ogića, po imenu **Juda**. Deo teksta tog ugovora u originalu i prevodu glasi: „...cum domo Jude, uxoris Bogdani Ogić...“ „... kada je kuća **Jude**, supruge Bogdana Ogića...“⁹.

Sledeća tri pomena Jevreja i pojmova vezanih za Jevreje jesu u hrisovuljama (darovnim ugovorima) najvećeg srpskog kralja i cara Stefana Dušana (Stefan Uroš IV Dušan, oko 1308-1355 / kralj 1331-1346 i car 1346-1355).

1337. godina U prvoj hrisovulji iz 1337. godine, kralj **Stefan Dušan** poklanja jedno od svojih imanja manastiru Treskavac kod Prilepa (današnja Makedonija) uz objašnjenje da se to imanje prostire od „*jevrejskog dola...do jevrejskog re-čišta*“¹⁰, nedaleko od tamošnje crkve sv. Dimitrija (dole – deo tog teksta u originalu na srpskoslovenskom).

...ДОЛЬ ЕВРѢНСКЫ ... ДО РЕЧУИЩА ЕВРѢНСКАГО ...

Ovde je vredno pomenuti citat iz knjige Ženi Lebl, *Plima i slom* (str. 16) gde se u vezi sa ovim kaže: „U jednoj studiji o utvrđivanju mesta i granica panadžurišta (grčka reč koja znači sajmište, vašarište, pazarište) Prilepa XIV veka, kao poseda crkve sv. Dimitrija, piše između ostalog: 'Zahvaljujući jednoj odredbi treće Dušanove povelje manastiru Treskavcu o granicama panigirišta Prilepa...

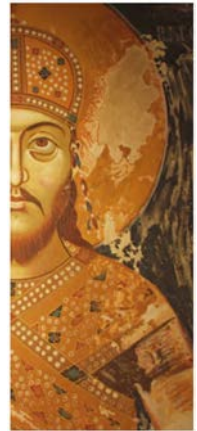
- 9 Предраг Палавестра, *Јеврејски њисци у српској књижевности* (Београд: Институт за књижевност и уметност, 1998), 21. Vidi: *Monumenta Catarensia*, vol.2, (Zagreb: JAZU, 1981), 200; A. Mayer, *Kotorski spomenici, druga knjiga kotorskih notara, god. 1329, 1332-1337*, 200, No 809.
- 10 Ženi Lebl, *Plima i slom* (Gornji Milanovac: Dečje novine, 1990), 16; Новаковић Стојан, *Законски сиоменици српских држава средњег век* (Београд: Српска Краљевска Академија, 1912), 668 i 700.

mesto krajnjeg graničnog punkta panigrišta, **jevrejski dol**, nije bilo teško otkriti, s obzirom da se jedini dol u ovom delu varoši nalazi oko tridesetak metara južno i jugoistočno od crkve sv. Dimitrija (**duboki jevrejski dol**)¹¹.

Dakle, radi pojašnjenja veze Jevreja i ovde navedenih pojmova, treba reći da to nisu retki slučajevi. Pa se tako i u današnje vreme za pojedine topografsko-reljefne toponime koriste termini, kao na primer „*Jevrejsko brdo*“ na Zlatiboru, koje ovo ime nosi još iz vremena između dva svetska rata, a dobilo ga je po neimenovanom jevrejskom trgovcu koji je na tom mestu imao svoju kuću za odmor. Ovo ustaljeno ime u narodu, po njemu, vremenom je postalo i zvanična topografska oznaka tog mesta.

To sve nam samo potvrđuje analogiju sa pomenima „*jevrejskog dola i jevrejskog rečišta*“ i u Dušanovo vreme, što i tada govori o prisutnosti Jevreja na određenom mestu u to vreme.

1345. godina U sledećoj hrisovulji iz oktobra 1345. godine, kojom se kralj **Stefan Dušan** obraća manastiru Svetog Jovana Preteče, na Menikejskoj gori u blizini tadašnjeg Carigrada, na mestu zvanom Prodrom u Zapadnoj Trakiji (današnja Turska), između ostalog piše da se on „*odriče dažbine od Jevreja*“ koji žive u mestu Zihni (Trakija), u tadašnjem njegovom carstvu i da tu dažbinu od njih poklanja pomenutom manastiru¹² (dole – deo tog teksta u originalu na srpskoslovenskom).

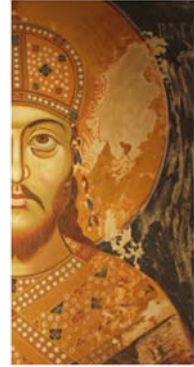
οι Ιουδαιοι οι εντος των Ζιχνων

11 Ženi Lebl ovde navodi: „Babić, str. 1-10. Na slici br.1 priloženoj navedenom članku, vidi se u prednjem planu pogled na crkvu sv. Dimitrija, a levo je **Jevrejski dol**.“

12 Бранко Надовеза, Биљана М. Јаковљевић, *Крајика историја Јевреја у Срдији* (Београд: Културна заједница Крајине, 2013), 35; Marko S. Mirč, *Jevreji na balkanskom poluostrvu i u staroj srpskoj državi do dolaska Turaka*, u *Jevrejski almanah 1957-58* (Београд: Savez jevrejskih opština Jugoslavije, 1957/58?), 53. Vidi: Соловјев Александар, Мошин Владимир, *Грчке иовеле српских владара*, Зборник за ИЈК српског народа (Београд: Српска Краљевска Академија, 1936), 12 (индикта XIV, ред 90=82); Miklosich-Müller, *Acta Graeca*, V, 111-114; Constantine Sathas, *Μεσαιωνική βιβλιοθήκη* (Medieval Library) 1872-1894, I volume, str. 234.

1348. godina Nadalje, u hrisovulji iz novembra 1348. godine, sada već car **Stefan**

Dušan poklanja manastiru Svete Bogorodice u Likusadi u Tesaliji (današnja Grčka) sva dugovanja izvesnog Jevrejina Anamera. Pa u tekstu kaže: „(sva dugovanja, o.a.) *Jevrejina po imenu Anamer*“¹³ (dole – deo tog teksta u originalu na srpskoslovenskom).

Ιουδαιον τον Αναμερην ονομαζομενον

U prikazu sledećeg dokumenta nalazi se vrlo važan podatak koji nam govori o pravnom položaju Jevreja u srpskoj srednjovekovnoj državi Nemanjića.

1361. godina Reč je o hrisovulji od 11. novembra 1361. godine.

Dušanovog sina i naslednika, srpskog cara **Stefana Uroša V** (1336-1371) upućenoj Velikoj lavri Svetog Atanasija na Svetoj gori (današnja Grčka). U povelji car hvali zasluge lavrinih monaha koji vrše pomene njegovom preminulom ocu caru Dušanu, i u to ime ih obaveštava da im carica na dar prilaže mali manastir Svih Svetih u selu Strežište (Serski kraj, na tromedi današnje Grčke – Bugarske – Makedonije) sa svim posedima i приходима koji su toj crkvi određeni još poveljom cara Dušana. A prilikom nabranjanja tih poseda i vinograda „u blizini svetog Konstantina“ (misli se na Konstantinopolj, koji je relativno „blizu“) u hrisovulji se između ostalog navodi i „mesto (imanje, o.a.) na kome žive i rade *Jevreji i porez* (telos, o.a.) koji

13 Dušan Sindik, *Jevreji u pisanim pravnim spomenicima srednjovekovne Srbije*, u *Jevrejski istorijski muzej : Zbornik 10* (Beograd: Savez jevrejskih opština Srbije, 2015), 12; Marko S. Mirč, *Jevreji na balkanskom poluostrvu i u staroj srpskoj državi do dolaska Turaka*, u *Jevrejski almanah 1957-58*, (Beograd: Savez jevrejskih opština Jugoslavije, 1957/58?), 53; Бранко Надовеза, Биљана М. Јаковљевић, *Крајинка историја Јевреја у Србији* (Београд: Културна заједница Крајине, 2013), 35. Види: Соловјев Александар, Мошин Владимир, *Грчке повеље српских владара*, Зборник за ИЈК српског народа (Београд: Српска Краљевска Академија, 1936), 158 (индикта II, ред 79=68).

oni plaćaju po zakonu¹⁴ („mesto, na njem že i sedet **Evreji**, dajušte na svako leto uzakonitem telos“), a koji će sada primati Velika lavra Svetog Atanasija (dole – deo tog teksta u originalu na srpskoslovenskom).

Х мѣсто на нѣ||ъ же сѣеть Евреи, дающе на всако лѣто оузаконни тѣмь
ТЕЛОСЬ

Ova informacija iz povelje srpskog cara Stefana Uroša V, o postojanju tog posebnog „jevrejskog danka“ važna je i kao istorijski dokaz o prisustvu Jevreja u nemanjičkoj Srbiji (istina u konkretnom slučaju na njenoj teritoriji van današnje Srbije), ali i pravno nam pruža podatak o položaju Jevreja u srednjovekovnoj Srbiji. Svakako, jasno nam je da taj i takav položaj nije bio specifičan samo za Srbiju. Naprotiv, taj danak (taksa-porez) koji su posebno plaćali samo Jevreji za svoj status u državi, pa i zaštitu, i mimo redovnog građanskog poreza koji su plaćali kao i drugi građani, bio je prisutan i u skoro svim Zapadnim zemljama Evrope srednjeg veka, a srpski su ga vladari najverovatnije preuzeli iz vizantijske državne i pravne prakse, na koju su se tadašnja srpska država i njeni vladari ponajviše i oslanjali i „kopirali“ je. Ovo proizilazi i iz samog vizantijsko-grčkog naziva tog poreza – „telos“, a koji se koristi i u ovoj hrisovulji cara Stefana Uroša V. Naravno, to ne umanjuje korist koju su od toga imali sami vladari ili određeni njihovi posedi i institucije, kao u ovom slučaju crkve i manastiri, kojima su srpski vladari posebnim poveljama (hrisovuljama) deljivali neke svoje posede na kojima su živeli Jevreji, a time i prenosili obavezu plaćanja tih poreza njima – crkvama ili manastirima.

1442. godina U dokumentu iz 1442. godine, za vreme prvog turskog osvajanja Srbije, kao zakupac carine glamskog srebra¹⁵ u Prištini, u društvu sa dvojicom Đenovljana (trgovaca iz italijanske luke Đenova) pominje se i jedan neimenovani Jevrej.¹⁶ U originalu na staroi-

14 Сима Ђирковић, *Јеврејски данак у византијским областима*, Зборник радова САНУ, XLIX (Београд: Византолошки институт, књига 4), 141-142. Vidi: Соловјев Александар, Мошин Владимир, *Грчке новеље српских владара*, Зборник за ИЈК српског народа, XXVIII (Београд: Српска Краљевска Академија, 1936), 39-42 и 37-40.

15 *Glamsko srebro* (argentum de glama) predstavlja mešavinu srebra i zlata. Njegovo najpoznatije nalazište u Srbiji bilo je u Novom Brdu, srednjovekovnom gradu i rudarskom središtu severno od Gnjilana na Kosovu i Metohiji.

16 Сима Ђирковић, *Јеврејски данак у византијским областима*, Зборник радова САНУ, XLIX (Београд: Византолошки институт, књига 4), 141. Vidi: К. Јиречек, *Историја Срба*, књига 2 (Београд: Научна књига, 1952), 186.

talijanskom jeziku u tom dokumentu piše: „*la gabella delli argenti di glama se Schiavonia di certi Zenovexi et uno Zudio i quali l, anno comprate dallo Turcho*“. U prevodu: „(Carinsku, o.a.) taksu za glamsko srebro iz Sklavonije (naziv za sve zemlje ili područija gde su Slaveni živeli, pa tako i u ovom slučaju Kosovo, o.a.) neki Đenovljani (trgovci iz Đenove, o.a.) i jedan **Židov**, su to kupili od Turčina (nekog pojedinca ili Turaka kao vlasti, o.a.)“¹⁷.

Naime, u to vreme bila je praksa da zainteresovani trgovci od vladara za određeni godišnji iznos novca zakupe pravo na ubiranje poreza od trgovine određenom robom u nekoj oblasti ili varoši. Jer sve što se prodavalo podlegalo je carini koja je bila dosta jak finansijski izvor kako srpskih vladara u srednjem veku, tako posle i turskih vlasti po okupaciji Srbije. A vlastima je bilo jednostavnije to pravo ustupiti-prodati trgovcima koji su onda sami pratili proizvodnju, promet i prodaju te robe ili sirovine, najčešće unapred plaćajući državi dogovorene iznose. Te su carine bile skupe, pa su se za njihov otkup od vladara i vlasti najčešće udruživali po dva i više trgovca. Pošto su Novobrdski rudnici na Kosovu u 15. veku bili naročito poznati po proizvodnji glamskog srebra koje je u sebi sadržavalo i do 33% zlata, otkup prava na njegovu carinu je bio trgovačka praksa. A upravo o tom zakupu carine govori i dokument u kome se kao jedan od zakupaca pominje i neimenovani Jevrej.

1456. godina U 15. veku, prilikom opsade Beograda (Nándorfehérvár, tada pod Ugarima) od strane Turaka, od 4. do 22. jula 1456. godine, sveštenik a posle i proglašeni svetac **Ivan Kapistran** (1386-1456), koji je inače često i glasno pozivao na nasilje protiv Jevreja zbog čega je imao i nadimak „bič Jevreja“, prilikom bodrenja branilaca Beograda koje je predvodio Janoš Hunjadi (u Srbiji poznat kao Sibirjanin Janko, alias Ivan Korvin, 1387/ili oko 1407-1456), pod opsadom turskog sultana Mehmeda II (1451-1481), poziva u borbu za odbranu grada, između ostalih i **Jevreje**¹⁸, što nedvosmisleno potvrđuje prisustvo Jevreja u Beogradu tog vremena.¹⁹

17 Dušan Sindik, *Jevreji u pisanim pravnim spomenicima srednjovekovne Srbije*, u *Jevrejski istorijski muzej : Zbornik 10* (Beograd: Savez jevrejskih opština Srbije, 2015), 13. Vidi: Јесанка Ковачевић-Којић, *Приштина у средњем вијеку*, ИЧ XXII (1975), 68, нап.103; Прештампано: *Градски животи у Срдији и Босни (XIV-XV вијек)*, Studia Historica collecta II (Beograd: Историјски институт, 2007), 85, нап. 103; Државни архив Дубровника, Lett. di Lev. XIII, f. 84r-84v. V; Момчило Спречић, *Десиој Ђурађ Бранковић и његово доба*, Београд, 1994, 617.

18 Јованка Калић-Мијушковић, *Београд у средњем веку*, Београд, 1967, 140. Vidi: L. Wading, *Ann. Min.* XII, 766.

19 Zanimljivo je da su tri nedelje posle ove pobede i odbrane Beograda, od kuge koja je zavlada u taboru branitelja, od bolesti umrli i Janoš Hunjadi i Sveti Ivan Kapistran.

„Opsada Beograda“,
slika Huga Loišengara
(Huge Loischinger),
sada u Mađarskom
nacionalnom muzeju
u Budimpešti
(Ivan Kapistran u centru,
drži raspelo usred bitke
za Beograd, jula 1456. g.)

Sporadičnog pominjanja prisustva Jevreja u Srbiji i Beogradu bilo je dosta i u 16. veku. Neki od njih su i sa više opisa i detalja.

Inače, Beograd tog vremena nije bio u granicama srpske države, iako su dobar deo njegovih stanovnika činili i Srbi. Zemlja je pod okupacijom Turske i uglavnom u vazalnom odnosu. A za prevlast nad samim Beogradom bore se Austrija, Ugarska i Turska.

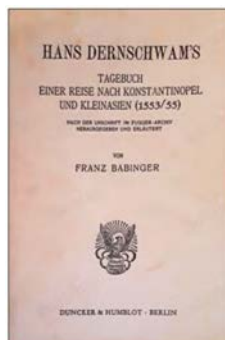
Brojne informacije koje imamo iz tog vremena, a koje govore o životu u samom Beogradu ali i Srbiji, dolaze nam uglavnom iz putopisa koje pišu pojedini članovi diplomatskih misija koje prolaze kroz Srbiju, a koje Austrijanci, Ugari, Nemci i drugi šalju u Carigrad i Portu (Tursku).²⁰

²⁰ Robyn Dora Radway, *The Ottoman and Habsburg Frontier in Hungary and the People Who Crossed it: Moving Between Komárom and Esztergom, 1550 to 1591*, <http://ottomanhungary.blogspot.rs/2013/02/the-ottoman-and-habsburg-frontier-in.html> (preuzeto 26. 01. 2016.).

1542. godina Citirajući dokument koji je izdao *Consilium Rogatorum* (Senat – Vijeće umoljenih Dubrovačke Republike), a koji se nalazi u Dubrovačkom arhivu, srpski historičar i akademik **Jorjo Tadić** (Stari Grad na Hvaru, 1889 – Beograd, 1969, slika desno) nam daje informaciju o **dvojici Jevreja, trgovaca iz Beograda**, koji od dubrovačke vlade mole povlasticu za trgovinu. Pa kaže: „*U maju 1542. god., pozivajući se na staru povlasticu Jevreja iz 1532. god., zamolili su dubrovačku vladu Salamun iz Beograda, i Juda Kalderon, njegov drug, da ih ponovo izjednače s firentinskim trgovcima za 10 godina, jer su oni spremni da trguju samo preko Dubrovnika, gdje su inače za njih velike carine. Vlada je ovu molbu prihvatila...*“²¹.

1553. godina Među prvim takvim pominjanjima je i zapis visokog činovnika nemačke trgovačke firme iz Augsburga (Bavarska), **Hansa Dernšvama** (Hans Dernschwam), iz **jula 1553. godine**, koji je kao član delegacije habzburškog kralja Ferdinanda I (1503-1564) u diplomatskoj poseti Porti, Konstantinopolju (Istanbulu) i sultanu Sulejmanu I Veličanstvenom (1520-1566), u svom putopisu pod naslovom *Izveštaj sa puta u Carigrad i Malu Aziju 1553-1555 od Hansa Dernšvama*²² (slike gore), zapisao da „*Pre svega, grad (Beograd, o.a.) i jevrejska varoš leže na jednom bregu pored Save, koja je prilično široka i teče tiho*“²³.

21 Jorjo Tadić, *Jevreji u Dubrovniku do polovine XVII stoljeća* (Sarajevo: La Benevolencia, 1937), 143. Vidi: *Consilium Rogatorum*, XLV, 271' -272 (Dubrovački arhiv).

22 *Tagebuch der Delegationsreise 1553-1555 nach Konstantinopel und Amasya*.

23 Divna Đurić-Zamolo, *Beograd kao orijentalna varoš pod Turcima 1521-1867* (Beograd: Muzej grada Beograda, 1977), 191. Vidi: Милан З. Влајинац, *Из путописа Ханса Дершвама 1553-1555*, Братство, XXI, Београд, 1927, 100; *Hans Dernschwam's Tagebuch einer Reise nach Konstantinopel und Kleinasien (1553-1555)*. Nach der Urschrift im Fugger-Archiv herausgegeben und erläutert von Franc Babinger, Munchen-Leipzig, 1923, 263.

To potpuno odgovara stanju za koje ćemo iz turskog popisa iz 1560. godine i videti, da su Jevreji tog vremena živeli u delu grada uz reku Savu koji se zvao (a i danas se kod starijih Beograđana naziva) „Varoš“ (desno od današnjeg *Brankovog mosta* i *Zelenog venca*). Takođe, to znači i da se u ovom periodu Jevreji još nisu počeli naseljavati na dunavsku stranu, do čega će doći kasnije, u kraj koji će posle postati poznat kao jevrejski *Dorçol* na *Jaliji*.

1555. godina Holandski diplomata **Ogier Žiselin Busbek** (Ogier Ghiselin de Busbecq, 1522-1592) bio je ambasador potonjeg kralja Svetog Rimskog carstva Ferdinanda I (1503-1564) koji je 1554. godine poslat na dvor turskog sultana Sulejmana Veličanstvenog (1520-1566) da popravi narušene političke odnose habzburgovaca i Turaka. U toj misiji ostaje do 1562. godine. Tokom više putovanja između ova dva carstva zapisivao je u formi pisama (na latinskom jeziku) svoja viđenja i utiske o zemljama i gradovima kroz koje je prolazio. Svoje putopise je i nazvao *Pisma iz Turske Ogier Žiselin Busbeka, carevog ambasadora u Konstantinopolju, 1554-1562.*

1555. godine prošao je i kroz Beograd, i iako se opisom Beograda ne bavi mnogo, zapisao je i ovo: „*Pred gradom ima mnogo kuća i prostrana predgrađa; u ovima stanuju ljudi svakojake vere, Turci, Grci, Jevreji, Ugari, Dalmatinci i još drugi. Skoro svuda po Turskoj predgrađa su veća od same varoši, i ona leže tako jedna pored drugog da izgledaju kao velike i mnogoljudne varoši*“²⁴.

Slika levo – Naslovna stranica Busbekovog putopisnog zapisa poznatog kao „Turska pisma“, objavljenog 1595. godine, i slika desno – portret Ogier Žiselin Busbeka (Ogier Ghiselin de Busbecq), autora Melkior Lorca (Melchior Lorck) iz 1557. g.

24 Чедомилъ Мијатовић, *Пре турскога јодина*, у *Гласник Српској ученој друштва*, књига XXXVI, Београд, 1872, 199. Vidi: Angerii Gislenii von Busbeck, vier Sendschreiben der turkhiscen Botschaft, welche von dem Romischen Kayser Ferdinando dem I an Soliman damaligen turkhiscen Keyser ihm aufgetragen worden darinnen viel politischen Lehren, lustige Geschichten, philosophischen Discursen etc. mit vielen Kupfern, Nurnberg 1664. Putopis je iz godine 1564.

1560. godina Prema turskom katastarskom popisu iz 1560. godine koji je sprovela turska okupaciona administracija u Beogradu sa ciljem regulisanja fiskalnih pitanja, i koji su bili veoma precizni, u Beogradu je ubeleženo postojanje **šest jevrejskih kuća**²⁵ sa tačnim navođenjem imena njihovih vlasnika i lokacijom gde su živeli, a to je bio deo grada koji se zvao „Varoš“. Treba znati da je u turske popise upisivano samo ono stanovništvo (pojedinci-poreznici) koje je plaćalo porez. Privilegovano i rukovodeće nije upisivano. A njih su činili ljudi iz vlasti, visoke državne administracije, privilegovani trgovci i vojska. Takođe nisu upisivane ni žene a ni deca. Da li je među Jevrejima bilo onih koji su bili u administraciji ili kao viđeni trgovci, to ne možemo znati. Ali onih koji su sigurno plaćali porez bilo je sedam, i u pomenutom turskom dokumentu zavedeni su kao **Džemat**²⁶ **Jevreja u beogradskoj Varoši**, pa slede njihova imena: **Jasef sin Danijela, Danijel sin Jasefa, Isak sin Davida, Mojsije sin Jakina, Jakob sin Mojsija**, neoženjen, **Jasef sin Mojsija** i kao sedmi ime nije navedeno već samo da je **sin Mojsija**, neoženjen. Ponavljanje istih imena ne treba da čudi, jer je kod Jevreja tog vremena bila praksa da očevi sinovima daju imena svojih očeva, pa su se imena dosta ponavljala između unuka i dedova. Iz ovog popisa vidimo da 1560. godine u Beogradu, dakle, živi 5 oženjenih muškaraca i dvojica neoženjenih, to jest, sedmorica koji plaćaju porez. Ako kao prosek uzmemo broj dece po porodici (bar po četvoro-petoro dece), onda je pretpostavljeni ukupni broj Jevreja u Beogradu te godine bio oko 40-tak.

1564–1565. godina Desetak godina kasnije u recenziji svog poslaničkog putovanja u Mađarsku i Tursku 1564-65. godine, pod naslovom *Izaslaničko putovanje u Mađarsku i Tursku u godinama 1564-65*²⁷, habzburški diplomata, carski kurir i putopisac **Jakob von Becek** (Jacob von Betzek) u delu svog dnevnika pod naslovom *Sa mape puta u Konstantinopolj* (Verzeichniss der Reiss von Offen nach Constantinopel, fol. 40

25 Хазим Шабановић, *Турски извори за историју Београда*, књига I, *Катастарски пописи Београда и околине 1476-1566* (Београд: Историјски архив Београда, 1964), 460; Vidi: Defter-i mufassal-i Liva-i Semendire, Istanbul, Turkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Mudurluğu, Osmanlı Arşivi, *Tapu tahrir defterleri* No. 316 (1560).

26 Verska, socijalna ili teritorijalna grupa; ulica (mahala) jedne varoši; skupina jednog naselja koji pripadaju istoj verskoj opštini.

27 Jakob von Betzek: *Gesandtschaftsreise nach Ungarn und in die Türkei im Jahre 1564/65*. Herausgegeben und bearbeitet von Karl Nehring, München, 1979, 4.
<http://www.ipac.bka.gv.at/katalog/hhn/m001/z001/h044/h0004343.pdf>.

i 210) o svom zapažanju tokom prolaska kroz Beograd, između ostalog zapisao je: „dana 21. (novembra, 1564.g., o.a.) *dospeli su (brodovi, o.a.) zorom na ušće Save u Dunav, a oko 9 sati u Beograd (Bellegrat) gde su se smestili (poslanstvo, o.a.) u karavansaraj. Beograd, tvrđava i varoš, prostiru se na brdu; tu ima mnogo trgovaca Turaka, Dubrovčana, hrišćana i Jevreja*“²⁸.

U istom dnevniku on još jednom pominje prisustvo Jevreja u Srbiji, pa kaže: „*krenuše (poslanstvo, o.a.) od Beograda kopnom, te su najpre putovali Srbijom (Serfien)...26. (novembra, 1564.g., o.a.) dospješe u selo...gde su u karavansaraju prenočili. Karavansaraje dižu velika gospoda na udobnost putnika... Svako ko kopnom putuje, bio hrišćanin, Jevrej ili Turčin, odsedne tu*“²⁹.

1568. godina Još jedna austrijska diplomatska delegacija na putu za Carigrad. Predvodi je savetnik austrijskog kralja Maksimilijana II (1564-1576) Antun Vrančić (1504-1573) kasnije biskup u Pečuju, čije je ovo drugo poslanstvo u Tursku. Delegacija ide u diplomatsku posetu turskom sultanu Selimu II (1566-1574) 1. jula 1567. godine, a u izaslanstvu je kao član njegove ugarske pratnje i italijanski plemić **Marko Antonio Pigafeta** (Marcantonio Pigafetta). A upravo on vodi pismene beleške i putopis o gradovima i zemljama kroz koje prolaze. U Beograd su došli 18/19. jula 1567. godine, ali opisi Beograda nastali su prilikom njihovog povratka iz Carigrada, sredinom aprila 1568. godine, što opisuje u 22. poglavlju svoje mape puta.

U tom putopisu pod naslovom *Itinerario di Marc'Antonio Pigafetta gentil'huomo Vicentino*³⁰ („Putopis Marka Antonia Pigafete, plemića iz Vičence“, slika desno – strana 7 putopisa) on, pišući na italijanskom jeziku, o Beogradu između ostalog kaže: „*Niže pomenutog brežuljka, prema istoku, ima izvan*

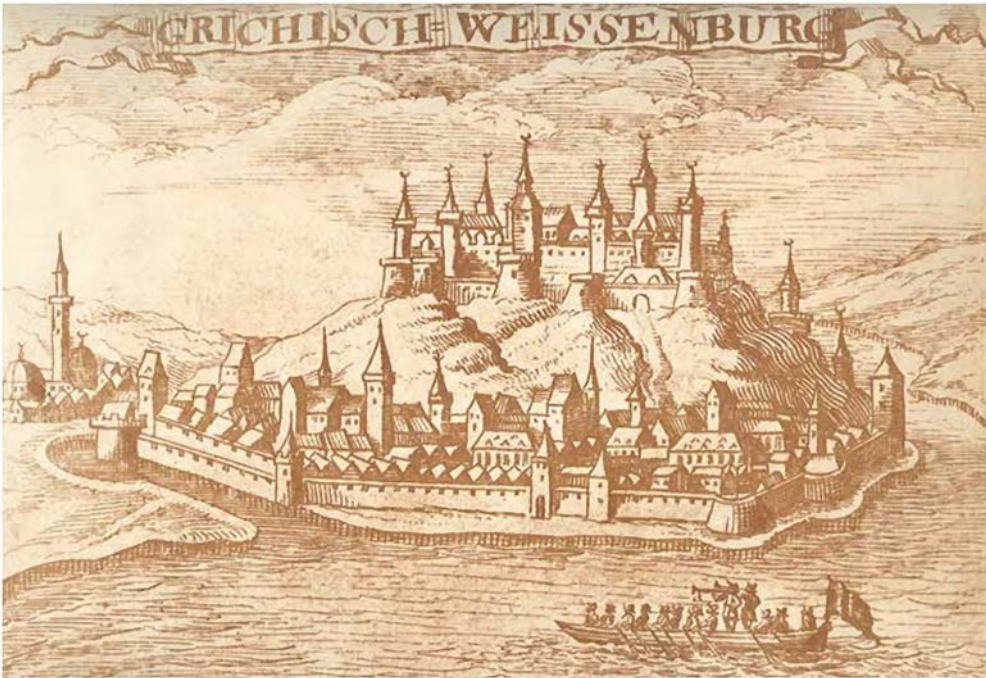
28 Petar Matković, *Putovanja po balkanskom poluotoku XVI. veka*, IX, „Itinerari carskoga kurira Jakova Betzeka“, Zagreb, 1887, 45. Vidi: Rad Jugoslovenske akademije znanosti i umjetnosti, knjiga LXXXIV, str. 85.

29 Petar Matković, *Putovanja po balkanskom poluotoku XVI. veka*, IX, „Itinerari carskoga kurira Jakova Betzeka“, Zagreb, 1887, 46. Vidi: Rad Jugoslovenske akademije znanosti i umjetnosti, knjiga LXXXIV, str. ?.

30 Yale University Library: <http://brbl-dl.library.yale.edu/vufind/Record/3565991> – BEINECKE RARE BOOK & MANUSCRIPT LIBRARY.

gradskih zidina **mnogo kuća turskih, jevrejskih i srpskih...** U toj varoši Mehmed³¹ (jer hoće da sagradi bezistan, karavansaraj i druge građevine) dade porušiti tri hrišćanske srpske crkve i **sinagoge jevrejske**³².

Pigafeta je, po nagovoru i uz podršku poznatog engleskog geografa i profesora sa Oksforda, Rikarda Haklita (Rikardo Hakluyt) ovaj svoj putopis u 23 poglavlja objavio u Londonu (apresso Wolfio Inghlese) 1585. godine.

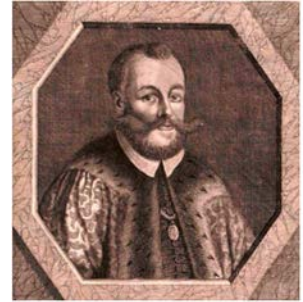

Izgled Beograda iz turskog vremena, u 16. veku

31 Mehmed paša Sokolović (1505/6-1579) turski vojskovođa i Veliki vezir, bosanski Srbin rodom od Rudog, rođen kao Bajica-Bajo Nenadić, odveden kao dečak u janičare kao *danak u krvi*, 1516. godine.

32 Rad Jugoslovenske akademije znanosti i umjetnosti, knjiga C, XXIX, Petar Matković, *Putovanje po balkanskom poluotoku XVI. vieka*, X, „Putopis Marka Antuna Pigafette, ili drugo putovanje Antuna Vrančića u Carigrad 1567 godine“, Zagreb, 1890, 134.

1572. godina Na svom proputovanju kroz Beograd za Carigrad početkom maja 1572. godine austrijski poslanik, kasnije i habzburški ambasador u Konstantinopolju, **David von Ungnad** (1530-1600, slika desno), između ostalog zapisao je o Beogradu: „*Varoš se prostire pored Dunava i Save. Veli se da ima do 6000 kuća, a naseljena je Turcima, Jevrejima, Srbima, Dubrovčanima i drugima*“³³.

1573. godina Godinu dana posle David Ungnad ponovo putuje za Carigrad, i ponovo prolazi kroz Beograd. Sa njim tada putuje i protestantski sveštenik **Štefan Gerlach** (Stephan Gerlach, 1546-1612, slika desno), koji je na ovom putu vodio svoj dnevnik. U Beogradu se zadržavaju čak sedam dana, pa je bilo dosta vremena da ga bolje upoznaju. Gerlach u svom dnevniku o Beogradu, između ostalog zapisuje: “*Beograd je, što se tiče kuća i vrtova lepši od Budima, jer je turski car naredio, te su se sagradile lepe kuće, a ulice kaldrmisale....Stanovnici su Turci, Jevreji, Srbi i Dubrovčani*”³⁴.

Zanimljivo je da i Ungnad i Gerlach prilikom nabiranja stanovnika Beograda, Jevreje navode na drugom mestu, odmah iza Turaka. Ne možemo sa sigurnošću utvrditi razlog za to, da li je to zbog njihove brojnosti ili slučajno. Okolnost imućnosti takođe verovatno nije razlog, jer u samom tekstu istog dnevnika za Dubrovčane i Italijane kaže da „*Najlepše dućane imaju Dubrovčani iz Dalmacije*“, a da „*svojim mnogim novim kamenim kućama, koje su gradili zaslužni hrišćani, osobito Talijani, kojih ovde ima mnogo, i svojim vrtovima nadmašuju Budim...*“ što neosporno upućuje i na njihovo bogatstvo, a on ih ipak opet svrstava i pominje iza Jevreja!

33 Godišnjica Nikole Čupića, *Kњига XXI*, Petar P. Kosović i Mihailo J. Miladinović, *Trjovacki cenjiri i pušovi po srpskim zemљama u sredњem веку и u tursko време*, Beograd, 1901, 24. Vidi: P. Matković, *Rad Jugoslovenske akademije znanosti i umjetnosti*, knjiga C, XII, 215.

34 Godišnjica Nikole Čupića, *Kњига XXI*, Petar P. Kosović i Mihailo J. Miladinović, *Trjovacki cenjiri и пушови по српским земљама у средњем веку и у турско време*, Beograd, 1901, 25. Vidi: P. Matković, *Rad Jugoslovenske akademije znanosti i umjetnosti*, knjiga CXVI, 15-16.

1574. godina U knjizi *Putovanje Pjera Leskalopjea „Parižanina“ od Mletaka do Carigrada godine 1574* (a koju je objavio Edmond Kler u Parizu, 1921. godine), u delu pod naslovom *Pjer Leskalopje opisuje svoj put kroz Hercegovinu i Srbiju 1574. godine*, iz zapisa francuskog putopisca **Pjera Leskalopjea** (Pierre Lescalopier) zabeleženo je i sledeće: „*Dvadeset prvog (marta 1574.g., o.a.) došli smo u Uvac, tursku varošicu. Odatle vidismo manastir sv. Save (pogrešno stavlja Uvac zapadno od Mileševa, o.a.) manastir srpskih monaha-kaluđera. Oni su obučeni u crno, govore slovenski i žive po grčkim obredima (misli pravoslavnim, o.a.). Priveli su nas da poljubimo jednu veliku kost ruke sc. Save, čije, kažu, imaju celo telo. Videli smo Jevreje i Turke kako ovu kost ljube s istim poštovanjem kao hrišćani i daju više milostinje*“³⁵.

1578. godina **Štefan Gerlah** je ponovo prošao kroz Beograd i 1578. godine, pa je i tada o Beogradu zapisao sledeće: “*Beograd ima tri dela. Iz unutrašnjosti se najpre dolazi u veliko predgrađe, koje nema zidova, već je otvoreno. Sve kuće leže u lepim baštama, pokrivene su i šindrom (krovni pokrivač od cepanih jelovih ili hrastovih dasaka kojima se pokrivaju kuće, o.a.) obgrađene daskama. Tu ima dosta prodavnica i drugih dućana.... Ovde ima mnogo Dubrovčana....ima tu i prilično mnogo nemačkih, španskih i italijanskih Jevreja; svi oni (Jevreji, o.a.) imaju jednu školu. Od Jevreja kupovamo vino koje pismo, ali ga i skupo plaćamo*”³⁶.

1582. godina U poslednjem turskom katastarskom popisu za Beograd iz 1582. godine, upisana su **22 Jevreja (jevrejska domaćinstva, kuće)** koji plaćaju katastarski porez.³⁷ Ovde je već za pretpostaviti da je u to vreme bio veći broj Jevreja od prikazanog, ali da su sada neki

35 Радован Самарџић, *Београд и Србија у списима француских савременика XVI-XVII век* (Београд, Историјски архив Београда, 1961), 135.

36 Чедомил Мijatовић, *Пре ирисџа година*, у *Гласник Српској ученој друштва*, књига XXXVI, Београд, 1872, 210 (http://www.digitalna.nb.rs/wb/NBS/casopisi_pretrazivi_po_datumu/P_0144/1872/b036#page/211/mode/1up). Vidi: Stephen Gerlach des alteren Tage-Buch der von Zweyen glorwurdigston Rom. Keysern Maximiliano und Rudolpho an die Ottomanische Pforte zu Constantinopel abgefertigt und durch den Wohlgeb Herrn David Ungnad Freihern zu Sonneck und Preyburg vollbracht. Frankfurt. a.M. 1674 fol.; К. Јиречек, ?, у *Зборник Констианџина Јиречека*, Посебно издање Одељења друштвених наука САНУ, 33 (CCCXXVII), 1959.

37 Хазим Шабановић, *Урбани развој Београда од 1521 до 1688*, у *Годишњак града Београда*, књига XVII (Београд: Скупштина града Београда-Музеј града Београда, 1970), 22; Дивна Ђурић-Zamolo, *Beograd kao orijentalna varoš pod Turcima 1521-1867* (Beograd: Muzej grada Beograda, 1977), 194.

od njih radili u turskoj administraciji, ili bili lekari ili važni trgovci, pa su potpadali pod kategoriju privilegovanih, dakle onih koji nisu bili uneti u popis. Zato je za pretpostaviti da je **ukupni broj Jevreja** (žene, deca, privilegovani) te godine u Beogradu **bio do 150**. Radi uvida i poređenja recimo da je na ime Srba u to isto vreme bilo upisano 195 kuća, odnosno pojedinaca koji su u ime svojih domaćinstava plaćali porez, što znači da ih je bilo ukupno oko hiljadu.³⁸

1587. godina

Nemac **Rajnold Lubenau** (Reinhold Lubenau, 1556-1631) rano napušta Nemačku i dolazi u Beč, odakle se u februaru 1587. godine kao apotekar priključuje poslanstvu cara Rudolfa II (1552–1612) koje nosi godišnji danak na Portu u Carigrad. Poslanstvo predvodi austrijski carski poslanik Bartolomej Pec (Bartholomaeus Petzen). Na tom putu, na koji polaze brodom, on vodi pisane beleške o svojim viđenjima naselja i gradova pored kojih prolaze, a to će posle pretočiti u knjigu putopisa pod naslovom *Beschreibung der Reisen des Reinhold Lubenau* (Opis putovanja Rajnolda Lubenaua). U Beograd stižu 1. marta i o gradu on (u dvanaestom poglavlju) zapisuje i sledeće: „*Grad...Belgradum, takođe Taurunum* (Lubenau, kao i mnogi drugi putnici, pogrešno Beograd naziva *Taurunum*, umesto *Singidunum*. Jer *Taurunum* je bio današnji Zemun. Oba naziva su iz vremena Rimskog Carstva, o.a.)...*Alba Graeca, Nandor alba...On je glavni grad Srbije, pripao je Ugarskoj...I pošto su ovaj grad i tvrđava pripali Turčinu, Ugarska je došla u tako tešku situaciju...U njemu stanuju Turci, Jevreji, Grci, Dubrovčani, Dalmatinci, Hrvati, Italijani i svakojake nacije. Čitav grad je pun dućančića, karavansaraja i lepih džamija i turskih crkava (cic!!!, o.a.), kao i raznovrsnih hrišćanskih crkava i jevrejskih sinagoga*“³⁹.

Beschreibung der Reisen des ehrenvesten, samhofen und
schweissen Herren Reinhold Lubenau des Elster, Rechts
verwandten der loblichen Altenstadt Königsberg
in Preussen, so ihn im Jahr 1573. 5. Augusti angefangen und
im 1629 den 17. Octobris glücklich vollendet und in sechs
Bücher getheilt, darinnen alle sein Leben und Wandel
sowol wie es im auf dieser Reise wunderlich ergangen
beschrieben zu Loh, Preis, Ehre und Dank dem ewigen
Allmächtigen, barmherzigen Gott, dahr in wunderbarliches
Reise auf dieser seiner Reise erhalten, beschützet und
beschirmt und widerumb frisch und gesundt in sein liebes
Vaterlandt bracht hat.

Faksimil pohvale R. Lubenau
za objavljivanje njegovih
šest knjiga putopisa

38 Divna Đurić-Zamolo, *Beograd kao orijentalna varoš pod Turcima 1521-1867* (Beograd: Muzej grada Beograda, 1977), 194.

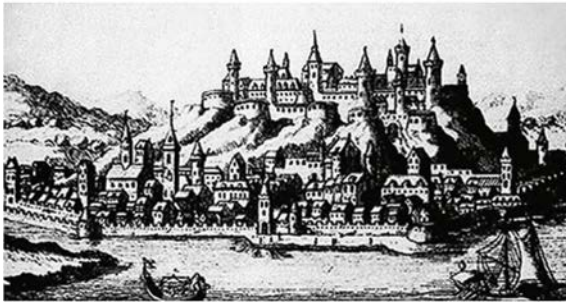
39 Олга Зиројевић, *Рајнолд Лубенау о Београду и Србији 1587, у Годишњак града Београда, књига XIII* (Београд: Скупштина града Београда-Музеј града Београда, 1966), 54. Vidi: Reinhold Lubenau, *Beschreibung der Reisen des Reinhold Lubenau* (Mittheilungen aus der Stadtbibliothek zu Königsberg i. Pr. VI) 121.

1591. godina U svom putopisu iz 1591. godine pod naslovom *U Istanbul sa habzburškim ambasadorom 1591*, na koji putuje kao član izaslanstva cara Rudolfa II, češki baron **Vratislav Venzel** (Wratislav Wenzel, Vratislav Vaclav von Mitrović, 1576-1635) u opisu dela puta kroz Beograd, između ostalog beleži: „*Predgrađe, koje leži van šanca veliko je, i u njemu ima lepo ozidanih kuća; tu stanuju Turci, Grci, Jevreji, Ugri, Dalmatinci, Jerdeljani i drugi*“⁴⁰.

Beograd, 16. vek,
za vreme turske uprave

1620. godina Kada je engleski trgovac, putnik i putopisac **Piter Mandi** (Peter Mundy, 1600-1667) 1. juna 1620. godine, putujući Srbijom prošao kroz Beograd, Niš i Pirost, zapisao je da „*u gradu (Beogradu, o.a.) ima oko 2.000 domaćinstava, od kojih je 60 do 70 jevrejskih, dok su ostala hrišćanska ili turska*“⁴¹. To je zabeležio u svom putopisu, takozvanoj mapi puta *Itinerary of the World* (Itinerer sveta).

Beograd, 17. vek

40 Чедомилъ Мијатовић, *Пре иприсѣна година*, у *Гласник Српској ученој друштва*, књига XXXVI, Београд, 1872, 216 (citira barona Vratislava).

41 Ženi Lebl, *Do 'Konačnog rešenja' Jevreji u Beogradu 1521-1942* (Beograd: Čigoja štampa, 2001), 9; Zdenko Levental, *Britanski putnici u našim krajevima od sredine XV do početka XIX veka* (Gornji Milanovac: DEČJE NOVINE, 1989), 80. Vidi: Peter Mundy: *The Travels of Peter Mundy in Europe and Asia, 1608-1667. Vol. 1. Travels in Europe, 1608-1628*. Cambridge, 1907. Izdavač: Sir Richard Carnac Temple.

1620. godina Još jedan artefakt iz 1620. godine, nedvosmisleno ukazuje na prisustvo Jevreja u Beogradu u to vreme. Reč je o **najstarije očuvanom jevrejskom nadgrobnom spomeniku** koji je pronađen na prostoru savske padine, što odgovara lokalitetu starog jevrejskog groblja prikazanog i upisanog pod imenom *Sepolcri hebrayci (jevrejski grobovi)*, na tzv. *Talijanskom planu Beograda* iz 1696. godine.

Na ovoj gotovo potpuno sačuvanoj nadgrobnoj ploči dimenzija 150x56x16 cm, sa hebrejskim tekstom ispisanim u pet redova, nalazi se tekst epitafa, koji u prevodu sa hebrejskog glasi: „*Spomenik sahranjene/ Dona Klare/ koja je umrla 3. dana/ 13. ševata/ godine 5380/*“⁴² (što je 1620. godina).

Ovaj spomenik se sada nalazi u holu jevrejske sinagoge „Sukat Šalom“ u Beogradu.

1634. godina⁴² **Henri Blant** (Sir Henry Blount, 1602–1682) je bio engleski zemljoposjednik, ali i pasionirani putopisac i autor je knjige svojih zapažanja sa tih putovanja, koju je objavio u Londonu 1636. godine, pod naslovom *Voyage into the Levant* (Putovanje u Levant), na ukupno 126 strana. Na put do Carigrada, a koji će ga dovesti i do Srbije, pošao je iz Venecije brodom 7. maja 1634. godine: „*ukrcao (sam) se na mletačku galiiju zajedno s grupom Turaka i Jevreja koji su*

42 Mirijam Rajner, *Jevrejska groblja u Beogradu*, u *Jevrejski istorijski muzej : Zbornik 6* (Beograd: Savez jevrejskih opština Jugoslavije, 1992), 206.

43 Zdenko Levental, *Britanski putnici u našim krajevima od sredine XV do početka XIX veka* (Gornji Milanovac: DEČJE NOVINE, 1989), 90, 92, 95. Vidi: Henry Blount, *Voyage into the Levant*, London, 1936 (Ova knjiga je za prvih 35 godina od njenog izdavanja, doživela osam izdanja, prevedena i na holandski i na nemački jezik).

putovali na Levant. Bio sam jedini hrišćanin među njima.“ Nakon pet dana stiže u Split odakle karavanom sa konjskim zapregama polazi za Beograd.

Posle 22 dana puta preko Sarajeva, stiže u Valjevo. Posle tri dana odmora i tri dana puta, stiže u Beograd, koji opisuje sa divljenjem. Posle pet dana polazi za Sofiju. U opisu na delu tog puta pominje: „*Prilikom ovog i ranijeg putovanja mnogo sam se čudio kako smo mi....bili tako bezbedni...i kada smo išli sa zaostalim odredima, među koje smo često dospevali zato što smo zaostajali kada su Jevreji slavili svoj šabat...*“ Ovo nam ukazuje da je među trgovcima sa kojima je putovao Srbijom, dakle, bilo i Jevreja. Nastavlja dalje: „*Na tom delu puta prošli smo kroz Niš, lepo malo mesto, u kojem smo se zaustavili dok su Jevreji proslavljali svoju subotu.*“

U drugom delu svog putopisa, na čitavih 10 stranica, Blant se posvećuje pisanju o istoriji i običajima Jevreja. On beleži da je o tome mnogo razgovarao sa nekoliko rabina za vreme proslave subote (jevrejskog praznika *Šabata*) u Nišu. Njegov traktat o Jevrejima odlikuje se, za ono vreme, sasvim izuzetnom i neobičnom spremnošću da upozna, shvati i opravda veru i tradiciju jednog naroda, odnosno jedne verske skupine, o kojoj se obično pisalo malo, i sa mnogo predrasuda ili čak i sa određenim animozitetima.

1635. godina Turski tefteri (pisani dokumenti) beleže da je 1635. godine u Vršcu, koji je u to vreme pod turskom upravom, izvesni **Jevrejin, Azariel ben Mozes, plaćao porez.**⁴⁴

1641. godina⁴⁵ Još jedan materijalni dokaz kao svedok dugogodišnjeg prisustva Jevreja u Beogradu. Prilikom zidanja nove zgrade u nekadašnjem gornjem delu starog Beograda, na uglu današnje Zmaj Jovine ulice i Obilićevog venca, 1962. godine pronađen je još jedan jevrejski nadgrobnni spomenik, ovaj put iz **1641. godine**. Delimično u donjem delu odlomljen, bez ikakvih ornamenata imao je samo hebrejski natpis u šest redova, jasno čitljivih, koji u prevodu glasi: „*Ako pitate za koga je ovaj znak/ za savršenog mudraca skromnog pravednika/ našeg svetlog učitelja, našeg rabina/ Avrahama Kohena, nek duša večno živi/ preminuo u utorak 29. meseca nisana godine 5401/*“ (slike na sledećoj strani). Preneseno na vreme današnjeg

44 Pavle Šosberger, *Sinagoge u Vojvodini* (Novi Sad: Prometej, 1998), 91. Vidi: Muzej u Istanbulu.

45 Vidosava Nedomački, *Jevrejski nadgrobnni kamen u Beogradu iz 1641.*, u *Jevrejski Almanah 1961-1962* (Beograd: Savez jevrejskih opština Jugoslavije, 1962), 24-25.

gregorijanskog kalendara to je 9. april 1641. godine. Pošto se u do sada poznatim pisanim jevrejskim izvorima koji se odnose na to vreme ne pominje ime ovog rabina u Beogradu, može se pretpostaviti da je reč o rabinu koji je ili samo privremeno bio nastanjen u Beogradu, ili je bio u prolazu.

Ovaj spomenik se sada nalazi pored kapele na Jevrejskom groblju u Ružveltovoj ulici.

1658. godina Francuski putopisac G(?). **Kikle** (M/?/. Quietlet) na svom putu od Pariza za Carigrad, 1658. godine, prošao je i kroz Zemun i Beograd. U putopisu koji je naslovljen *Putovanje M. Kikle u Carigrad kopnom* (Les voyages de M. Quietlet a Constantinople par terre, Paris, J. Promé, 1664) objavljenom 1664. godine u Parizu, od strane autora Žan Proma (Jean Promé), u delu rukopisa Kikle, pod naslovom “Opis grada Beograda”, između ostalog piše: “*Ovde (u Beogradu, o.a.) Jevreji imaju veliki broj svojih porodica, svoje dućane i robu, i jednu četvrt posebno za njih određenu*”⁴⁶.

1660. godina Slavni turski putopisac i hroničar **Evlija Čelebi** (Čelebija, 1611-1682) u svom poznatom radu *Sejahnama* (Putopis) koji predstavlja opis zemalja i mesta kroz koja je prošao, u petom tomu govori i o svom boravku u Beogradu 1660. godine. Pa između ostalog

⁴⁶ Радован Самарџић, *Београд и Србија у списима француских савременика XVI-XVII век* (Београд, Историјски архив Београда, 1961), 193.

kaže: „U ovom šeheru ima 98.000 stanovnika, raje i povlašćenih građana...dva-deset i jedna hiljada je onih koji plaćaju glavarinu. Na obali Save nalaze se tri mahale Cigana. Na obali Dunava imaju tri mahale Grka. Srba i Bugara ima, takođe tri mahale. U blizini ovih mahala pokraj tvrđave stanuju Jevreji. Ima i jedna jermenska mahala...“⁴⁷. Dalje navodi da je u Beogradu bilo „devet grčkih, jermenskih, srpskih, bugarskih i jevrejskih bogomolja“⁴⁸.

Iako je izvesno da su Jevreji već duže vreme i na dunavskoj strani Beograda (Jalije, kasnije Dorćola), ovo njegovo direktno pominjanje okolnosti tog njihovog „*stanovanja pored tvrđave...na obali Dunava*“, pa i jevrejskih sinagoga, svakako je važan istorijski podatak i dokaz prisustva Jevreja u to vreme na Jaliji-Dorćolu.

1663. godina Ovo pominjanje Jevreja sada već i na dunavskoj strani Beograda nastavlja i nemački vojni inženjer **Henrik Otendorf** (Heinrich Ottendorf), koji je kao član austrijskog poslanstva, 1663. godine učestvujući u pregovarima sa Turcima, posetio i Beograd i to opisao u svom radu *Ottendorf Budarol – Belgradba 1663-ban* (Opis Beograda iz 1663).

Osim činjenica koje su se odnosile na vojne fortifikacije, što mu je i bila struka, donosi i više opštih opisa grada i njegovog stanovništva, te u više navrata pominje i Jevreje uz vrlo opisne i interesantne podatke.

Pa je tako, između ostalog za predgrađe, ustvari varoš, napisao da se nalazila pored Dunava: „*te pokriva obe strane brda*“, a tu su stanovali: „*najotmeniji Turci, svi hrišćani i Jevreji, i imaju odličnu trgovinu, robu i dućane*“⁴⁹. „*Ovde su i trgovci pojedinih narodnosti imali svoje čaršije.... Tako i Jevreji imaju svoju*

Izdanje pomenute Otendorfove knjige iz 2006. godine

47 Evlija Čelebi, *Putopis: odlomci o jugoslovenskim zemljama*, preveo Hazim Šabanović, (Sarajevo: Veselin Masleša, 1973), 84.

48 Evlija Čelebi, *Putopis*, I-II, preveo Hazim Šabanović (Sarajevo: Svjetlost, 1967), 101.

49 Душан Ј. Поповић, *Срдија и Београд од Пожаревачкој до Београдској мира* (Београд: Српска књижевна задруга, 1950), 167. Vidi: Heinrich Ottendorf, *Ottendorf Budarol – Belgradba 1663-ban*. Tolna, 1843, 99 (Prevod: *Politika* 26. III 1933.).

*sopstvenu ulicu gde prodaju razne stvari....Jevreji imaju blizu Dunava, gde je skela za Temišvar, vrlo veliku dvospratnu kuću gde ih stanuje oko 800, pa tu imaju i svoje škole*⁵⁰.

U daljem opisu “velikog mosta” koji se nalazio na reci Savi, prema današnjim „stepenicama” koje povezuju Kalemegdan sa savskim pristaništem, pominjući njegovu gradnju, kaže: “*Na izgradnji ovog mosta morali su svi hrišćani, sem Dubrovčana i Jevreja, da rade...i pored toga što su se hrišćani sa 4000 dukata, a Jevreji sa 1000 turskih dukata tobož, otkupili od ovog kuluka*”⁵¹.

1664. godina **Kristijan Valsdorf** (Wallsdorf) je bio austrijski putopisac neobične životne sudbine. Zarobljen od strane Turaka 1660. godine posle poraza erdeljskog kneza Rakoci Đerđa II (1621-1660) u bici kod Kluža (Kološvara), odveden je u ropstvo u Tursku. Posle oslobođenja, proputovao je turskim krajevima na Balkanu, i o tome napisao nekoliko putopisa. U jednom od radova, pod naslovom *Neue Reissbeschreibung* (“Novi putopis”) (slika naslovne strane i indexa, dole) na strani 5, opisujući Beograd (Bellegrad) koga naziva ključem Ugarske, među žiteljima grada pominje Srbe, Ugre, Turke, Dubrovčane i **Jevreje, koji se bave trgovinom.**⁵²

50 Divna Đurić-Zamolo, *Beograd kao orijentalna varoš pod Turcima 1521-1867* (Beograd: Muzej grada Beograda, 1977), 197. Vidi: Henrik Ottendorf, *Ottendorff Budarol-Belgradba 1663-ban* – Tolna, 1843, 99 (Prevod: *Politika* 26. III 1933.).

51 Душан Ј. Поповић, *Срдија и Београд од Пожаревачкој до Београдској мира* (Београд: Српска књижевна задруга, 1950), 170. Vidi: Heinrich Ottendorf, *Ottendorf Budarol – Belgrad-ba 1663-ban*. Tolna, 1843, 99 (Prevod: *Politika* 26. III 1933.).

52 Rad Jugoslovenske akademije znanosti i umjetnosti, knjiga C, XXIX, Petar Matković, *Putovanje po balkanskom poluotoku XVI. vieka*, X, „Putopis Marka Antuna Pigafette, ili drugo putovanje Antuna Vrančića u Carigrad 1567 godine“, Zagreb, 1890, 139. Vidi: Christian Wallsdorf, *Neue Reissbeschreibung durch Ungarn, Thracien und Egypten*, 1664, 5.

1664. godina⁵³ Engleski putopisac **Džon Berberi** (John Burbury) pridružio se kao pratnja na putu za Carigrad, lordu Henri Hauardu i njegovom bratu Edvardu. Na put preko Beča su pošli u februaru 1664. godine, a u Beograd su stigli u junu mesecu. Kroz tri kraća zapisa pominje i svoje susrete sa Jevrejima, pa kaže: “*Beograd...leži na ušću Save u Dunav...Predgrađa (Beograda, o.a.) u kojima žive pripadnici raznih naroda, kao na primer Grci, Jevreji i drugi, su prostrana i velika, što se često viđa u turskim krajevima*”.

Posle povratka iz Turske, u februaru 1665. godine, ponovo su se zadržali u Beogradu i ponovo pominje jednu okolnost u vezi sa Jevrejima. Pa kaže: “*U Beogradu, gde smo se zadržali do trinaestog februara, kad smo opet krenuli, hteo sam da kupim rukavice, pa sam zamolio jednog Jevrejina da mi pomogne da dođem do jednog para. On je to rado učinio i doneo mi je nekoliko rukavica...*”.

O tom svom putovanju 1671. godine objavio je i knjigu u Londonu, na 126 strana, pod dužim naslovom *A Relation of a Journey of the Right Honorable My Lord Henry Howard from London to Vienna, and thence to Constantinople in the Company of his Excellency Count Lesley...* (Relacija putovanja mog časnog gospodara lorda Henri Hauarda iz Londona u Beč, a odatle u Carigrad u društvu Ekselencije grofa Leslija....).

1673. godina⁵⁴ Englez **Edvard Braun** (Edward Brown, 1644-1708). Iako lekar po obrazovanju, posvetio se putovanjima i posebno obilasku tadašnjih oblasti jugoistočne Evrope, Štajerske, Koruške, rudnika u Mađarskoj, dospevši i do Larise i Tesalije (današnja Grčka) gde se sastao i sa turskim sultanom.

Po povratku u London, o svojim putovanjima objavio je nekoliko kraćih zapisa u nastavku, koje je nazvao: „*A brief account of some travels in Hungaria,*

53 Zdenko Levental, *Britanski putnici u našim krajevima od sredine XV do početka XIX veka* (Gornji Milanovac: DEČJE NOVINE, 1989), 100, 109. Vidi: John Burbury, *A Relation of a Journey of the Right Honorable My Lord Henry Howard from London to Vienna, and thence to Constantinople in the Company of his Excellency Count Lesley...*, London, 1671.

54 Zdenko Levental, *Britanski putnici u našim krajevima od sredine XV do početka XIX veka* (Gornji Milanovac: DEČJE NOVINE, 1989), 124, 120. Vidi: Edward Brown M.D., *A brief account of some travels in Hungaria, Servia, Bulgaria, Macedonia, Thessaly, Austria, Styria, Carinthia, Carniola, and Friuli*, (T.R. for Benj. Tooke) London, 1673.

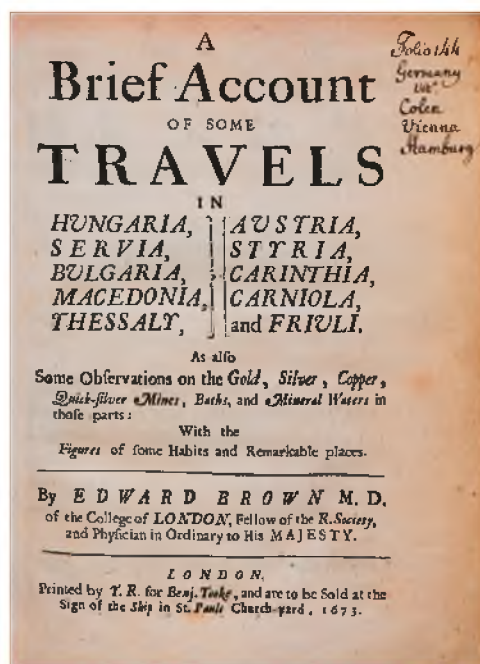
Servia, Bulgaria, Macedonia, Thessaly, Austria, Styria, Carinthia, Carniola, and Friuli” (naslovna strana pomenutog zapisa, slika desno). Objavljeni su u Londonu 1673. godine.

U delu gde piše o svojim utiscima iz Srbije i Beograda, između ostalog kaže: „*ovi Jermeni rašireni su po svim trgovačkim mestima i imaju svoju crkvu u Beogradu. Izgleda mi da su u trgovini pošteniji i jeftiniji nego Jevreji ili Grci*“.

Takođe, govoreći o starom rimskom novcu, kojeg ima mnogo u ovom kraju i koji se „*lako (mogao naći) u okolini (Beograda), na primer u Sirmijumu, Smederevu i u drugim mestima....* (pominje, o.a.) *U Srbiji i Bosni Jermeni i Jevreji skupljaju (taj stari rimski, antikvarni, o.a.) novac i šalju ga u Dubrovnik, odakle se najveći deo nosi u Italiju*“.

1680. godina Italijanski kartograf, inženjerski vojni pukovnik i istoričar **Ferdinando Marsilji** (Luigi Ferdinando Marsigli, 1658-1730), jedan od graditelja Petrovaradinske tvrđave, zabeležio je 1680. godine da pored nemačkih i dubrovačkih trgovaca u Beogradu ima i **170 Jevreja, koji imaju sinagogu i plaćaju 500 reala poreza**.⁵⁵

1688. godina Na dve karte nastale u vremenu tokom i posle austrijskog zauzimanja Beograda od Turaka, 6. septembra 1688. godine, na obe karte na istom mestu prikazana je i lokacija jevrejskog groblja, koja približno odgovara delu prostora današnje Palilule.

⁵⁵ Ženi Lebl, *Do 'Konačnog rešenja' Jevreji u Beogradu 1521-1942* (Beograd: Čigoga štampa, 2001), 10. Vidi: Nikole Radojčić, kritički je proučio Marsilijevo delo *Monarchia Hungarica* koje je nastalo oko 1699. godine i u kome on izlaže i o istoriji Bosne, Srbije i Hercegovine. Istina, ovo delo nikada nije štampano, ali se čuvalo u raskošnom rukopisnom kodeksu.

Ustvari, oba prikaza tog jevrejskog groblja na tim kartama, lociraju ga približno na mestu kasnijeg tzv. *Novog jevrejskog groblja* na Paliluli, nastalog 1888. godine, u tadašnjoj Grobljanskoj ulici, danas Ruzveltovoj.

Prva karta je rad austrijskog civilnog i vojnog inženjera i kartografa **Johana Baptiste Gumpa** (Gumpp Johann Baptist, 1651-1728, slika desno), tzv. *Gumpov plan Beograda iz 1688*⁵⁶ na kome je dat prikaz plana opsade Beograda od strane austrijske vojske, u avgustu 1688. godine.

Karta je rađena tehnikom urezivanja u bakru, a zatim je štampana i objavljena od strane bavarskog dvorskog gravera Mihaela Veninga u Minhenu 1688. godine, na devet listova, pod naslovom *Tvrđava i grad Beograd* (La Fortezza e la Città di Belgrado).

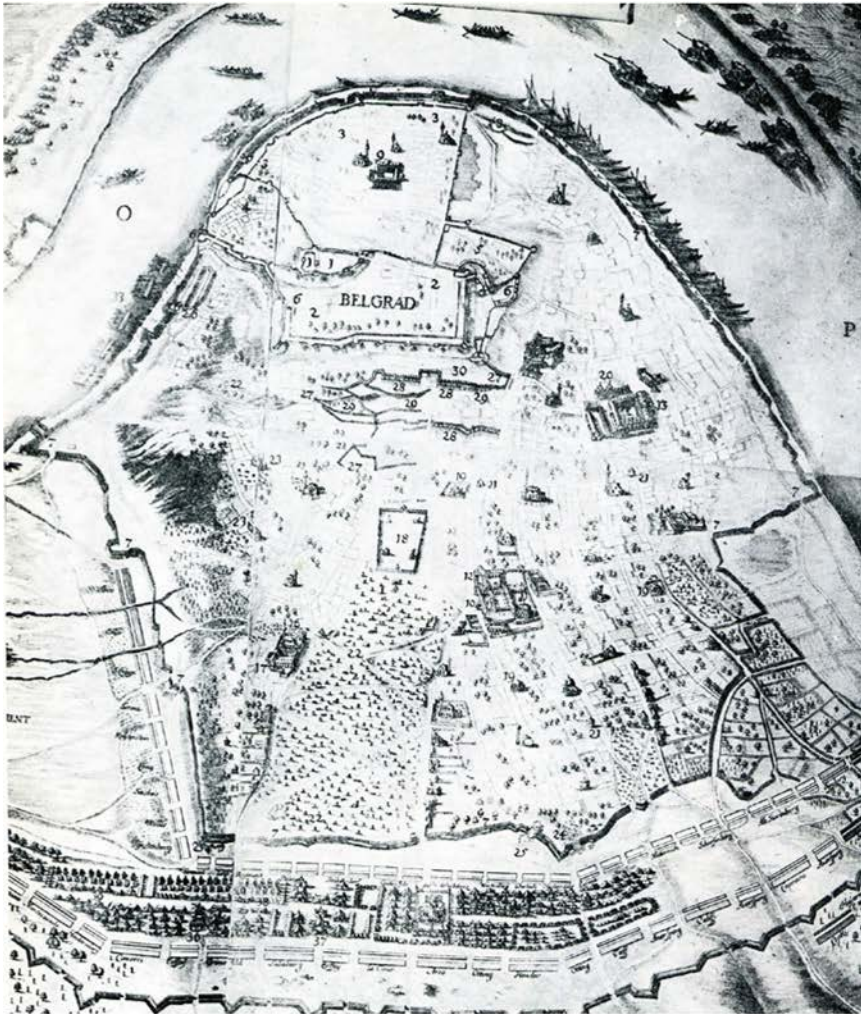
Na karti (na sledećoj strani) u njenom donjem delu, je pod brojem „24“ upisano i ucrtano pomenuto **jevrejsko groblje** (prva slika daje prikaz celog Beograda, a manja slika – uveličana, prikazuje jasnije upis i prikaz jevrejskog groblja pod brojem „24“).

Druga karta (slike na 36. strani) je tzv. *Bodenerov plan Beograda* (*Neuster Plan der Stadt und Vestung Belgrad*) rađena takođe 1688. godine i njen autor je nemački kartograf **Gabriel Bodener** (Gabriel Bodenehr, 1664-1758, slika desno). Ona sadrži i slovne oznake sa označenjem za svako slovo o kom je pojedinom objektu reč. Pa je tako, pod slovom “R” na karti ucrtano i predstavljeno, a u pratećem vodiču u uglu gore desno, upisano **jevrejsko groblje** (*Der Iuden begrabnus*)⁵⁷

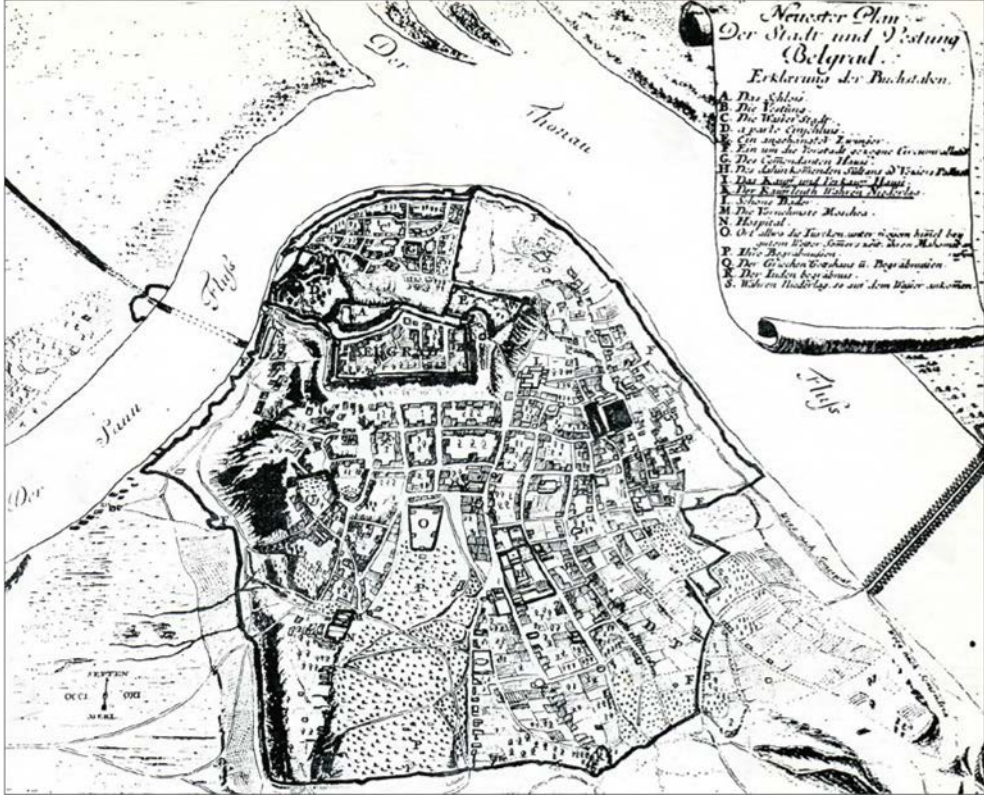

56 Vidi: *Gumpov plan Beograda iz 1688. g.* - Sa ucrtanim najvažnijim građevinama izometrijski i sa planom opsade (1134x95,5 cm), Beograd: Narodna biblioteka Srbije, Odeljenje posebnih fondova, Joan Baptista Gump, 1688; Objavljen: М. Лазаревић (1966), *Тврђава и град Београд крајем XVII вијека на плану Јохана Батисте Гумпа* (Београд: Годишњак града Београда XIII, 1966), 65–72.

57 Divna Đurić-Zamolo, *Beograd kao orijentalna varoš pod Turcima 1521-1867* (Beograd: Muzej grada Beograda, 1977), slika 78. Vidi: Gabriel Bodenehr, *Neuster Plan der Stadt und Vestung Belgrad*, Beograd: Muzej grada Beograda, II 3775, 60,5x45 cm; Objavljen: Д. Јовановић, *Из збирке цртава старог Београда*, 99-104.

(mesto za sahranjivanje Jevreja), sa istom lokacijom prikazanom kao i na Gumpovom planu Beograda, na lokalitetu današnje *Palilule* i nekadašnjeg jevrejskog groblja.

P. Ihre Begräbnissen.
Q. Der Griechen Gotteshaus u. Begräbnissen.
R. Der Juden begräbnis.
S. Waisen Niederlag. so auf dem Wasser ankömmt.

1690. godina Još je turski putopisac Evlija Čelebi, koji je u proleće 1660. godine u Beogradu proveo oko mesec dana, u svom putopisu pomenuo postojanje jevrejske sinagoge (bogomolje) i na dunavskoj strani Beograda (vidi stranu 30). Ali tek je sinagoga *El Kal viježo* (Stari hram), podignuta oko 1690. godine na dunavskoj strani *Jalije*, ona koja se sanacijama posle dva požara 1790. i 1795. godine, i posle oštećenja pred Prvi srpski ustanak, a ponajviše obnovljena 1819. godine, zadržala sve do 1952. godine, kada je po urbanističkom planu preuređenja Dorćola i porušena. Zgrada je bila jednobrodna bazilika oblika izduženog pravougaonika, dimenzija 36x8 metara, a na južnoj strani se završavala polukružno⁵⁸. Vredan i stari spomenik jevrejske istorije i prisustva u Beogradu.

Stara sinagoga na Dorćolu (spoljašnji izgled i njena unutrašnjost), arhiv Jevrejskog istorijskog muzeja, Beograd

1693. godina Iz dva popisa koje je obavila Bačka županija kraljevsko-mađarskog namesništva (*Concilium regium locum-tenentiale*) u Petrovaradinskom šancu (danas Novi Sad) u **okviru izdvojenog izveštaja o broju Jevreja** (*Catalogus Judaeorum*) bačvanskog kraja, upisano je da izvesni **Jevrej Filip Markus** (Philipus Marcus), rakijdžija, **sa porodicom živi u Petrovaradinskom šancu još od 1693. godine.**⁵⁹

58 Ženi Lebl, *Do 'Konačnog rešenja' Jevreji u Beogradu 1521-1942* (Beograd: Čigoga štampa, 2001), 227.

59 Pavle Šosberger, *Novosadski Jevreji* (Novi Sad: Književna zajednica Novog Sada, 1988), 13.

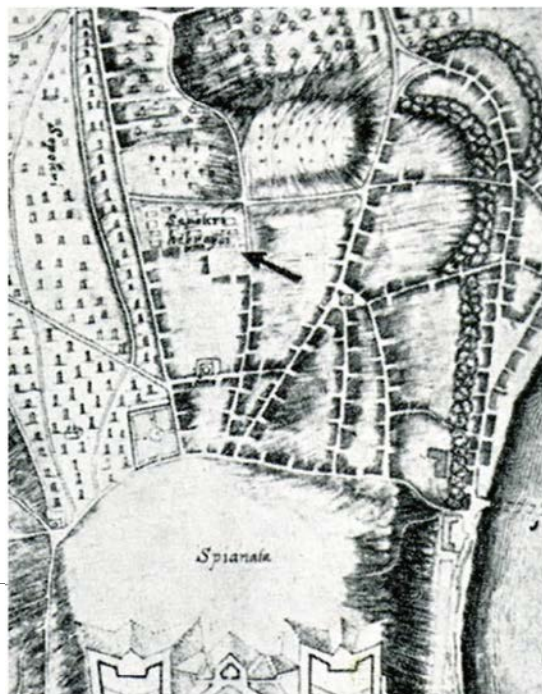
1696. godina Takozvani *Talijanski plan Beograda sa novim utvrđenjima izgrađenim 1695 i 1696* (Pianta di Belgrado con sue fortificationi fattevi l' anno 1695 e 1696. /28 X 35./⁶⁰), prvi je plan Beograda koji ima šematski ucrtanu **Jevrejsku ulicu** sa istim pravcem kakav je i danas (na slici dole levo, dunavska strana *Jalije*).

Na tom istom planu iz 1696. godine jasno je prikazano postojanje i drugog starog jevrejskog groblja upisanog imenom *Sepolcri hebrayci* (jevrejski grobovi). Ono se nalazilo, otprilike na lokalitetu početka današnjeg Obilićevog

⁶⁰ Vidi: *Pianta di Belgrado con sue nove Fortificationi fateva 1695-1696* (Београд: Музеј града Београда, II 312; Objavljen: Д. Јовановић, *Београд у турском периоду*, и *Зборник радова „Ослобођење градова у Срдији од Турака 1862-1867“* (Београд: Одељење друштвених наука САНУ, 1970) слика 8, 579.

venca prema zgradi SANU, u Knez Mihajlovoj ulici, što čini prostor omeđen današnjim ulicama Knez Mihailovom, Zmaj Jovinom i Carice Milice (strelica dole).

Sepolcri hebrayci – jevrejski grobovi (obeleženo strelicom).

Levo je tzv. *Središnje tursko groblje*, a iznad levo katoličko, i desno – grčko groblje⁶¹

61 Zoran M. Jovanović, *Beogradska nadbiskupija i njeno okruženje u vremenu i prostoru* (Beograd: Beogradska nadbiskupija, 2014), 84. Vidi: Ж. Шкаламера, М. Поповић, *Нови подаци са плана Београда из 1683*, у *Годишњак града Београда XXIII* (Београд, 1976), 49, 50 (по tzv. *Talijanskom planu Beograda*).

1713. godina Županijske vlasti Bač-Bodroške županije su se 1713. godine žalile višim instancama da vojne vlasti iz Petrovaradina (Novi Sad) uzimaju u zaštitu stanovnike drugih narodnosti, **čak i Jevreje.**⁶²

1717. godina Te godine **izgrađena je prva sinagoga** u Novom Sadu u ulici Herrenstrasse (današnja Kralja Aleksandra) broj 70.⁶³

1723. godina⁶⁴ Tekst niškog rabina **Avrama Danitija**, meseca nisa-na 5659 u "Vesniku" br. 5, iz 1939 godine: *Literatura Responza je mnogo pomogla istraživanju istorije našega naroda. I za istraživanje prvih početaka niške opštine može samo knjiga Petah bet David od Josefa Davida, Solun, 5496 (1736), da nam korisno posluži. Na strani 81, članak 86, nalazimo ovaj izveštaj: „U Tamuzu 5483 (1723.g.) upitao me jedan rabin iz Niša, gde se odskora nastaniše mnogi Jevreji ...“.*

O Nišu nalazimo pomena još i u jevrejskim knjigama: Meleh šalem od Šemuela Šalema, Solun, 5529 (1769), i Devar Moše od Arona Moše Amarijo, Solun, 5561 (1801).

1727. godina Prvi izveštaj Bačke županije o **popisu Jevreja** (*Catalogus Judaeaorum*) od 17. februara 1727. godine, pokazuje **da u Petrovaradinskom šancu** (Racko selo, danas Novi Sad) **živi 7 jevrejskih porodica**. Njihova imena su: "**Philipus Marx** (Markus Filip), **Isach Taics** (Isak Dajč), **Joachim** (Joakim) iz Futoga, **Jacob Taics** (Jakob Dajč), **Gyurka Taics** (Jerg Dajč), **Hersl Wolff** (Hiršl Volf) i **Ladislauum Baranyaj** (Ladislav Baranaj)", a van Šanca još porodice: **Moises Mihael** (Moisije Mihael) i **Löbel Izak** (Lebl Isak)".⁶⁵

62 Pavle Šosberger, *Novosadski Jevreji* (Novi Sad: Književna zajednica Novog Sada, 1988), 13. Vidi: Borowszky Samu, *Magyarország vármegyéi*, Bácsbodrog vármegye II, Budapest, 1894, 157.

63 Pavle Šosberger, *Sinagoge u Vojvodini* (Novi Sad: Prometej, 1998), 44.

64 JEVREJSKA OPŠTINA NIŠ, O NIŠKOJ JEVREJSKOJ ZAJEDNICI, *Tekst rabina Avrama Danitija*, meseca nisa-na 5659 u "Vesniku" br. 5, iz 1939 godine.
Vidi: <https://www.scribd.com/document/321789418/Tekst-Rabina-Avrama-Danitija>.

65 Fülöp Grünwald, *Stari popisi novosadskih Jevreja*, u *Jevrejski almanah 1961-1962* (Beograd: Savez jevrejskih opština Jugoslavije, 1961/62), 33-36.

1728. godina Dopunski izveštaj Bačke županije o popisu **Jevreja** (*Catalogus Judaeorum*) od 3. aprila 1728. godine, koji se sastojao od 28 rubrika, pokazuje da u Petrovaradinskom šancu (do 1713. godine Racko selo, danas Novi Sad) živi 12 jevrejskih porodica. Njihova imena su: "**Philipus Marx** (Markus Filip), **Isach Taics** (Isak Dajč), **Jacob Taics** (Jakob Dajč), Jacob Abraham (Jakob Abraham), **David Polak**, **Gyurka Taics** (Jerg Dajč), **Jacob Schnaider** (Jakob Šnajder), **Israel Alexander** (Izrael Aleksander), **Joachim** (Joakim – iz Futoga), **Moyses Lebl** (Moisije Lebl), **Joseph Michl** (Jozef Mikl) i **Lebl Abraham**.⁶⁶

1728. godina Pošto je Beograd 1717. godine zauzeo austrijski princ Eugen Savojski (1663-1736), grad je 1724. godine statutom bio organizovan na Nemački ili Dunavski Beograd i Srpski ili Savski Beograd, a administrativno podeljen na četiri dela. Na dunavskoj strani, na kojoj su već živeli Jevreji u jevrejskoj mahali dunavske *Jalije*, bila je Nemačka varoš. Nova, austrijska uprava grada uvela je i novu regulaciju varoši, a time i novi sistem evidencije stanovništava i objekata. U oba dela grada popisano je stanovništvo, a u nemačkom (dunavskom) delu 1728. godine i sve kuće koje su u spisima i katastarski numerisane. I upravo u tom popisu mahala i kuća upisani su i sledeći objekti: Pod brojem 62: „**Teutscher Judenhof**“ (**Dvorište nemačkih Jevreja**) sa **47 soba, 25 kuhinja i 7 podruma**, i pod brojem 63: „**Türkischer Judenhof**“ (**Dvorište turskih Jevreja**), pored Šećer-hana, sa **103 sobe, 49 kuhinja i 27 podruma**.⁶⁷

A upravo „*Ovaj 'Türkischer Judenhof' (preko puta, na Zojterovom planu označenog 'groblja' – Freut hof) verovatno bi odgovarao onoj zgradi koju (1663. godine, o.a.) pominje Otendorf (nemački putopisac Henrik Otendorf, vidi stranu 30, o.a.). Po našem mišljenju ova velika kuća i ovo dvorište turskih Jevreja mogli bi označavati u stvari Jevrejsku maluu, koja je, možda, bila i ograđena nekom ogradom i imala zajedničko dvorište*“⁶⁸.

66 Isto.

67 Душан Ј. Поповић, *Грађа за историју Београда од 1711-1739 године* (Београд: Српска краљевска академија, 1935), 239-240, Библиотека Споменик: LXXVIII. Vidi: ???

68 Divna Đurić-Zamolo, *Stara jevrejska četvrt i Jevrejska ulica u Beogradu*, u *Jevrejski almanah 1965-1967* (Beograd: Savez jevrejskih opština Jugoslavije, 1967), 44, 46. (Preporuka autora ovoga rada je da se u ovoj knjizi dodatno pogleda kompletan tekst na stranama 41-76).

U vremenu od austrijskog zauzimanja Beograda 1717. godine od strane princa Eugena Savojskog, sledi više pisanih podataka o određenim okolnostima vezanim za Jevreje u Beogradu tog vremena. Pa tako izvori beleže da je:⁶⁹

– 1717. g. Po popisu od 24. novembra 1717.g. u nemačkom ili tzv. duнавskom Beogradu bilo je **47 jevrejskih porodica; 13 „nemačkih“ i 34 „turskih“ porodica Jevreja.**

– 1718. g. Ibrahim-pašin han te godine dat je u zakup **Jevrejину Aronu Hiršlu**, s tim da u njemu može peći rakiju. On ga je uživao do 1719.g., a tada je oduzet od njega, te je u njemu smešteno jedno odeljenje vojske.

– 1718/19. g. Jeni-han je austrijska Administracija prvo ustupila (nemačkim) **Jevrejima** (iz njega i nastaje objekat *Dvorište nemačkih Jevreja 'Teutscher Judenhof'*). U hanu su se sigurno nalazile i njihove radnje, a i radnje tzv. „orijentalnih trgovaca“. Jevreji su plaćali zakup za stanove i radnje. Osim toga plaćali su i porez za točenje vina i sečenje mesa, kao i na ostali prihod.

– 1728. g. U Moldovan-hanu držao je **Jevrejin Kepiš** kantu pod zakup.

– 1730. g. **Jevreji, braća Kepiš**, sazdali su prvu pivaru u koju su uložili 100.000 forinti, ali su usled velikih državnih nameta iste godine morali predati ključeve gradskoj austrijskoj Administraciji.

– 1734. g. **Jevreji Isak Hiršl i Isak Kepiš** sagradili su novu pivaru i zatražili od Dvorskog komorskog veća u Beču dozvolu da smeju praviti i prodavati pivo, ali su katolički građani Beograda uputili predstavku Beču da im se to ne odobri.

Isti izvor navodi da su Jevreji tog vremena u Beogradu imali i svoju posebnu klanicu izvan varoši.

⁶⁹ Душан Ј. Поповић, *Србија и Београд од Пожаревачкој до Београдској мира* (Београд, Српска књижевна задруга, 1950), 181, 176, 175, 189, 206. (Preporuka autora ovoga rada je da se u ovoj knjizi dodatno pogleda kompletan tekst na stranama 188-190). Vidi: Autor navodi da se izvori za sve ove informacije mogu naći u knjizi: Душан Ј. Поповић, *Београд пре 200 година* (Београд: Геца Кон, 1935) i Душан Ј. Поповић, *Грађа за историју Београда од 1717-1739*, Споменик (Београд: Српска краљевска академија, LXXVIII, 1935).

1729. godina U Pančevu se Jevreji prvi put pominju 1729. godine, kada se tamo nastanjuje porodica Davida Levija, a kasnije, uz odobrenje lokalne administracije, naseljavaju se i porodice Mencer i Šlezinger, koje se bave spravljanjem piva i rakije.⁷⁰

1735. godina Takozvani *Zojterov plan Beograda iz 1735. godine* (Matijas Zojter / Matthias Seutter, *Plan tvrđave, varoši i izgled Beograda*, oko 1735.g.⁷¹), sadrži jasno ucrtane šeme ulica i pojedinih objekata, sa pisanim objašnjenjem šta su ti objekti i koja je njihova namena.

Ovde je prikazan uvećani detalj sa te karte koji se odnosi na dunavsku stranu Beograda, odnosno *Jaliju* (današnji *Dorćol*) i prikaz onoga što bi nazvali jevrejska četvrt Beograda (Jevrejska mala-mahala). Na toj karti su pored ucrtane Jevrejske ulice, prikazana i dva kompleksa zgrada sa unutrašnjim dvorištima, označeni: slovom „e“ prostor bivšeg Jeni-hana ustupljenog uz novčanu nadoknadu nemačkim Jevrejima, od strane austrijske uprave grada, a koje se u austrijskoj katastarskoj numeraciji iz 1728. godine vodi kao *Dvorište nemačkih Jevreja*. A pod slovom „d“, po toj istoj katastarskoj numeraciji, *Dvorište turskih Jevreja*, koje se nalazi naspram prostora označenog kao „Freyt Hof“ (Groblje).

Osim ova dva dvorišta, strelica na desnoj strani slike pokazuje pravac tadašnje i sadašnje Jevrejske ulice na *Dorćolu*

70 Jožef Sabo, *Naseljavanje Jevreja u torontalskoj županiji u Banatu tokom XVIII veka*, u *Jevrejski istorijski muzej : Zbornik 8* (Beograd: Savez jevrejskih opština Srbije i Crne Gore, 2003), 176. Vidi: Borislav Jankulov, *Pregled kolonizacije Vojvodine u XVIII i XIX veku*, Novi Sad, 1961, 66.

71 Vidi: *Myzej ipaga Beograda*, II 1399, 52,5x60,5 cm; Objavljen: *Arhitektura i Urbanizam*, broj 21, Beograd, 1963, 3.

1736. godina U drugom popisu stanovnika bačkih naselja iz 1736. godine zabeleženo je da postoje stalno naseljeni Jevreji u tri opštine: Sivcu jedno domaćinstvo, u Baji šest domaćinstava i u Novom Sadu petnaest.⁷²

1739. godina Posle potpisivanja Beogradskog mira 18. septembra 1739. godine, između Austrije i Turske, Beograd je ponovo vraćen Turskoj. Prema podacima iz turskih izvora, povratak grada u okviru Otomanske imperije 1739. godine dočekalo je 8 Srba i 45 Jevreja.⁷³

1739. godina Kada se Beograd 1739. godine vratio pod tursku vlast iz njega je izbeglo i oko 20 pretežno aškenaskih jevrejskih porodica, koje su se zadržale i naselile u Zemunu.⁷⁴

1739. godina Iako u jevrejskim izvorima postoji spominjanje Jevreja u Pirotu još iz vremena dokumenta datiranog na jun 1597. godine (5357 po jevrejskom kalendaru)⁷⁵, najstariji arheološki artefakt iz samog grada Pirota je **nadgrobnni spomenik s kraja 1739. godine na kome na hebrejskom**

jezikom piše (slika desno): *“Ovo je spomenik po propisima žalosti mudrog i uzvišenog rabina Šloma ben Geršona Kovo, neka mu duša bude vezana u svežanj života, koji je preminuo na Roš hašana 5500. godine”*⁷⁶.

72 Dušan Jelić, *Kratak pregled istorije subotičkih Jevreja i njihov doprinos razvoju grada*, u *Jevrejski istorijski muzej : Zbornik 5* (Beograd: Savez jevrejskih opština Jugoslavije, 1987), 3. Vidi: Zbirka dokumenata „Rudolf Šmit“ iz 1782. g., koja se nalazi u Vojvodanskom arhivu u Sremskim Karlovcima (dokumenta se izvorno i neregistrovana nalaze u Jevrejskom istorijskom muzeju u Beogradu).

73 Радмила Тричковић, *Београдска тврђава и варош 1739-1789. године*, u *Годишњак града Београда*, књига XX (Београд: Скупштина града Београда-Музеј града Београда, 1973), 69-70; Радмила Тричковић, *Варош после 1740. године*, u *Историја Београда 1*, уредник В. Чубриловић (Београд: Просвета, 1974), 652.

74 Lazar Čelap, *Jevreji u Zemunu za vreme vojne granice*, u *Jevrejski istorijski muzej : Jevrejski almanah 1957-58* (Beograd: Savez jevrejskih opština Jugoslavije, 1957/58), 59. Vidi: *Arhiv grada Beograda*, Zemunski magistrat, f. I, br. 5, g. 1755.

75 Ženi Lebl, *Jevreji u Pirotu* (Beograd: Privredni pregled, 1990), 21. Vidi: Hakoен, *Responze rabina Šloma Hakoena*, IV deo (na hebrejskom jeziku).

76 Ženi Lebl, *Jevreji u Pirotu* (Beograd: Privredni pregled, 1990), 21.

1749. godina⁷⁷ U jednoj trošnoj zgradi u Novom Sadu **uređena je druga novosadska sinagoga**. Na popisu jevrejskih kuća od 12. septembra 1780. godine upisana je pod brojem 341 kao: *Synagoga Judeorum*.

Na mestu ove, tada već skoro ruševne sinagoge, te iste **1780. godine izgrađena je i treća novosadska sinagoga**.

1753. godina Austrijska nadvojvotkinja i poslednji vladar iz dinastije Habzburgovaca, Marija Terezija (1717-1780), odlukom od 8. oktobra 1753. godine **odobrila je već nastanjenim zemunskim Jevrejima pravo da mogu za stalno stanovati u Zemunu**. Istoga dana svojom odlukom **dopustila je i turskom Jevrejinu u Zemunu, Rafaelu Salamonu** i njegovoj porodici i služinčadi, **doživotni boravak** na području Vojne granice.⁷⁸

1755. godina U austrijskom popisu stanovništva za 1755. godinu, **nabrojane su poimenično zemunske jevrejske porodice koje su stanovale u 15 kuća**. I to: “*Rafael Salamon, Majer Rehnic, Elias Soret sa zetom (Schwager) Benjaminom, Abraham Majer sa zetom, Kolman Brandajs, Henoh Levi, Mojzes Kolman, Fajšl* (označen je kao “Jevrejin” – Judt), *Mojzes* (“Jevrejin” – Judt), *Mandl Kajs, Lazar Kajs, Abrahama Lebla udova, Simon staklar* (Glaser), *Salamon* (“Jevrejin” – Judt), *Volf, vodonoša*”. Prva četvorica označeni su kao turski Jevreji, a ostali kao nemački Jevreji. U 16-oj kući, navedenoj kao “Jevrejskoj” stanovali su kantor, učitelj, ritualni koljač (*šahter* – Schachter) i školski služitelj. Za sve je navedeno da su 1739. godine došli iz Beograda.⁷⁹

77 Pavle Šosberger, *Sinagoge u Vojvodini* (Novi Sad: Prometej, 1998), 44.

78 Lazar Čelap, *Jevreji u Zemunu za vreme vojne granice*, u *Jevrejski istorijski muzej : Jevrejski almanah 1957-58* (Beograd: Savez jevrejskih opština Jugoslavije, 1957/58), 59. (Preporuka autora ovoga rada je da se u ovoj knjizi dodatno pogleda kompletan tekst na stranama 59-71). Vidi: *Arhiv grada Beograda*, Zemunski magistrat, f. I, br. 20/1753.

79 Lazar Čelap, *Jevreji u Zemunu za vreme vojne granice*, u *Jevrejski istorijski muzej : Jevrejski almanah 1957-58* (Beograd: Savez jevrejskih opština Jugoslavije, 1957/58), 59. Vidi: *Arhiv grada Beograda*, Zemunski magistrat, f. I, br. 45/1755.

1760. godina Osnovana je Jevrejska opština u Zrenjaninu (tadašnjem Velikom Bečkereku) kao verska zajednica, a 1762. godine u Zrenjaninu ima ukupno **30 jevrejskih porodica**.⁸⁰

1764. godina U zapisnicima Magistrata grada Subotice **navode se imena četvorice Jevreja** (nosilaca porodica). **To su Jakov Hiršl, trgovac i još trojica Jevreja sa prezimenom Lebl** (verovatno braća) iz Baje.⁸¹

1778. godina Prema godišnjem završnom računu opštine Nemačkog Vršca, za 1778. godinu, **iskazan je i prihod na ime poreza koji je naplaćen od porodica Jevreja**, u iznosu od 6 forinti.⁸²

1779. godina U ugovoru od 22. januara 1779. godine kojim je Subotica proglašena za slobodni kraljevski grad, odredbom iz tačke 4. se kaže: **“Gradu pripada sva taksa od Jevreja koji nastanjuju teritoriju grada, kao i drugih ovde nastanjenih...”**⁸³.

1784. godina Te godine Namesničko veće naređuje **da se** u protokolu magistrarskih zasedanja grada Kikinde **poništi zabrana trgovine za Jevreje** koja je bila upisana do tada u kikindskom distriktu.⁸⁴ Postojanje ove zabrane do tada, upućuje da su Jevreji i ranije živeli u Kikindi kada se na njih i odnosila ta zabrana.

80 Dragoljub D. Čolić, *Sinagoga u Zrenjaninu*, u *Jevrejski istorijski muzej : Zbornik 4* (Beograd: Savez jevrejskih opština Jugoslavije, 1979), 200. Vidi: Hugo Bigler, *Magyar zsidó lexikon* (Budimpešta, Mađarski jevrejski leksikon, urednik Ujvári Péter/Ujvari Peter, 1929), 626 (prva slika levo).

81 Dušan Jelić, *Kratak pregled istorije subotičkih Jevreja i njihov doprinos razvoju grada*, u *Jevrejski istorijski muzej : Zbornik 5* (Beograd: Savez jevrejskih opština Jugoslavije, 1987), 9.

82 Dragoljub D. Čolić, *Učešće Jevreja u razvoju privrede Banata*, u *Jevrejski istorijski muzej : Zbornik 4* (Beograd: Savez jevrejskih opština Jugoslavije, 1979), 127. Vidi: Feliks Mileker (druga slika gore desno), *Povesnica slobodne kraljevske varoši Vršac*, I i II deo, Pančevo, 1886.

83 István Iványi, *Szabadka szabad királyi város története* (Istorija slobodnog kraljevskog grada Subotice), I tom, Subotica, 1886, 283-295.

84 Dragoljub D. Čolić, *Učešće Jevreja u razvoju privrede Banata*, u *Jevrejski istorijski muzej : Zbornik 4* (Beograd: Savez jevrejskih opština Jugoslavije, 1979), 123. Vidi: Стајић Васа, *Велико-кикиндски гмиштрикци 1776-1876* (Кикинда: Матница српска, 1950). Istorijski arhiv Kikinda, Fond Distrikta, kutija 1785.

1786. godina⁸⁵ **Sevior Lusinjan** (Savior Lusignan) bio je neumorni putnik i vredan engleski putopisac francuskog porekla. Putovao je, ali i trgovao, od Balkana do Bliskog istoka, čak i do Petrovgrada u Rusiji. Putopis u kome pominje i Srbiju pisao je u formi pisama, svom prijatelju sir Vilijemu Fordajsu (Sir William Fordyce). Pri prolasku kroz Srbiju boravi u Nišu, Beogradu, Aleksincu, Paraćinu, Čupriji, Smederevskoj Palanci, Jagodini, Batočini, Kolaru, Grockoj, Beški, Zemunu, Indiji, Petrovaradinu.

Ono što je za ovaj rad interesantno, jesu njegova dva pisma iz Niša i Beograda. U prvom pismu iz Niša od 26. juna 1786. godine (XVIII pismo, *Niš u Srbiji*), on kaže: “*Niš leži u ravnici, a reka Nišava koja protiče kroz njega deli grad od tvrđave...Drugi deo grada koji leži zapadno od tvrđave, s one strane Nišave, okružen je palisadama i jarkom, a nastanjen je Turcima i Jevrejima, dok treći deo ...čine predgrada. Kuće i ulice ovog grada liče na one u drugim turskim gradovima. Stanovnici su većinom Turci, dok su ostali bugarski hrišćani, a ima i nešto Jermena i Jevreja*”.

U njegovom drugom pismu, pisanom iz Beograda 4. jula 1786. godine (XIX pismo, *Beograd u Srbiji*), između ostalog, govori i o Smederevskoj Palanci gde, kaže, kao i u drugim sličnim mestima, male radnje bile su u rukama hrišćana i **Jevreja**.

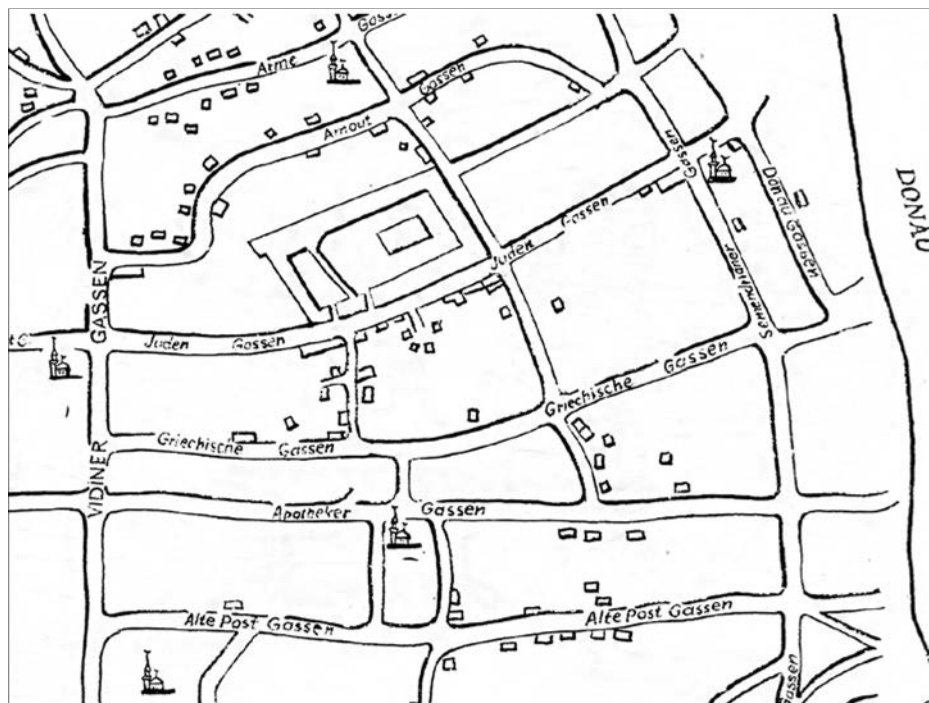
1788. godina **Prvi doseljeni Jevrej** u Sombor bio je **Jakob Štajn** (iz obližnjeg sela Čonoplje), koji se bavio perjarenjem i prodajom životnih namirnica, i nije bio član ni jednog ceha.⁸⁶

1789. godina Iako je prvi kartografski prikaz *Jevrejske ulice* na dunavskoj strani Beograda, na već poznatoj lokaciji *Jalije* odnosno Dorćola kao „jevrejskog kvarta“, dat još 1696. godine na tzv. *Talijanskom planu Beograda*, pa zatim ponovljen i na tzv. *Zojterovom planu Beograda* iz 1735. godine (oba ovde već predstavljena), prvi upis samog naziva

85 Zdenko Levental, *Britanski putnici u našim krajevima od sredine XV do početka XIX veka* (Gornji Milanovac: DEČJE NOVINE, 1989), 122-123. Vidi: Savior Lusignan, *A series of Letters, adressed to Sir William Fordyce, M.D.F.R.S, I-II* (London: S.L. Kosmopolits, 1788).

86 Dragoljub Prodanović, *Jevrejsko groblje u Šikari kod Sombora i ponešto o sudbinama živih, u Jevrejski istorijski muzej : Zbornik 8* (Beograd: Savez jevrejskih opština Srbije i Crne Gore, 2003), 380. Vidi: *Fond Magistrata slobodnog kraljevskog grada Sombora* (Sombor: Istorijski muzej, dokument 554/1788).

Jevrejska ulica nalazimo na tzv. *Brušovom planu Beograda* iz 1789. godine⁸⁷, austrijskog poručnika **Franc fon Bruša** (Franz von Brusch), sa ucrtanim i numerisanim kućama (ali izgubljenim spiskom) i imenima ulica datim na nemačkom jeziku (*Gassen*). Na tom planu *Jevrejska ulica* (*Juden Gassen*) je jedna od ukupno 42 ulice u Beogradu tog vremena, koja ima ime. Činjenica da su dorćolske ulice tog vremena nosile imena po populaciji koja je većinski živela u njima (kao Grčka i Arnautska ulica) samo nam govori da su Jevreji dunavske strane *Jalije* (Dorćola) činili pretežnu populaciju tog kraja, tada bar već preko stotinu godina. Zato je dobar deo Dorćola posle i dobio naziv *Jevrejska mala* (mahala), u delu koji su činile današnje ulice Solunska, Jevrejska, Visokog Stevana, Tadeuša Koščušskog, mada je Jevreja bilo i u širem području.

A okolnost da *Jevrejska ulica* i danas nosi isto ime, svrstava je u red jedne od najstarijih beogradskih ulica koja bezmalo u kontinuitetu, osim za vreme Drugog svetskog rata, nosi isto ime već blizu 230 godina.

87 Divna Đurić-Zamolo, *Beograd kao orijentalna varoš pod Turcima 1521-1867* (Beograd: Muzej grada Beograda, 1977), slika 89. Vidi: Dušan Pantelić, *Beogradski pašaluk pred Prvi srpski ustanak 1794-1804* (Beograd: Naučna knjiga, 1949), 440 (original u Bečkom ratnom arhivu).

1790. godina Na osnovu službenog popisa stanovništva Kikinde, iz **1842. godine**, pored podatka da tada **u Kikindi kao stalno naseljene žive 52 jevrejske porodice**, iz rubrike u koju je upisano i od kada je popisano lice naseljeno u Kikindi, vidi se **da je od, u to vreme popisanih Jevreja u Kikindi, najstarije naseljeni bio još iz 1790. godine**.⁸⁸

1792. godina Prema popisu vršačkog stanovništva iz 1792. godine, uključujući i srpsku i nemačku opštinu, u Vršcu je bilo 8.402 stanovnika, od kojih su 5.214 istočno-pravoslavne vere, 3.140 katolici, **45 mojsijevske vere** (Jevreji) i 3 protestanta.⁸⁹

1799. godina Odobrenje da grade svoju **prvu sinagogu** u Subotici Jevreji su dobili 26. marta 1799. godine. Sinagoga je sagrađena 1817. godine (slika dole) na lokaciji u današnjoj Šumskoj ulici. Obnovljena je 1850. godine.⁹⁰

88 Milivoj Rajkov, *Naseljavanje Jevreja u Kikindi i okolini u prvoj polovini XIX veka*, u *Jevrejski almanah 1971-1996* (Beograd: Savez jevrejskih opština Jugoslavije, 2000), 46. Vidi: Istorijski arhiv Kikinda, Fond Grad. magistrat Kikinda, 1629/1842.

89 Dragoljub D. Čolić, *Učešće Jevreja u razvoju privrede Banata*, u *Jevrejski istorijski muzej : Zbornik 4* (Beograd: Savez jevrejskih opština Jugoslavije, 1979), 127. Vidi: Feliks Mileker, *Povesnica slobodne kraljevske varoši Vršac*, I i II deo, Pančevo, 1886.

90 Pavle Šosberger, *Sinagoge u Vojvodini* (Novi Sad: Prometej, 1998), 44.

1806. godina Ugovorom o dodeli građevinskog zemljišta koji je upisan u županijskom zapisniku od 16. juna 1806. godine, a koji je u ime županije potpisao inspektor Vajndl, donosi se odluka da se Jevrejima Bačke Palanke dodeli zemljište za izgradnju sinagoge. U ime bačkopalanačke jevrejske zajednice, ugovor potpisuje delegacija od 17 članova. Zgrada je sagrađena 1806/7. godine.⁹¹

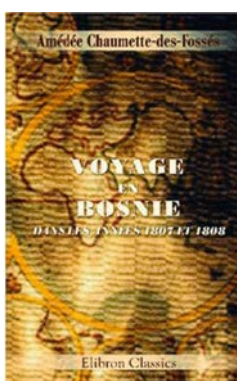
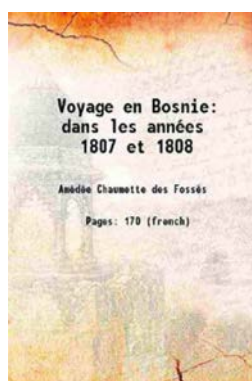
1806. godina⁹² U Pustoj ulici pod brojem 18, 1806. godine za potrebe tamošnje neološke jevrejske zajednice od oko 200 ljudi, posle molitvenog doma sagrađena je nova i jedina sinagoga u Bezdanu (zapadna Bačka). Bila je u dubini placa na oko 60 metara od ulice (crtež dole).

91 Pavle Šosberger, *Sinagoge u Vojvodini* (Novi Sad: Prometej, 1998), 67.

92 Pavle Šosberger, *Sinagoge u Vojvodini* (Novi Sad: Prometej, 1998), 29.

1807. godina Francuski orijentalista, diplomata i putopisac **Ame-de Šomet** (Jean Baptiste Gabriel Amédée Chaumette des Fossés, 1782-1841) u svojoj knjizi *Putovanje po Bosni godina 1807-1808* (*Voyage en Bosnie dans les années 1807 et 1808*) objavljenoj u Parizu 1822. godine⁹³, opisujući svoj boravak u Srbiji i Novom Pazaru navodi da je u varoši Novi Pazar, 1807. godine, bilo oko 12.000 stanovnika, od ovih Turaka 5.000, **Jevreja oko 100**, Roma oko 600, a ostalo su bili Srbi.⁹⁴ (Slike dole, spomenici sa napuštenog jevrejskog groblja i nekoliko izdanja knjige *Voyage en Bosnie dans les années 1807 et 1808*).

1813. godina U zapadnobačkom mestu Čonoplja, posle osnivanja jevrejske škole, podignuta je 1813. godine i sinagoga. Sagrađena je u dvorištu, u kome se nalazila i kantorova kuća, kao i klaonica za živinu (*šakteraj*). Bila je po veličini manja i jednostavna, sa dvoje vrata i po dva prozora na obje strane. Na pročelju je imala reljefni prikaz *Davidove zvezde*, a iznad njega na ivici roga dvovodnog krova *Dekalog* (dve kamene ploče sa *Deset božijih zapovedi*).⁹⁵

93 Vidi: <http://catalog.hathitrust.org/Record/001600443>.

94 Ејуп Мушовић, *Новопазарски Јевреји*, у *Новопазарски зборник 3* (Нови Пазар: Завичајни музеј, 1979), 23-26; Bošnjaci.rs, Ејуп Мушовић, *Новопазарски Јевреји*: <http://www.bosnjaci.rs/tekst/73/novopazarski-jevreji.html>.

95 Pavle Šosberger, *Sinagoge u Vojvodini* (Novi Sad: Prometej, 1998), 31.

1823. godina Prva beleška o postojanju privatne jevrejske škole u Somboru potiče iz 1823. godine, a od 1852. godine ova škola dobija status javne veroispovedne škole. Izgradnjom škole rukovodio je preduzimač Vencel Ulrih, a koštala je 4.000 forinti. Konfesionalne škole su ukinute 1920. godine, pa su somborski đaci jevrejske nacionalnosti pohađali redovne državne osnovne škole, na srpskom ili mađarskom jeziku.⁹⁶

1826. godina Na mestu starije (treće) novosadske sinagoge i dokupljenog placa, 1826. godine podignuta je i četvrta sinagoga u Novom Sadu (slike dole). Veća i lepša od prethodne, imala je i galeriju za žene. Posle bombardovanja 1849. godine, kada je delimično izgorela, obnovljena je 20. aprila 1852. godine. Pretrpela je određena renoviranja i proširenja 1858. i 1889. godine.

Fotografija unutrašnjosti "četvrte" novosadske sinagoge, od 3. juna 1906. godine, pri poslednjoj molitvi u njoj pre njenog rušenja i početka gradnje „pete“ sinagoge u Novom Sadu (slika levo)

96 RAVNOPLOV - Arhitektura, istorija, obzorja prošlosti, paleta ravnice – Somborska sinagoga, Milan Stepanović, <https://www.ravnoplov.rs/somborska-sinagoga/> (preuzeto, 29.02.2020.).

1828. godina Prva sinagoga u Vršcu izgrađena je u dvorišnom delu izvesnog Jevrejina Vilhelma Šenhajma, 1798. godine, koji je poklonio deo svoga placa za gradnju sinagoge. Bilo je to u Dvorskoj ulici na broju 6. 27. marta 1807. godine Jevrejin Jakob Hajim podneo je molbu da se na mestu te stare sinagoge podigne nova. Tako da je nova sinagoga podignuta 1828. godine (slike dole), a 1886. je proširena i prepravljena i u njoj je uređena galerija za hor od 20 osoba, a nabavljene su i orgulje.⁹⁷

1830. godina Ruski oficir **Aleksandar Grigorjevič Rozelion – Sašaljski** (Розелион-Сошальски, 1797-1873) kao pomoćnik u komisiji za određivanje nove srpsko-turske granice, obreo se u Beogradu 1830. godine. Opis Beograda nalazi se u njegovim rukopisima „Kratka statistička beleška o Srbiji“ (u poglavlju o mestima nastanjenim Turcima) i „Statistički opis Srbije“ (priložen „Topografskoj karti Srbije s dodatkom od Porte otrgnutih okruga 1815. godine“).⁹⁸

Govoreći i opisujući Beograd kao centar *Beogradske nahije*, navodi da su u pomenutoj nahiji površine 1498 kvadratnih vrsta, bila dva gradska naselja sa 890 hrišćanskih kuća, 1.500 Turskih, **200 jevrejskih** i 520 dućana.... Te da je varoš imala oko 10.000 stanovnika: 5.000 hrišćana, od kojih su bar polovinu činili Grci, Bugari i Cincari, trgovci i zanatlije, 3–4.000 Turaka,

⁹⁷ Pavle Šosberger, *Sinagoge u Vojvodini* (Novi Sad: Prometej, 1998), 91, 115.

⁹⁸ Vidi: РГВИА, ф. 459, оп. 1, д. 4, 6; ф. ВУА, д. 1077, ч. II, Копија рапорта капетана Александра Григорјевича Розелион-Саšалског генералу Павелу Дмитријевичу Кисељеву, 8. јул 1831. и Ф. Ф. Шуберт, *История Военно-топографического депо и геодезических работ Генерального штаба*, Записки Военно-топографического депо, ч. I, Санктпетербург 1837, стр. 174 садрже податак и о рукопису „Војно-топографски опис главних путева, најважнијих река и тврђава у Србији“, који се чувао с картом и плановима Београда и Смедерева.

do 1.000 Jevreja i oko 400 stranaca, uglavnom austrijskih podanika slovenskog porekla.⁹⁹

1831. godina¹⁰⁰ Jevrej Josip Šlezinger (1794-1870), rođen u Somboru, bio je **prvi vojni kapelnik i kompozitor u Srbiji**. Na zahtev kneza Miloša Obrenovića (oko 1780-1860), 1831. godine dolazi u Kragujevac, gde osniva tzv. „Knjažesko-serbsku bandu“, prvi srpski vojni orkestar.

1833. godina¹⁰¹ Prvi zahtev za gradnju jevrejske sinagoge u Zemunu u ime jevrejske zajednice podneo je zemunskom Magistratu 1833. godine zemunski Jevrej Jakob Isak Albahari, turski državljanin. Molba je prosleđena Slavonskoj generalnoj komandi, koja 10. juna 1833. odbija ovaj zahtev, uz obrazloženje da se ne želi povećavanje jevrejskog stanovništva u Zemunu. Jevrejska zajednica u Zemunu nije bila obeshrabrena ovim negativnim odgovorom, te nastavlja sa zahtevima za dozvolu da izgradi svoju bogomolju. Konačno su ovi naponi urodili plodom, tako da je aškenaska sinagoga u Zemunu izgrađena i osvećena 1863. godine (slike dole – njena spoljašnjost i unutrašnjost).

99 Радивоје Бојовић, *Опис Београда Александра Григоријевича Розелион-Сашаљској из 1830. године, и Београд у делима европских путописаца* (Београд: САНУ, 2003), 214-215. Види: РГВИА, ф. 459, оп. 1, д. 6, стр. 65; РГВИА, д. 4, стр. 28; д. 6, стр. 89, 91.

100 Ženi Lebl, *Do 'Konačnog rešenja' Jevreji u Srbiji* (Beograd: Čigoja štampa, 2002), 39.

101 Славко Гаврилковић, *Јевреји у Срему у XVIII и првој половини XIX века* (Београд: Српска академија наука и уметности, 1989), 78-99.

1837. godina Prva štamparija u Srbiji počinje sa radom u Beogradu, u septembru 1831. godine. Nazvana je *Knjaževsko-srbska pečatnja*.

A prva jevrejska knjiga izdata u Srbiji štampana je upravo u njoj već 1837. godine, i to na hebrejskom i ladino jeziku, odnosno hebrejskim kvadratnim i Raši pismom. Bila je to knjiga *Tikun hacot* (Ponoćne molitve).¹⁰²

Ova štamparija, ali pod drugim nazivom¹⁰³, štampala je kasnije i druge jevrejske knjige koje su izdavali Jevreji Srbije i Beograda, i to takođe na hebrejskom i ladino jeziku i pismu (slika desno – prva strana iz knjige *Hok LejIsrael*, štampane 1869. godine).

1840. godina¹⁰⁴ Okružni sud u Smederevu je 11. jula 1840. godine, pod brojem 906, prosledio Ministarstvu pravosuđa kopiju četiri obligacije **Jevreja Jozefa i Solomona Ruso** (kao i Srbina Jovana Mladenovića) žitelja iz Smedereva, u kojima oni od austrijskih podanika, **Jevreja Baruha Lebla, Baruha Heršla i Jakova Kona**, koji su u Srbiji vodili trgovinu pijavicama (*hirudo medicinalis*) koje su se u evropskim bolnicama naveliko upotrebljavane kao lek, potražuju 67 cesarskih dukata.

1841. godina Prema popisu iz 1841. godine u Kikindi je **živelo 45 jevrejskih porodica, sa ukupno 238 članova**, a sedam porodica je u svom domaćinstvu imalo i poslugu: 5 slugu i 3 služavke.¹⁰⁵

102 Ženi Lebl, *Jevrejske knjige štampane u Beogradu : 1837-1905* (Gornji Milanovac, Dečje novine, 1990), 16.

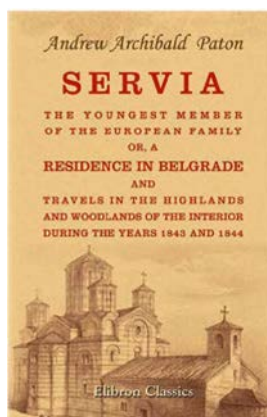
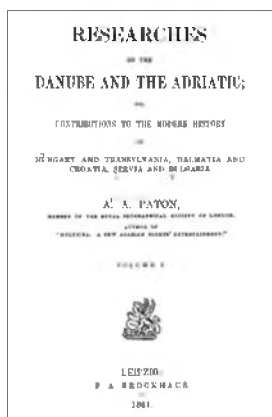
103 Štamparija je više puta menjala ime. Pa se tako zvala i *Knjaževsko-srbska tipografija, Državna štamparija u Beogradu*, a od 1937. godine menja ime u *BIGZ – Beogradski izdavački i grafički zavod*.

104 Leontije Pavlović, *Prilog izučavanju istorije smederevskih Jevreja*, u *Jevrejski istorijski muzej : Zbornik 4* (Beograd: Savez jevrejskih opština Jugoslavije, 1979), 69. Vidi: *Arhiv Srbije*, Ministarstvo unutrašnjih dela, U – 1840 – III -108.

105 Milivoj Rajkov, *Naseljavanje Jevreja u Kikindi i okolini u prvoj polovini XIX veka*, u *Jevrejski almanah 1971-1996* (Beograd: Savez jevrejskih opština Jugoslavije, 2000), 49-50. Vidi: Istorijski arhiv Kikinda, Fond Grad. magistrat Kikinda, 1459-I/1841.

1844. godina¹⁰⁶ Posebno mesto među engleskim putopiscima koji su posetili Srbiju i Beograd zauzima **Endru Arčibald Pejton** (Andrew Archibald Paton, 1811-1874), koji je Srbiju posetio tri puta u razmaku od nekoliko godina (1839., 1843. i 1844.). Pejton je najveći deo svog aktivnog života proveo na Bliskom istoku i u balkanskim i podunavskim zemljama, a izgleda da je dosta dobro naučio i srpski.

Svoje utiske i saznanja o našim krajevima Pejton je objavio u nekoliko knjiga od kojih se jedna bavi Srbijom. To je knjiga pod naslovom *Srbija, najmlađi član evropske porodice* (Servia, the Youngest Member of the European Family).

Faksimil naslovne strane starog izdanja i naslovna strana modernog izdanja iz 2010. godine

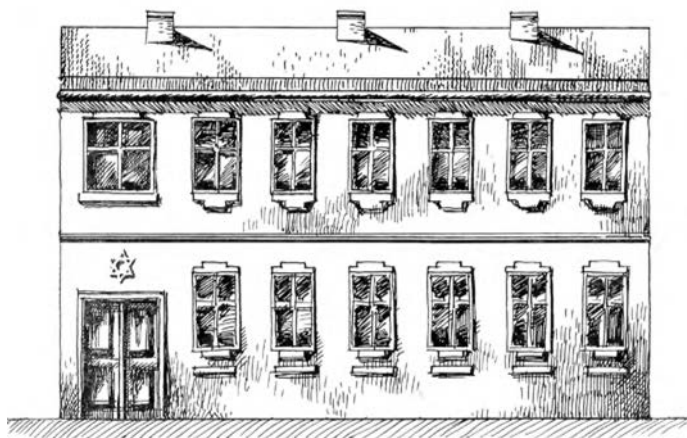
Rezime ove knjige, kao i drugih knjiga koje opisuju ove prostore je njegova knjiga *Istraživanja u Podunavlju i na Jadranu* (Researches on the Danube and the Adriatic).

Njegov treći i najduži boravak 1844. godine, bio je i najsadržajniji i predstavlja glavni deo putopisa. Osvrćući se tada na svoju prvu posetu Beogradu, Pejton zapaža da se orijentalni grad, kakvog je zapamtio, brzo evropeizuje, da je orijentalna nošnja sve ređa i da višespratne kuće u „nemačkom“ stilu niču na sve strane.

¹⁰⁶ Бранко Момчиловић, *Београд у путопису Ендруа Арчибалда Пејтона*, у *Београд у делима европских путописаца* (Београд: САНУ, 2003), 162-166. Vidi: Andrew Archibald Paton, *Servia, the Youngest Member of the European Family...*, London, 1845; Andrew Archibald Paton, *Researches on the Danube and the Adriatic...*, Leipzig, 1861.

Govoreći o trgovini, Pejton pominje da su najveći trgovci u trgovini sa inostranstvom Grci, **Jevreji** i Cincari, dok domaći trgovački stalež nije brojan ni uticajan. Zanimljiva je njegova opaska da strani trgovci uglavnom podržavaju prognane Obrenoviće, dok bogati Srbi podržavaju Karađorđeviče.

1847. godina Te godine podignuta je prva sinagoga u Zrenjaninu (Velikom Bečkereku), u centru grada na placu pod topografskim brojem 855.¹⁰⁷ **Tada je u Velikom Bečkereku (Zrenjaninu) bilo već 507 Jevreja.**¹⁰⁸ Zgrada sinagoge je imala prizemlje i prvi sprat, sa klasičnim četvrtastim prozorima ukrašenim sa gornje i donje strane i ulaznim vratima sa *Davidovom zvezdom* iznad (slika dole).

1857. godina U Starom Bečeju kao centru Potisko krunskog distrikta, već **1857. godine živi 197 Jevreja** (što čini 1,8 odsto stanovništva), **dok ih je 1880. godine bilo već 570** (3,8 odsto).¹⁰⁹

1859. godina Popis iz 1859. godine objavljen je u prvoj svesci Državopisa Srbije (1863, 86–97), pod nazivom *Izvestije podneseno Ministru finansija o čišlu žitelja Srbije u godini 1859*. U popis su ušli

¹⁰⁷ Dragoljub D. Čolić, *Sinagoga u Zrenjaninu*, u *Jevrejski istorijski muzej : Zbornik 4* (Beograd: Savez jevrejskih opština Jugoslavije, 1979), 203.

¹⁰⁸ Pavle Šosberger, *Sinagoge u Vojvodini* (Novi Sad: Prometej, 1998), 93.

¹⁰⁹ Nemanja Karapandić, *Jevrejska zajednica nekada okosnica ekonomskog i kulturnog života*,

svi stalno nastanjeni, bez obzira čiji su podanici. Popisano je ukupno 1.078.281 žitelja Srbije. **Navedeno je da među srpskim podanicima ima i Jevreja (njihov broj u Beogradu bio je 1805).**¹¹⁰

oko 1861. godine **Johan Georg Han**

(Johann Georg Hanh,

1811-1869) austrijski diplomata i filolog u svojoj knjizi-putopisu *Putovanje od Beograda do Soluna od J. G. v. Hana* (Reise von Belgrad nach Salonik. Von J. G. v. Hahn) objavljenoj u Beču 1861. i 1868. godine, u delu opisa prolaska kroz Srbiju i Leskovac, navodi da manji deo grada (Leskovca) leži na levoj obali Veternice i da je uglavnom nastanjen muslimanima, kojih ima oko 500 domova, dok su desnu stranu držali hrišćani, kojih je bilo oko 2.400 domova, pored **10 jevrejskih domova** i 30 ciganskih.¹¹¹

1861. godina Godine 1861., na uglu Bolmanske ulice pod brojem 1,

i ulice Dože Đerđa u Kanjiži (Stara Kanjiža), sagrađena je velika dvospratna sinagoga sa elementima klasicizma. Bila je široka oko 12 metara, duga 25, i visoka preko 8 metara. Na bočnim zidovima bilo je pet vertikalna polukružnih prozora. Na glavnoj fasadi iznad ulaznih vrata, u visini sprata, bila je trifora. Na fasadnom zidu iznad glavnog ulaza, na uzvišenju, postavljene su tri kugle od bakarnog lima sa završetkom u vidu šiljka.¹¹² (Crtež i fotografija sinagoge, dole).

110 Мирјана Павловић, *Држава, сјајнистийка, мањине и моћ: етнички „групи“ у Кнежевини и Краљевини Србији у огледалу јойиса сјајановниийива*: <http://www.doiserbia.nb.rs/img/doi/0350-0861/2015/0350-08611501147P.pdf>.

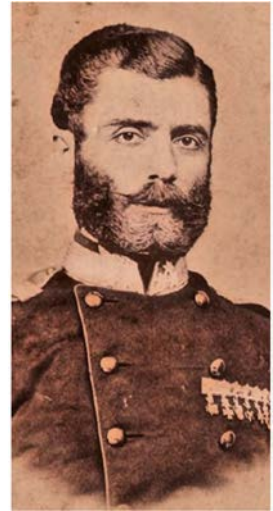
111 Ženi Lebl, *Do 'Konačnog rešenja' Jevreji u Srbiji* (Beograd: Čigoja štampa, 2002), 53.

112 Pavle Šosberger, *Sinagoge u Vojvodini* (Novi Sad: Prometej, 1998), 38.

1861. godina Srpski knez **Mihailo Obrenović** (druga vladavina, 1860-1868) 4. novembra 1861. godine donosi Ukaz kojim delimično odobrava Jevrejima naseljavanje, život i rad i po unutrašnjosti Srbije.

Tekst ukaza glasi:

Po predlogu Malogospoinke Narodne skupštine od 13.9.1859. godine o nastanjivanju Evreja po unutrašnjosti Srbije, i po saslušanom mneniju Popečiteljstva Vnutrenih Dela i finansije, Ja sam saglasno sa Državnim Sovetom od 2. tek. mes. No. 2243 rešio i rešavam šta ide:

1., da se svi oni Evreji, srbski podanici, koji su se usled Ukaza Knjažeskog od 26. Septemvrija 1859. godine V, No. 4417, pa do 28. februara tek. godine, kao dana kada je Popečiteljstvo finansije raspisom koji je na Zakonu osnovan, nastanjivanje Evreja po unutrašnjosti Srbije zabranilo, nastanili u unutrašnjosti iste i odpočeli za sebe kakovu samostalnu radnju, ostaje i dalje samo u onom mestu u uživanju toga stečenoga i navedenim Ukazom dodatog im prava na upražnjavanje radnje i trgovine.

2., No ukoliko koji od ovi u unutrašnjosti Srbije nastanjeni i samostalnom radnjom zanimajući se Evreja, nije dosad radnju sa manufakturnim fabrikatom tako nazvanim mekim, kao i Kolonijalnim espapom, otvorio, tome da se ne dozvoli ni ubuduće takovu u unutrašnjosti otvarati.

Isto tako da se ne dozvoli ni drugima u unutrašnjosti Srbije nastanjenim Evrejima i drugu dućansku radnju otvarati, u koliko do sada ma kakvu takovu kao samostalnu, nisu otvarali.

3., Ovo pravo nastanjenja Evreja u unutrašnjosti Srbije i upražnjavanje radnje po napred izloženom, da se ograniči samo na ličnosti oni do 28. februara tek. god. u unutrašnjosti Srbije nastanjeni i u upražnjavanju samostalne dućanske radnje naodeći se Evreja, sa isključenijem njiovi naslednika.

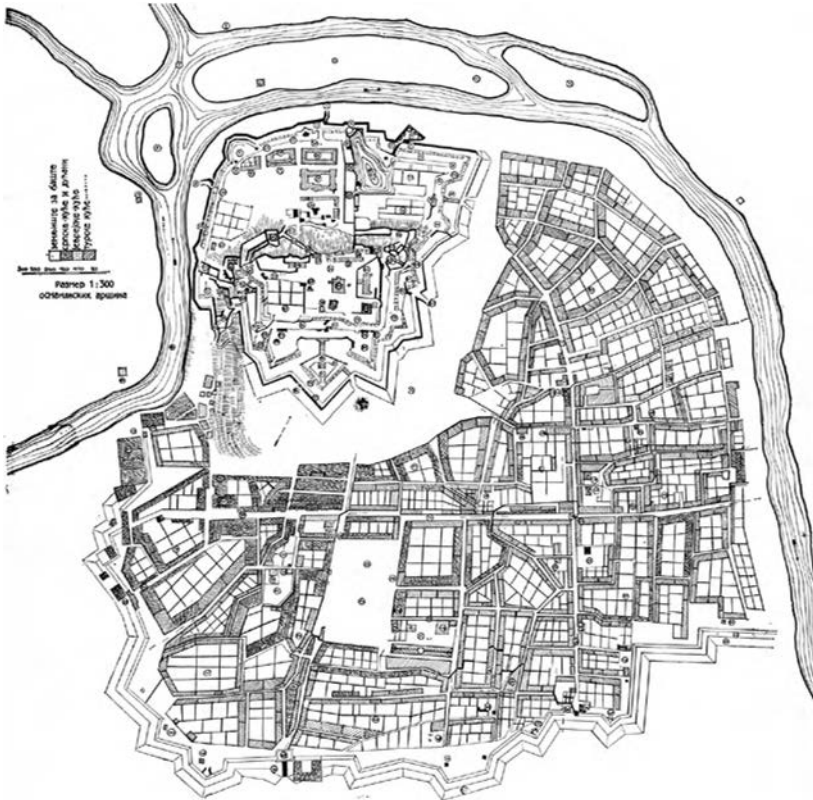
4., Počem pomenuti gore Ukaz govori samo: 'o slobodi upražnjavanja svakovrsne radnje i trgovine': to da se i prava u reči stojeći Evreja svedu čisto

na ovaj krug. Pa kako se iz akta Popečiteljstva finansije o ovoj stvari vidi, da se neki od Evreja u unutrašnjosti Srbije kuće i druga ne pokretna dobra pokupovali, na šta im isti Ukaz ne daje prava: to da se oni u unutrašnjosti Srbije nastanjeni Evreji svedu u ovom obziru na najviše rešenije od 30. Oktovra 1856. godine

V. No. 1660... V. No. 2244
4. Noemvra 1861. u Beogradu¹¹³

M. M. Obrenović

1863. godina “...poznati **Turski plan Beograda** iz 1863. godine... zbog popisa svih važnih objekata u varoši i tvrđavi, predstavlja jedan od najdragocenijih svedočanstava o izgledu Beograda pod Turcima...Prema (tom Turskom planu, o.a.)...Stanovnici varoši bili su Srbi, Turci i Jevreji. Srbi i Turci su živeli pomešano, dok su Jevreji imali svoju četvrt ograničenu današnjim ulicama Tadeuša Koščuškog, Visokog Stevana, Braće Baruh i

¹¹³ Arhiv Srbije – ministarstvo finansija, P. f. VIII, r. 31 - 1862.

*Dunavskom, sa manjim proširenjem između ulica Braće Baruh, Mike Alasa, Solunske i jednog sokaka koji danas ne postoji*¹¹⁴.

Ovim planom se najpotpunije stiže uvid u raspored jevrejskih kuća u Jevrejskoj mahali na dunavskoj *Jaliji*, 1863. godine, kao i o dva objekta obeležena brojevima. Pod brojem 100 upisana je i obeležena *jevrejska škola*, a pod brojem 102 *jevrejski hamam*.

Zgrada jevrejske škole, Jevrejska ulica i jevrejski hamam

Na pomenutom planu (slika na prethodnoj strani) u gornjem levom uglu dat je grafički prikaz pojedinačnih kuća (srpskih, jevrejskih, turskih) označen različitom markacijom, pri čemu su jevrejske kuće markirane tačkasto. Na slikama dole dat je prikaz tog grafikona sa *Turskog plana*, kao i izdvojeni prikaz dunavskog dela *Jalije-Dorćola* i uvećani deo *Jevrejske male* sa tačkasto ucrtanim jevrejskim kućama, te objekti 100 i 102 – zaokruženo.

114 Divna Đurić-Zamolo, *Beograd kao orijentalna varoš pod Turcima 1521-1867* (Beograd: Muzej grada Beograda, 1977), 214. Vidi: *Turski plan Beograda iz 1863. godine*, Sa ucrtanim numerisanim zgradama i spiskom (Beograd: Beogradске општинске новине, 1937); Objavljen: Г. Елезовић, П. Поповић, *Два турска плана Београда*, 250-252 (Датовање: Р. Перовић, *Око боровка Досишеја Обрадовића*, 57-104).

1863. godina Iako postoje podaci za utemeljenje jevrejskog groblja u Šapcu još 1825. godine, te osnivanja u Šapcu i prve podružnice *Cionističkog društva za kolonizaciju Palestine* 1850. godine, čiji je prvi predsednik bio Hajim Gavriel Nahmijas (1824-1908), ovde navodimo podatak od 8. decembra 1863. godine kada se 18 šabačkih jevrejskih porodica sa oko 150 članova obratilo knezu Mihailu Obrenoviću (druga vladavina 1860-1868) sa molbom za dozvolu podizanja svoje bogomolje (sinagoge). Molbu su između ostalih potpisali: **Jakov Alkalaj, Josif Almuli, Jakov Avramović, Konforte Baruh, Natan Baruh, Leon Đerasi, Mošo. A. Finci, Bohor Cadik Kohen, Isak Mešulam, Danijel Nahmijas, Hajim Nahmijas, Mošo Šalom.**¹¹⁵

1864. godina U ukupnoj sumi poreza (75.000 groša) koju je turska vlast razrezivala za naplatu na mahale (male) u Pirotu te godine, među 12 glavnih mahala varoši bila je upisana i **Jevrejska mahala.**¹¹⁶

Plan Pirotu iz turskog vremena uoči 1877. godine, sa numerisanim mahalama, a Jevrejska mahala pod brojem "6" (uokvireno) je u delu grada zvanu Pazar

¹¹⁵ Ženi Lebl, *Do 'Konačnog rešenja' Jevreji u Srbiji* (Beograd: Čigoja štampa, 2002), 266. Vidi: *Arhiv Srbije*, Ministarstvo inostranih dela, V, Kneževa kancelarija f. VII. r.50 (Mnogi su se potpisali hebrejskim pismom).

¹¹⁶ Ženi Lebl, *Jevreji u Pirotu* (Beograd: Privredni pregled, 1990), 18. Vidi: Vladimir M. Nikolić, *Stari Pirot* Etnološke beleške iz prošlosti grada, Pirot, 1912 (ponovo 1974), 67-72.

1864. godina Nakon dvogodišnjih prikupljanja dobrovoljnih priloga, somborska jevrejska zajednica podigla je 1864. godine, na mestu nekadašnje (iz 1818. godine), novu veliku zgradu Sinagoge i Jevrejske crkvene opštine. Zgradu je projektovao i sagradio nemački arhitekta Karl Gfeler (Karl Gfeller). Osnova Sinagoge je pravougaona, a fasada ima prizemlje i sprat sa dvokrakim sparenim prozorima. Sokl je načinjen od kamena. U dvorištu Sinagoge nalazila se mala zgrada (tzv. zimska crkva) sa polukružnim prozorima. Izgradnja Sinagoge koštala je 11.930 forinti. Prepravljena je 1905. godine. Iste godine u Sinagogu je uvedeno i električno osvetljenje. 1875.g., uz Sinagogu je sagrađeno i omanje zdanje namenjeno za jevrejsku osnovnu školu.¹¹⁷

Na sredini fotografije slika zgrade somborske sinagoge sa početka 20. veka

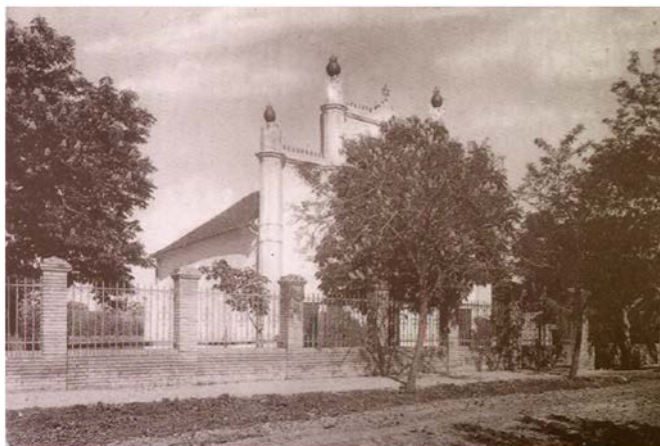

Zgrada sinagoge (zaokružena) na panorami Sombora iz 1909. g.

117 RAVNOPLOV - Arhitektura, istorija, obzorja prošlosti, paleta ravnice – Somborska sinagoga, Milan Stepanović, <https://www.ravnoplov.rs/somborska-sinagoga/> (preuzeto, 29.02.2020.).

1864-1867. godina **Emilijan Joksimović** (1823-1897) bio je prvi srpski urbanista i arhitekta. Poznat je po izradi prvog urbanističkog plana Beograda 1867. godine koji je nastao kao rezultat geodetskog “snimanja” Beograda u vremenu između 1864. i 1867. godine. Tim povodom on je ucrtao i sve zgrade od tvrdog materijala, koje su se mogle upotrebiti. Pa je tako za ove zgrade zabeležio da: “*Od njih 137 (zajedno sa crkvom, jevrejskim bogomoljama, džamijama i razvalinama Evđenijeve palate) oštećeno je samo 33, neke više neke manje*”¹¹⁸.

1865. godina Sinagoga u Novom Bečeju sagrađena je 1865. godine, a njena rekonstrukcija je urađena 1871.g. Tada je dobila novu fasadu sa četiri valjkasta obla stuba koji su izlazili iznad visine krova (tip gradnje tzv. *Solomonov hram*) sa završecima u vidu metalnih lopti od bakarnog lima. Između dva unutrašnja i viša stuba na krovnom ukrasnom međuzidu nalazila se metalna šestokraka (*Davidova zvezda*). Ceo izgled objekta, kao i ornamentika, odisao je romanskim stilom gradnje. Bila je ograđena sa ulične strane gvozdenom ogradom sa zidanim stubovima i podzidom.¹¹⁹

1868. godina U povodu svađe jevrejskog sveštenika iz Požarevca, Davida Jozefa Sasona, sa trojicom članova njegove zajednice u tom gradu, mitropolit beogradski i Srbije Mihailo Jovanović

¹¹⁸ Divna Đurić-Zamolo, *Beograd kao orijentalna varoš pod Turcima 1521-1867* (Beograd: Muzej grada Beograda, 1977), 215. Vidi: Јосимовић Емилијан, *Објашњење предлога за регулацију онога дела вароши Београда што лежи у Шанцу*, Београд, 1867.

¹¹⁹ Pavle Šosberger, *Sinagoge u Vojvodini* (Novi Sad: Prometej, 1998), 87.

(1826-1898, slika desno) reagujući na pismo lokalnog pravoslavnog sveštenika Đorđa, piše 15. januara 1868. godine pismo knezu Mihailu Obrenoviću (1860-1868) tražeći određeno rešenje. U delu tog pisma on piše: „*U Požarevcu ima 18 kuća evrejskih, od njih samo je jedna dobila dozvoljenje da drži tamo dućan; ali u tečaju razni okolnosti, doselilo se još 17 (Jevreja, o.a.). Oni sada imaju svoju bogomolju, pri kojoj im postoji i škola, a imaju i svoga sveštenika, koji je ujedno i učitelj njihove dece. Tome je ime David Sason...*“¹²⁰.

1869. godina U Beogradu je podignuta takozvana **stara aškenaska sinagoga**. Bila je smeštena u nekadašnjoj zgradi Narodnog pozorišta i u upotrebi sve do 1925. godine, kada je u Kosmajskoj ulici dovršena gradnja nove aškenaske sinagoge.¹²¹

1870. godina Prva sinagoga u Ečkoj pominje se još 1870. godine. Sagrađena je sa bogato ukrašenom trodelnom kamenom fasadom, sa četiri pilastera i nadvišenjima na vrhu ukrašenim sa pet ćupova, u romanskom stilu. Zasvođena tri prozora na glavnoj fasadi kao i dva u paru sa bočnih strana, celoj zgradi su davali impozantan izgled. Zgrada je u pročelju imala manje dvorište, ograđeno kamenom ogradom na podzidu od cigle.¹²²

1871. godina¹²³ Kamen temeljac za gradnju sefardske sinagoge u Zemunu položen je 1871. godine. Da se ovom činu pridavao veliki značaj pokazuje i okolnost da je u ime austrijskog cara Franje Josifa I (1830-1816) prisustvovao vicekonzul Demeter Ticio, koji je svečano

¹²⁰ Ženi Lebl, *Do 'Konačnog rešenja' Jevreji u Srbiji* (Beograd: Čigoja štampa, 2002), 210-211.

¹²¹ Sajt *Sinagoga u Beogradu*, <http://www.beogradskasinagoga.rs/PO%C4%8CETNA.html>.

¹²² Pavle Šosberger, *Sinagoge u Vojvodini* (Novi Sad: Prometej, 1998), 81.

¹²³ Slavko Gavrilovič, *Jevreji u Sreму u XVIII i prvoj polovini XIX veka* (Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti, 1989), 78-99.

položio kamen temeljac. I lista prisutnih gostiju bila je respektibilna: predsednik zemunskog Magistrata Georg Bek, sa personalom Magistrata, nadrabin S.D. Tauber, predsednik regionalne sefardske zajednice L. Alkalaj, zatim gospoda Samuel Izrael Ruso, Josip Abinun Ruso, Haim Susin, Jakob Farhi, Mozes Elias i Izrael Albahari. Predsedništvo Jevrejske opštine predstavljali su: Bernhard Hercl, Mozes J. Hercel, Markus Majer, Pinkas L. Volf i drugi.

Ova građevinski veoma lepa, neobična i interesantna zgrada sinagoge bila je izgrađena u mavarskom stilu po planovima Josifa Marksa (slike dole).

1872. godina¹²⁴

Austrijsko-nemački putnik i putopisac **Franc Šerer** (Franz Scherer – pod pseudonimom Hans Šerenberg / Hans Scheerenberg/, 1846-1916) proveo je od 1876. godine nekoliko godina putujući Srbijom. Na osnovu beležaka nastalih sa tih putovanja, 1882. godine objavljena je njegova knjiga-putopis na 217 strana, pod naslovom *Slike iz srpskog narodnog i porodičnog života* (Bilder aus dem serbischen Volks- und Familienleben), na nemačkom jeziku i u izdanju novosadske knjižare Luke Jocića i saradnika (na slici desno je reprint izdanje te knjige, izdavačke kuće *Forgotten Books*, iz 2017.g.). Boraveći po mnogim mestima Srbije (u Kiseloj Vodi, manastiru Drači, Kragujevcu, Topoli, Jagodini,

¹²⁴ Габријела Шуберт (Gabriella Schubert), *Франц Шерер о Београду и Србима*, у *Београд у делима европских путописаца* (Београд: САНУ, 2003), 237, 239, 241.

Kruševcu, Ćupriji i Beogradu) precizno opisuje sastav i razvoj stanovništva. Pa tako za Beograd iz 1872. godine navodi da je grad imao 26.674 stanovnika, od kojih, između ostalih i 5.000 katolika (najviše Austrijanaca), 500 protestanata (Nemci, Slovenci i Mađari) i **1.600 Jevreja**.

1873-1874. godina Prva sinagoga u Senti izgrađena je 1806. godine, a 1857. godine u katastarskim kartama su ucrtane dve oznake za sinagogu, jer su postojale dve jevrejske zajednice i dve sinagoge, neološka¹²⁵ i sefardska. Novi hram neološke opštine sagrađen je 1873/74. godine, kada je u Senti bilo preko 1.000 Jevreja. Zgrada je bila jednospratna, sa zasvođenim prozorima u prizemlju i pravougaonim na spratu. Sa pročelja je imala dve pravougaone kule na dva sprata, sa ojačanim ugaonim ivicama i sa prozorima. Na krovovima ovih kula, na šipkama nosačima nalazile su se dve *Davidove zvezde*. Krov je bio oivičen kvadratnom kamenom ogradom-vencem. Sinagoga je na obe bočne strane imala kameno-željeznu ogradu i bočne ulaze.

1877. godina¹²⁶ Prema popisu koji je izvršen po naredbi Vrhovne komande, za vreme rata 1877. godine, Leskovac je imao 2.117 kuća: 1.989 srpskih, 51 tursku, 48 ciganskih i **29 jevrejskih**, odnosno 8.331 stanovnika: 7.696 Srba, 262 Turčina, 216 Cigana i **157 Jevreja**.

¹²⁵ *Neolozi* (neologus) su bili pripadnici liberalne struje kod Jevreja Aškenaza.

¹²⁶ Ženi Lebl, *Do 'Konačnog rešenja' Jevreji u Srbiji* (Beograd: Ćigoja štampa, 2002), 53. Vidi: Драгољуб Трајковић, *Из прошлости Лесковца и околине*, студије и чланци, књига 25 (Лесковац: Библиотека Народног музеја у Лесковцу, 1977), 104.

1879. godina Prema popisu stanovništva iz 1879. godine, Pirot je imao 8.183 stanovnika, od kojih je bilo **360 Jevreja** (muških 184, i ženskih 176), dok je van grada, u ostalim srezovima pirotskog okruga, zabeleženo još 7 Jevreja.¹²⁷

1879. godina Iste godine u Beogradu je osnovano *Prvo jevrejsko pevačko društvo*, koje započinje kao muški ansambl sa 21 članom, da bi sledeće 1880. godine promenilo ime u **Srpsko-jevrejsko pevačko društvo**. Među prvim dirigentima ovih horova bila su poznata i priznata imena velikana srpske muzike: Pere Dimića, Stevana Mokranjca, Josifa Marinkovića.¹²⁸

Omot ploče hora
"Braća Baruh" izdate
u Beogradu 1989. godine,
sa jevrejskom duhovnom
muzikom

Hor 1952. godine menja ime u „Hor Braća Baruh“, u uspomenu na trojicu braće iz poznate jevrejske porodice Baruh iz Beograda (Isidor, Bora i Josif) koji su stradali u pogromima nacističkog režima tokom Drugog svetskog rata. U svom višedecenijskom postojanju i delovanju od skoro 140 godina, ovaj hor uz „Prvo beogradsko pevačko društvo“ koje je nastalo 1853. godine, spada u red najstarijeg, još uvek aktivnog hora u Beogradu, pa i u Srbiji.

¹²⁷ Сашка Велкова, Мила Панајотовић, *Шалом из Пироџа* (Пирот: Музеј Понишавља, 2015), 13. Vidi: Илија Николић, *Пироџ и срез нишавски 1801-1918*, Грaba I, 1801-1883, Пирот, 1981, 170, 389; Срезови пиротског округа: Височки, Нишавски, Лужнички и Белопаланачки срезови. М.Ђ.Миличевић, Краљевина Србија, Београд, 1884, 227, 241.

¹²⁸ Ivan Hofman, *Srpsko-jevrejsko pevačko društvo (Hor "Braća Baruh") 125 godina trajanja*, (Beograd, Hor "Braća Baruh", 2004), 25.

1880. godina U najužem centru Kikinde 1880. godine izgrađena je druga kikindska sinagoga. Tada u Kikindi živi oko 200 jevrejskih porodica. Bila je to impozantna zgrada koja je gradnjom više podsećala na npr. Magistrat, nego sakralni objekat. Razlog tome je što su u kompleksu zgrade bili smešteni sinagoga, jevrejska škola, stanovi za rabina i kantora i klupske prostorije. Pročeljem zgrade dominirala su dva upečatljiva kvadratna tornja sa prozorima, i sa rozetama na drugom spratu, između kojih je na krovnom delu stajao *Dekalog* (dve kamene ploče sa *Deset božijih zapovedi*). Iznad centralnog ulaza sa zaobljenom ukrasnom kamenom ornamentikom, nalazila se treća rozeta.

1880. godina Oko 1880. godine u Bačkom Gradištu u ulici Veliki sokak, podignuta je nova sinagoga. Uvučena sa uličnog fronta, ograđena ogradom od kovanog gvožđa i punom gvozdenom kapijom. Fasada je bila od žute opeke. Sa ulične strane imala je dva tornja sa kupolom od bakarnog lima i na vrhu dve kugle sa šiljcima. Glavni ulaz je imao dvokrilna vrata na koja se ulazilo sa tri kamena stepenika. Nad glavnim ulazom je bila rozeta sa motivom *Davidove zvezde*, a iznad nje uobičajeni *Dekalog* (dve kamene ploče sa *Deset božijih zapovedi*). Galerija na drugoj etaži bila je predviđena za žene. Svi prozori i vrata su polukružni u gornjem delu. Na spratu ugaonih kula su bile veoma zanimljivo rešene vitke trifore.¹²⁹ (na sledećoj strani – skica snagoge – levo i jevrejska škola – slika desno).

¹²⁹ Pavle Šosberger, *Sinagoge u Vojvodini* (Novi Sad: Prometej, 1998), 25.

1883. godina Ove godine, kada je u Starom Bečeju živelo 676 Jevreja, podignuta je nova velika sinagoga, a glavni darodavac je bio baron Jožef Frajnd. Njenom čelnom fasadom su dominirale dve dvospratne kvadratne kule, sa kupolama loptastih formi (tip gradnje tzv. *Solomonov hram*), pri vrhu izvučene u šiljke. Svi prozori i vrata su bili polukružne konstrukcije, a na vrhu pročelja sa tri rozete nalazio se *Dekalog* (dve kamene *Zavetne ploče*). Iznad dekorisanog tročlanog vratnog portala nalazio se reljefni prikaz *Davidove zvezde*. Zgrada je sa pročelja imala ogradu od gvožđa na kamenom postolju.

1884. godina Prema zvaničnom popisu stanovništva iz 1884. godine u Srbiji živi ukupno 1.901.336 stanovnika. Od toga broja **Jevreja ima 4.127**, a po verskoj pripadnosti, **pripadnika *mojsijeve vere* ima 4.160.**¹³⁰

¹³⁰ Popisi stanovništva u Kneževini Srbiji i Kraljevini Srbiji, *Demografija Srbije*, Wikipedija Slobodna enciklopedija: https://sh.wikipedia.org/wiki/Demografija_Srbije.

1885. godina U Apatinu je 1885. godine izgrađena prva jevrejska bogomolja. U neogotskom stilu, sa direktnim izlazom na uličnu liniju, na prednjoj fasadi se nalaze dva prozora u pomenutom stilu. Sa južne, dvorišne strane nalazi se niz od četiri kordonska prozora i ulaz u samu sinagogu. U kompleksu sinagoge je *Mikve* (obredno kupatilo), prostor dvorazredne nekadašnje škole i stan rabina-učitelja, a uočavaju se i tragovi jednog manjeg objekta na dvorišnom zidu, za šta se pretpostavlja da je ritualna klaonica. Osobnost sinagoge je polihromni mural na tavanici, sa predstavom dve ploče (hebrejski *luhot habrit* – „ploča Zakona“) sa deset Božjih zapovesti, ispisanih hebrejskim pismom, sa slovima obrnute orijentacije, te se tekst može čitati jedino preko ogledala.¹³¹

1886. godina U Beogradu je podignuta nova sinagoga, sagrađena pored stare u ulici praoca Jakova, u koju se ulazilo uskim prolazom između zgrade jevrejske škole i turskog hamama. Zvala se *Nova sinagoga* ili *El kal nuevo*. Porušena je za vreme Prvog svetskog rata.¹³²

1890. godina **Feliks Kanic** (Feliks Filip Emanuel Kanic / Felix Philipp Emanuel Kanitz, 1829-1904, slika desno), austrougarski hroničar i ilustrator jevrejskog porekla koji je boravio u Beogradu u više navrata, počev od 1859. do 1890. godine. Bio je savremenik i svedok burnih događaja u Srbiji i Beogradu tih godina, uključujući i poznato ubistvo srpskog dečaka Save Petkovića na Čukur-česmi, 15. juna

¹³¹ Radio Dunav, Apatinska sinagoga, Tomislav Šimunović, <https://www.025.rs/apatinska-sinagoga/> (preuzeto 01.03.2020.).

¹³² Ženi Lebl, *Do 'Konačnog rešenja' Jevreji u Beogradu 1521-1942* (Beograd: Čigoja štampa, 2001), 229. Vidi: List *Hamagid* 24/24.6.1886, 197.

1862. godine, koji je izazvao višednevne nemire i sukob beogradskih Srba i Turaka. Svojim ilustrativnim opisima, pa i samim crtežima, ostavio je vidan trag u opisima izgleda Beograda tog vremena.

*“Sefardi beže u Zemun 1862. godine” – crtež iz knjiga Feliksa Kanica
“Das Königreich Serbien und das Serbenvolk” (Kraljevina Srbija i Srbi), str. 30*

Autor je više knjiga o Srbiji, a najpoznatija mu je *Srbija, zemlja i stanovništvo od rimskog doba do kraja XIX veka*, koja je objavljena 1904. godine na nemačkom jeziku (u orginalu: *Das Königreich Serbien und das Serbenvolk von der Römerzeit bis zur Gegenwart*, Leipzig, Verlag von Bernh. Meyer, 1904) ilustrovana brojnim crtežima i slikama čiji je on autor.

U toj svojoj knjizi on, govoreći o Beogradu, navodi: *“O privlačnoj snazi ovog grada svedoči i podatak da je među 59.115 stanovnika Beograda, već 1890. godine bilo skoro 11.000 hiljada stranih državljana* (Kanic ovde pogrešno koristi termin “stranih državljana”, jer misli na stanovnike Beograda, koji nisu Srbi, ali nisu ni stranci već su domicilni Beograđani, o.a.) *i to prema maternjem jeziku: (pa nabraja, Hrvate, Ruse, Čehe, Poljake, Slovence, Slovake, Francuze, Italijane, Rumune, Cincare, Grke, Arnaute, Turke, Cigane – ali se u odnosu na sve njih kojih ima od nekoliko desetina pa do par stotina, brojem izdvajaju Nemci kojih ima 4.142, Mađari – 1.059 i Jevreji, kojih ima 3.097, o.a.)“.*

On dalje nastavlja: „Prema verskoj pripadnosti bilo je 49.220 pravoslavnih, 5.843 katolika, 791 protestant, **3.097 Jevreja**, 159 muslimana, itd“...**“Neposredno povezana sa Dorćolom, koji je...imao orijentalni izgled, bila je Jevrejska mahala, u kojoj su stanovali većinom Jevreji doseljeni iz Španije....mada tamo pored Solunske ulice, koja svojim imenom podseća na srpske težnje, nalazimo Jevrejsku, Mojsijevu i druge ulice sa imenima iz starog zaveta, u Beogradu nema geta. Srbin, koji je vekovima stradao od verskog fanatizma, vrlo je tolerantan, pa čak i u najotmenijim četvrtima grada Jevreji imaju hram, lepe kuće i bogate radnje. Pitanje je samo slobodnog izbora da li će Jevrejin staroga kova i danas najradije stanovati u blizini svojih škola i bogomolja u Avramovoj ulici ili će ići u dorćolsku sinagogu, građenu oko 1820, mada već i u nju prođire duh novog vremena; godine 1896. njena velika lađa i čak osmokraki oltarski polijelej podešeni su za uvođenje električnog osvetljenja“**¹³³.

1895. godina U malom mestu Debeljača u južnobanatskom okrugu, 1895. godine, oko 80 Jevreja daje prilog za izgradnju jevrejske sinagoge. To je jednospratna zgrada sa modernom fasadom pravih linija u stilu klasicizma. Bila je ograđena željeznom ogradom na kamenom postolju. Sa pročelja se nalaze dva reda pravougaonih prozora, iznad kojih je u reljefu urađena *Davidova zvezda*, a na vrhu pročeljne fasade postavljen *Dekalog* koji simbolizuju dve ploče *Deset božijih zapovedi*.

1896. godina¹³⁴ Prva jevrejska bogomolja u Zrenjaninu sagrađena je oko 1852. godine kao jednospratnica na uglu današnjih ulica Sarajlijine i Đure Salaja. Na istom mestu je krajem 19. veka sagrađena nova sinagoga, za vreme nadrabina dr Mavra Klajna. Radovi na izgradnji nove sinagoge započeli su u proleće 1894. godine. Izgradnju su svojim novčanim priložima pomogli mnogi građani Bečkerek. Među njima, osim Jevreja, i nemali broj Srba, Mađara i Nemaca, o čemu svedoče sačuvani spiskovi

¹³³ Феликс Филип Каниц, *Србија земља и становништво од римској доба до краја XIX века*, књига I (Београд, Логос Арт, 2007), 104, 55.

¹³⁴ Весна Каравида, *Зрењанин – традиционална баштина*, <http://www.vojvodinacafe.rs/showthread.php/11284-Sinagoge-u-Srbiji-kojih-vi%C5%A1e-nema>.

priložnika. O arhitektonskom izgledu sinagoge brinuo je Leopold Baumhorn (Lipót Baumhorn, 1860-1932), mađarski arhitekta jevrejskog porekla, u to vreme već proslavljeni graditelj ove vrste građevina u srednjoj Evropi i autor 22 sinagoge. Sve su građene u tzv. „mavarskom stilu“.

Zrenjaninska sinagoga je osvećena 17. avgusta 1896. godine. Imala je izgled kubične građevine iz čijeg se središta uzdizala kupola velikog raspona (slika gore). Tambur kupole, višeugaonog preseka, nosio je dekorativnu kalotu sastavljenu od segmenata. Prozori su se nalazili na kaloti kubeta, i to po tri na svakom segmentu. Fasade ove građevine bile su izuzetno dekorativne. Prednja fasada, obeležena monumentalno obrađenim portalom i čipkastom kamenom rozetom, nalazila se na zapadnoj strani građevine. Rozete, bifore (udvojeni prozori), krovni venac, male kupole na uglovima, samo su deo ove bogate dekoracije. Lepoti spoljnih zidova sinagoge doprinosila je i polihromija fasada. Unutrašnjost sinagoge je bila osvetljena električnim svetlom, što je bila novost u to vreme jer je električna struja tek stigla u grad.

1896. godina Godine 1896., kada je jevrejska zajednica grada Ada imala oko 400 pripadnika, a rabin bio poznati Jakob Prager, sagrađena je nova sinagoga sa dve kule kvadratne osnove i sa velikim loptastim formama na njihovom vrhu, što odgovara tipu gradnje poznatom kao *Solomonov hram*. Zgrada koja je dominirala okolnim prostorom imala je troje vrata na glavnom portalu i polukružne prozore sa skladnom rozetom iznad njih.¹³⁵

1896. godina Te iste godine i u severnobačkom mestu Bajmok podignuta je nova, lepa sinagoga, sa elementima gotike, jednospratna sa četvorovodnim krovom četiri mala i jednim velikim centralnim tornjem. Svi prozori i ulazi, glavni i sporedni, bili su ukrasno zasvođeni.

¹³⁵ Pavle Šosberger, *Sinagoge u Vojvodini* (Novi Sad: Prometej, 1998), 14.

1898. godina Treća, najveća i najlepša sinagoga u Beloj Crkvi izgrađana je 1898. godine. Osvećenje ove jevrejske aškenaske sinagoge obavljeno je 10. septembra 1898. godine. Građena je u neomavarskom stilu sa četiri karakteristična stuba na uličnoj fasadi i ukrasnim peharima na vrhovima. Dve kamene ploče *Dekaloga* (*Deset božijih zapovedi*) dominirale su sredinom krova sa pročelja.¹³⁶

1902. godina Druga sinagoga u Subotici izgrađena je 1902. godine prema projektu budimpeštanskih arhitekata jevrejskog porekla, Marcela Komora (1868–1944) i Deže Jakaba (1864–1932) saradnika arhitekta Edena Lehnera (Lechner Ödön, 1845-1914) tvorca mađarske varijante secesije. Skladna monumentalna građevina sa kupolom nad centralnim delom obogaćena je konstruktivnim inovacijama – kupola počiva na gvozdenoj konstrukciji koju nosi osam gvozdениh stubova. Tri ulazna portala vode u narteks iznad koga je prostor za žene, a četiri stepeništa na galeriju.¹³⁷

¹³⁶ Pavle Šosberger, *Sinagoge u Vojvodini* (Novi Sad: Prometej, 1998), 80.

¹³⁷ Споменници културе у Србији, *Синагога*, <http://spomenici.kulture.mi.sanu.ac.rs/spomenik.php?id=680>.

1904. godina Na inicijativu rabina vinkovačkog, Salamona Neumanna, i zaslugom predstavnika jevrejske veroispovedne opštine iz Sremske Mitrovice, odnosno opštinskog odbora (Josip Fleischman, Isidor Pollak, Herman Pesing, Jakob Braun, Eduard Alt, Herman Hirth, Salomon Hernfeld i Emanuel Hirth), skupljena su sredstva iz donacija za izgradnju nove Sinagoge (Templa). Sinagoga je dovršena 1904 godine i nalazila se preko puta mitrovačke gimnazije. Pored same gimnazije nalazila se i jevrejska osnovna škola „Palestina“.¹³⁸

¹³⁸ Rajko Draganović, *Sinagoga u Sremskoj Mitrovici*, tekst na sajtu EL MUNDO SEFARAD: <http://elmondosefarad.wikidot.com/sinagoga-u-sremskoj-mitrovici>.

1901-1910. godina U prvoj deceniji 20. veka, u malom sred-njobanatskom mestu Itebej (Srpski Itebej) tamošnja neološka jevrejska zajednica podigla je svoj molitveni hram – sinagogu.

Zgrada je rađena u stilu secesije. Manja građevina atipično oblikih ivica spoljašnjih zidova, jednostavne krovne konstrukcije, sa pročelja je imala ukrasno urađeni centralni zidni portal sa uskim prozorima. Na zaobljenoj ivici portala nalazile su se dve kamene ploče koje simbolizuju *Dekalog* (*Deset božijih zapovedi*), a na vrhu kupastog krova veliku željeznu *Davidovu zvezdu*.

1907-1908. godina¹³⁹ 10. maja 1907. godine, beogradski Jevreji bili su ponosni kada je srpski kralj Petar I Karađorđević (1844-1921) lično položio temelj za novu sefardsku sinagogu *Bet Israel* u ulici Cara Uroša 20 (slika dole).

¹³⁹ Ženi Lebl, *Do 'Konačnog rešenja' Jevreji u Beogradu 1521-1942* (Beograd: Čigoja štampa, 2001), 234-235.

U temelje zgrade u ulici Cara Uroša položena je povelja pisana na pergamentu, na hebrejskom i srpskom jeziku, koju je kralj potpisao lično, naročito spremljenim perom. Povelja je savijena, stavljena u staklenu posudu sa uljem, a ova u limenu kutiju. Tekst je prethodno pročitao Nisim Testa, zastupnik beogradskog rabina. Tekst je bio sledeći: *“U ime Boga! Pod vladom našeg uzvišenog Gospodara Nj. V. Kralja Petra I iz slavne dinastije Karađorđevića, a za vreme g. Nikole Pašića, predsednika Ministarstva, g. Andre Nikolića, ministra prosvete i crkvenih poslova, g. Koste Glavinića, predsednika Opštine Beogradske i g. Edije Bulija, predsednika Opštine jevrejske, postavljen je danas kamen temeljac ovoj sinagogi, koju podiže u Beogradu Opština srpskih Jevreja sefardijskog obreda. Beograd, 10/5.1907. godine”.*

Kralj je tri puta udario čekićem u kamen temeljac uz reči: *“Polazem ovaj kamen temeljac ovom svetom hramu i molim da Svevišnji Bog podari dobro zdravlje i svaku sreću našoj braći Mojsijevcima, a na dobro Otadžbine i Kralja”.*

Sinagoga je bila u mavarskom stilu, građena u redovima opeke i kamena, sa dve kupole lukavičastog oblika na glavnoj fasadi. Dimenzije su joj bile 35x14 metara. Projektovao ju je arhitekta Milan Kapetanović.

17. septembra 1908. godine obavljeno je svečano osvećenje sinagoge, kome su prisustvovali kralj Petar, članovi srpske vlade, gradski odbornici, Branislav Nušić – tada predsednik Srpskog novinarskog udruženja i drugi (slika sinagoge desno).

1909. godina 8. septembra 1909. godine osvećena je **peta po redu sinagoga u Novom Sadu**. Sagrađena je za potrebe jevrejske zajednice aškenaskog obreda i neološkog pravca. Njen graditelj je bio poznati jevrejski budimpeštanski arhitekta Leopold Baumhorn (Lipót Baumhorn, 1860-1932).

Sagrađena je u vidu tri trobrodne bazilike u stilu secesije. Centralna kupola dominirala je iznad cele građevine. Iako formalno jednospratna imala je nekoliko upotrebnih nivoa, uključujući i tri galerije za žene i galeriju za orgulje i hor, kao i prostore u kupolama. Krov je bio pokriven eternit pločama, a krovom dominira kupola sa laternom na vrhu. Svi prozori zastakljeni su vitražima.

Ukupno je imala 9 vrata, a glavni ulaz sa pročelja od ulice imao je troje vrata, od kojih su centralna bila dvokrilna. Iznad ulaza je dominirala velika rozeta sa ispisom na hebrejskom jeziku iznad nje, gde je pisalo: “*jer će se Dom moj zvati Dom molitve za sve narode*”¹⁴⁰, kao i četiri nešto manje rozete na dva visoka tornja sa strane. Iznad glavne rozete pri vrhu ukrasnog kamenog krovnog luka postavljene su dve kamene ploče sa *Deset božijih zapovedi*. Imala je 584 sedeća mesta za muškarce, i 416 za žene na galerijama. Frontalni deo cele sinagoge prema ulici bio je ograđen zidom od cigle, sa željeznom ogradom na njemu. Kao deo kompleksa sinagoge, levo se nalazila zgrada jevrejske škole, a desno zgrada za društvene i službene potrebe.¹⁴¹

1910. godina Iako je još 1876. godine podignuta prva sinagoga u Pančevu, sinagoga koja je prikazana na slikama dole je tzv. **druga sinagoga** koja je građena između 1907. i 1909. godine. Rađena je po projektu budimpeštanskog arhitekta Karolja Fenjveša. **Osvećena je 16. maja 1910.** godine. Karakteristike Fenjveševih sinagoga su dominantna centralna kupola, a u slučaju pančevačke sinagoge i prateći kvadratni tornjevi sa pročelja kao i višelučni ulazi u karakterističnom mavarskom stilu¹⁴² (slike dole).

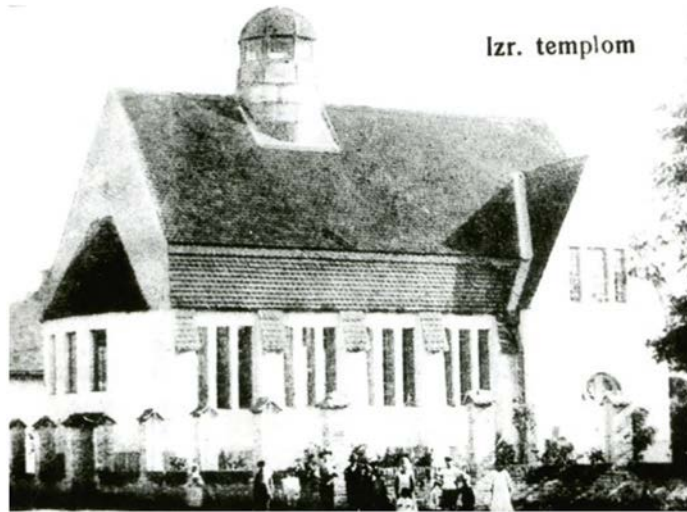

¹⁴⁰ Biblija, *Stari zavet, Isaija*, 56:7.

¹⁴¹ Pavle Šosberger, *Sinagoge u Vojvodini* (Novi Sad: Prometej, 1998), 47-48.

¹⁴² Pavle Šosberger, *Sinagoge u Vojvodini* (Novi Sad: Prometej, 1998), 90.

1910. godina Godine 1910. u Novom Kneževcu sagrađena je nova sinagoga po projektu mladih arhitekata Tibora Sivešija (1884-1963) i Bele Janskog (1884-1945). Bila je specifična po svom izgledu u odnosu na druge sinagoge u Vojvodini i Srbiji. Imala je visok strmi krov na dve vode, pokriven crepom i sa laternom od bakarnog lima. Odavala je izgled manjeg dvorca.¹⁴³

1901-1914.? godina Nova neološka sinagoga u Vrbasu je prema nekim podacima sagrađena 1901. godine, a prema drugima 1914. godine.¹⁴⁴ Jednospratna zgrada sa četiri četvorougona tornja koji su pokriveni bakarnim limenim kupolama. Na vrhu sve četiri kupole nalazile su se četiri željezne *Davidove zvezde*. Impozantna i pravih linija odisala je stilom secesionizma i moderne. Glavni ulaz je bio ukrašen sa četiri stuba, a postojali su i bočni ulazi. Sa sve četiri strane na ukrasnim krovnim portalima postavljene su *Dekalozi* (*Deset božijih zapovedi*). Sinagoga je bila ograđena gvozdenom ogradom sa podzidom i stubovima.

143 Pavle Šosberger, *Sinagoge u Vojvodini* (Novi Sad: Prometej, 1998), 89.

144 Pavle Šosberger, *Sinagoge u Vojvodini* (Novi Sad: Prometej, 1998), 75.

1914. godina Pred sami početak Prvog svetskog rata, u Nišu je osnovano *Srpsko-Jevrejsko pevačko društvo „David“* (mada ima mišljenja da je društvo postojalo već i 1909. godine).

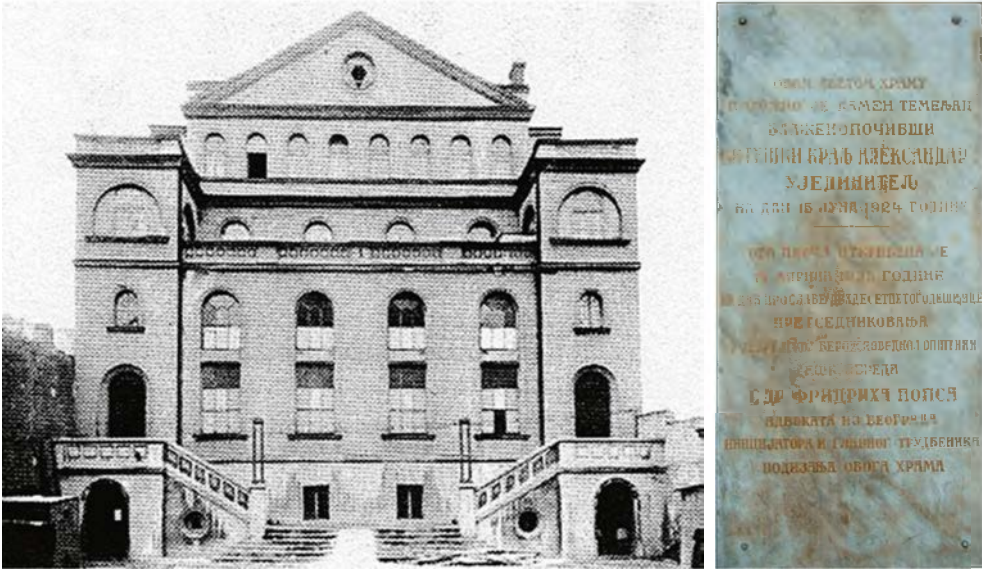
Prvi predsednik društva bio je Bora Alkalaj. Ovo pevačko društvo okupljalo je veliki broj tadašnje muške i ženske omladine, a bilo je nešto i odraslih. Nakon rata predsednik društva bio je David Alkalaj (kožar), i sekretar Sava Hazan (trgovac), a dirigent profesor muzike niške gimnazije Milivoje Pokorni (verovatno Čeh). Iz jednog nedatiranog pisma Naftali-Bate-Gedalje saznajemo imena pojedinih članova „David“: Bora Alkalaj, Sofi Alkalaj (Borina supruga), Vinka Nisim-Đorđević, Streja Alkalaj, Zlata Mandil, David Levi-Klerić, Binja Levi, Fredi Nahmias, Samuilo Hason, Avram Mandil, (otac Klare Mandil-Kabiljo), Biti Mandil (stric Naftali Bate Gedalje), Miki Eškenazi, Moša Gedalja, Ruža Mandil, Isak Nahmias, Moric Levi – Šantakler, Jozef Nahmias, Čeda Nisim, Moric Nisim, Šaul Konfino, Isak Mandil (zet dr Avrama Nisima), Bela Nisim, Klara Čelebonović, Josif Isaković i Moša Alkalaj. Društvo je prestalo sa radom početkom Drugog svetskog rata.¹⁴⁵

1924. godina Kamen temeljac za poslednju i najveću sinagogu u Beogradu položen je u nedelju 15. juna 1924. godine. Na ceremoniji polaganja kamena temeljca pročitana je i povelja napisana na hebrejskom i srpskom jeziku, a potpisana od kralja Aleksandra I Karađorđevića i kraljice Marije. Gradnja sinagoge je završena 1. novembra 1925., a zgrada je otvorena u leto 1926. godine. Osveštao ju je beogradski rabin Ignjat Šlang. Sinagoga je izgrađena na zemljištu koje je Društvo beogradskih Jevreja Aškenaza kupilo od Grada. Prema zvaničnim planovima, zgrada je sadržavala sinagogu, ritualno kupatilo (*Mikve*), studentsku menzu, gimnastičku salu, u potkrovlju prostorije škole za veronauku, kancelarije i stanove za zaposlene (rabina, *šoheta* – obrednog mesara, *šamaša* – službenika, učitelja i *hazana* – kantora). Sinagoga je na prvom spratu imala 300 sedišta, a na galeriji 180.¹⁴⁶ Zgradu je projektovao arhitekta Franjo Urban, uz učešće arhitekta Milana Šlanga.

¹⁴⁵ Iz rada „Jevreji Niša“, autora Nebojše Ozimića i Jasne Ćirić.

¹⁴⁶ Sajt *Sinagoga u Beogradu*, <http://www.beogradskasinagoga.rs/PO%C4%8CETNA.html>.

U pomen na podizanje ove sinagoge, 14. aprila 1935. godine postavljena je “spomen ploča” (slika dole desno).

1925. godina U velikom požaru koji je izbio u *Jevrejskoj mahali* u Nišu izgorela je i prva, stara niška sinagoga. Krajem 19. veka u Nišu su postojale dve sinagoge; velika sinagoga *El Kal Grande* i mala sinagoga *El Kal Čiko*, u nekadašnjoj Davidovoj ulici broj 2. Takođe u to vreme u Nišu je bilo 11 svitaka Sefer Tore, 9 u velikom i 2 u malom hramu.

Po završetku Prvog svetskog rata, jevrejska zajednica u Nišu odlučila je da sazida novu (sadašnju) sinagogu u Nišu. Kamen temeljac današnje sinagoge svečano je položen, po pisanju niškog Privrednog lista od 21. maja 1924. godine, na insistiranje Jevrejske opštine, 18. maja 1924.¹⁴⁷

Sinagoga je zidana od novčanih sredstava Jevreja koji su i živeli u Nišu. Okončanje radove produžila je eksplozija zaostale nemačke bombe iz Prvog svetskog rata i konačno u proleće 1925. zgrada je završena. Projektant je bio arhitekta Jaša Albala iz Beograda. Prostrana i modernih linija, na spratnom nivou sadržavala je galeriju za žene (slika na sledećoj strani).

¹⁴⁷ Љиљана Ђуровић, *Пешчаник 1, Црквено-школска Јеврејска општина у Нишу у документима истоименог архивског фонда* (Ниш: Историјски архив града Ниша, 2003).

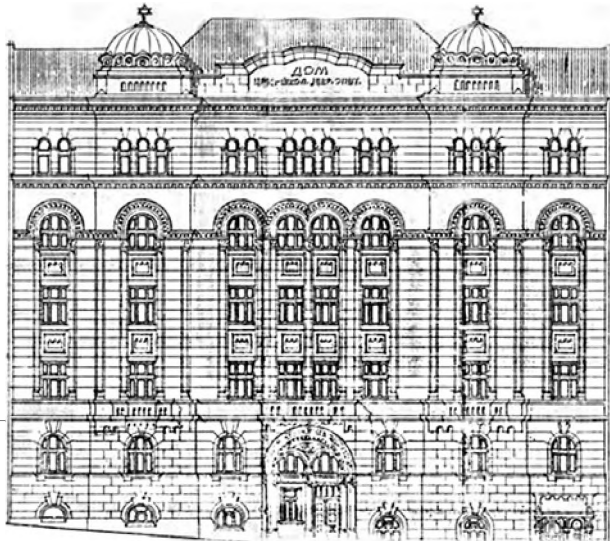

Ulaz u sinagogu u Nišu (fotografija iz 1948. g., Narodni muzej Niš)

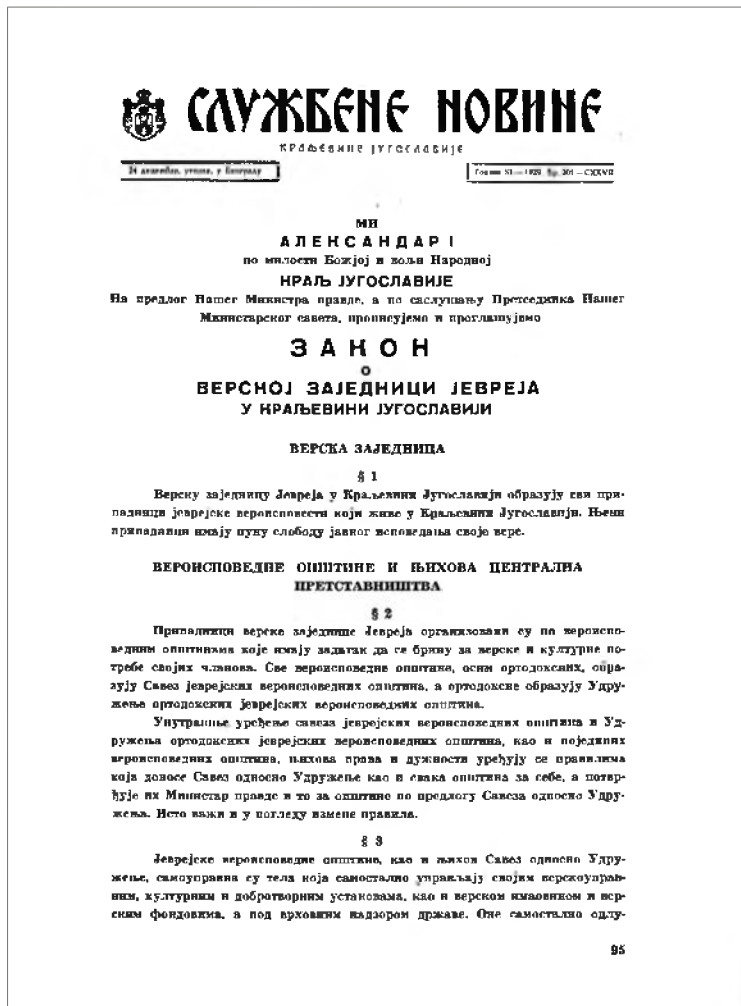
1928. godina Te godine, po projektu bečkog studenta i jednog od najistaknutijih arhitekata Jevreja predratne Kraljevine Jugoslavije, Samuela Sumbula (1887–1947), a za potrebe tadašnje *Sefardske veroispovedne crkveno-školske opštine u Beogradu*, u ulici Kralja Petra počela je gradnja zgrade „**Doma crkveno-školske jevrejske opštine**“. Ova impozantna zgrada sa pet spratova, sa dve ukrasne kupole na pročelju krova, dekorisanim glavnim ulazom, prozorima i kompletnom pročelnom fasadom, predstavljala je pravi arhitektonski biser starog dela tadašnjeg Beograda. Svojim izgledom bezmalo je dominirala ovim delom grada. Gradnja je kompletirana 1935. godine i u zgradi je bilo smešteno više institucija, kancelarija i društvenih prostorija sefardske jevrejske zajednice (opštine).

I dan-danas ova zgrada izaziva pažnju i arhitektonski respekt, ali sada uklopljena u novopodignute zgrade oko nje, a na svom krovnom pročelju i dalje nosi vidljivi ispis svoga starog imena – *Dom crkveno-školske jevrejske opštine*.

1929. godina Konačno pravno regulisanje statusa, života i rada Jevreja i njihove verske zajednice, izvršeno je proglašenjem „**Zakona o Verskoj zajednici Jevreja u Kraljevini Jugoslaviji**“, koji je 14. decembra 1929. godine propisao i objavio kralj Aleksandar I Karađorđević (1921-1934), a koji je objavljen u *Službenim novinama Kraljevine Jugoslavije*, 24. decembra 1929. godine u Beogradu (slika dole).

1935. godina Te godine jevrejska zajednica u Rumi, koja je brojala 244 člana, podigla je svoju sinagogu. Građevina predstavlja jednu mešavinu klasicizma i secesije. Zgrada je imala ravne gole zidove bez ikakvih ukrasa, sa visokim bočnim poluobljim prozorima, te dve rozete iznad glavnog ulaza, a cela površina krova, osim tremnog nešto nižeg dela, bila je pod bakarnim krovom.

REZIME

Ovde predstavljena hronologija koja kalendarski beleži prisustvo i život Jevreja u Srbiji i Beogradu i daje brojne informacije u vezi sa njima i iz njihovog života i rada, za cilj ima prezentovanje jednog istorijskog sleda relevantnih činjenica koje prate tu prisutnost. Svima koje ova tema može interesovati, ova knjiga treba da pruži jasniju sliku istorijskog toka tog prisustva, kroz brojne informacije i podatke, a time i da posluži upoznavanju šire publike sa ovom temom na jedan popularan i zanimljiv način.

Ali knjiga ima i drugi cilj. A to je da na jednom mestu prezentuje i navede što veći broj relevantnih izvora koji mogu pomoći istraživačima, naučnoj i akademskoj zajednici, hroničarima i istoričarima da se lakše upute na njih, i tako dođu do što većeg broja primarnih izvora sa informacijama o Jevrejima u Srbiji. Imenski Registar i Registar imena gradova, koji su dati na kraju, takođe pomažu i olakšavaju istraživačko i stručno korišćenje podataka iz nje, ali i svakom zainteresovanom olakšavaju pretragu za određenim podacima iz sadržaja knjige koji se odnose na određene ličnosti ili mesta – gradove.

Konačno, ali i ne manje važno, rad ima i za cilj da beleženjem ove hronologije na određeni način oda poštu jednom životu i življenju, ali jednako omogućí i održavanje sećanja i uspomene na jednu dinamičnu i bogatu istoriju jevrejskog naroda na ovom prostoru, koji je svojom raznovrsnom aktivnošću dao, i nažalost posle skoro biološkog i fizičkog uništenja u Drugom svetskom ratu, ponajviše „samo“ ostavio traga u opštoj istoriji Srbije. Zato neka ova hronologija pomogne da se sačuva i održi uspomena na to prisustvo i život jedne vredne, aktivnošću raznovrsne i duhovno bogate nemale grupacije ljudi – Jevreja Srbije, koji su vekovima pokušavali i nalazili svoje mesto, i materijalno i duhovno, i svetovno i versko, na prostoru Beograda, Šumadije, Kosova, Srema, Banata, Bačke... današnje Srbije!

REGISTAR IMENA ¹⁴⁸

A

- Albahari, Jakob Isak** (1833), Jevrejin iz Zemuna **54**
Albala, Jaša (1925.), jevrejski arhitekta iz Beograda **84**
Alkalaj, Bora (1914.), prvi predsednik *Srpsko-jevrejskog pevačkog društva „David“* iz Niša **83**
Akalaj, David (1914.), predsednik *Srpsko-jevrejskog pevačkog društva „David“* iz Niša (nakon I Svetskog rata) **83**
Akalaj, L. (1871.), predsednik regionalne sefardske zajednice **66**
Amarijo, Aron Moše (1723.), Jevrejin iz Soluna, Grčka **40**
Anamer (1348.), Jevrejin iz Tesalije, Grčka **14**

B

- Bacek, Jakob von (Jacob von Betzek) (1564-1565.), habzburški diplomata i putopisac **20**
Baumhorn, Leopold (Lipót Baumhorn) (1896. i 1909.), mađarski arhitekta jevrejskog porekla **74, 80**
Bek, Georg (1871.), predsednik zemunskog suda (Magistrata) **66**
Berberi, Džon (John Burbury) (1664.), engleski putopisac **32**
Baruh, Isidor, Bora i Josif (1879.), braća iz poznate beogradske jevrejske porodice **68**
Blant, Henri (Sir Henry Blount) (1634.), engleski zemljoposjednik i putopisac **27**
Bodener, Gabriel (Gabriel Bodenehr) (1688.), nemački kartograf **34**
Braun, Edvard (Edward Brown) (1673.), engleski lekar i putopisac **32**
Bruš, Franc fon (Franz von Bruschi) (1789.), austrijski poručnik i kartograf **48**
Buli, Edi (1907-1908.), predsednik Jevrejske opštine Beograd **79**
Busbek, Ogier Žiselin (Ogier Ghiselin de Busbecq) (1555.), holandski diplomata **19**

148 Imena su data abecedno, uz navođenje (u zagradi) i godine u kojoj se ime pominje, kao i kraće opisne odrednice o pomenutoj osobi. Imena Jevreja su boldovana radi jasnijeg isticanja. Na kraju je naveden i broj stranice iz knjige na kojoj se ime nalazi.

Č

Čelebi, Evlija (Čelebija) (1660.), turski putopisac i hroničar **29**

D

Daniti, Avram (1723.), rabin iz Niša **40**

David, Josef (1723.), Jevrejin iz Soluna, Grčka **40**

Dernšvam, Hans (Hans Dernschwam) (1553.), činovnik nemačke trgovačke firme **18**

Dimić, Pera (1879.), učitelj, horovođa i kompozitor – dirigent *Srpsko-jevrejskog pevačkog društva* **68**

Dona Klara (1620.), Jevrejka sahranjena u Beogradu **27**

Đ

Derđa II, Rakoci (1664.), erdeljski knez **31**

Dorđe (1868.), požarevački pravoslavni sveštenik **65**

F

Fenjveš, Karolj (1910.), arhitekta iz Budimpešte **81**

Ferdinand I Habzburški (1553. i 1555.), nadvojvoda, kralj i car Svetog Rimskog Carstva **18, 19**

Frajnd, Jožef (1883.), baron, glavni donator za gradnju sinagoge u Bečeju **70**

G

Gedelja, Naftali Bata (1914.), jevrejski aktivista iz Niša **83**

Gerlah, Štefan (Stephan Gerlach) (1573. i 1578.), protestantski sveštenik i putopisac **23, 24**

Geršon Kovo, Šlomo ben (1739.), rabin iz Pirota **44**

Gfeler, Karl (Karl Gfeller) (1864.), nemački arhitekta **63**

Glavinić, Kosta (1907-1908.), predsednik grada Beograda (gradske Opštine) **79**

Gump, Johan Baptista (Gump Johann Baptist) (1688.), austrijski civilni i vojni inženjer **34**

H

Hajim, Jakob (1828.), Jevrejin iz Vršca **53**

Haklita, Rikardo (Rikardo Hakluyt) (1567.), engleski geograf i profesor **22**

- Han, Johan Georg (Johann Georg Hanh) (oko 1861.), austrijski diplomata, filolog i putopisac **58**
- Hauard, Edvard (1664.), engleski putnik **32**
- Hauard, Henri (1664.), engleski lord **32**
- Hazan, Sava** (1914.), sekretar *Srpsko-jevrejskog pevačkog društva „David“* iz Niša **83**
- Hazdai Ibn Šaprut**, *vidi* Šaprut, ibn Hazdai (oko 950.) **8**
- Heršl, Baruh** (1840.), Jevrejin, austrijski podanik, trgovac pijavicama u Srbiji **55**
- Hiršl, Aron** (1728.), jevrejski zakupac iz Beograda **42**
- Hiršl, Isak** (1728.), jevrejski zakupac iz Beograda **42**
- Hiršl, Jakov** (1764.), jevrejski trgovac iz Subotice **46**
- Hunjadi, Janoš – Sibinjanin Janko (Ivan Korvin) (1456.), mađarski namesnik, istakao se u odbrani Beograda **16**

I

- Ismail** (1519.), Jevrejin iz Kruševca, dužnik dubrovačkog trgovca **6**

J

- Jakab, Deže** (1902.), jevrejski arhitekta iz Mađarske **76**
- Janski, Bela (1910.), arhitekta iz Pešte **82**
- Jocić, Luka (1872.), novosadski izdavač **66**
- Joksimović, Emilijan (1864-1867.), srpski urbanista i arhitekta **64**
- Josif I, Franjo (1871.), austrijski car **71**
- Jozef** (oko 950.), hazarski jevrejski kagan **8**
- Jozef** (oko 950.), Jevrej, član poslanstva slovenskog vladara sa donjeg Dunava (današnja Hrvatska) **9**
- Jovanović, Mihailo (1868.), mitropolit beogradski i Srbije **64**
- Juda** (1411.), Jevrejin iz Belog Brda (kod Plane) **6**
- Juda** (1334.), supruga Ogić Bogdana iz Kotora, Crna Gora **12**
- Judeja** (1202-1215.), supruga zakupodavca Vukčev Simona iz Tivta, Crna Gora **11**

K

- Kalderon, Juda** (1542.) jevrejski trgovac iz Beograda **18**
- Kanic, Feliks** (Feliks Filip Emanuel Kanic / Felix Philipp Emanuel Kanitz) (1890.), austrougarski hroničar i ilustrator jevrejskog porekla **71**
- Kapetanović, Milan (1907-1908.), beogradski arhitekta **79**
- Kapistran, Ivan (1456.), katolički sveštenik i svetac **16, 17**

Karadorđević, Aleksandar I (1924. i 1929.), kralj Kraljevine SHS 7, **83, 87**
 Karadorđević, Marija (1924.), supruga kralja Aleksandra I Karadorđevića **83**
Kepiš, braća (1728.), jevrejski zakupci iz Beograda **42**
Kepiš, Isak (1728.), jevrejski zakupac iz Beograda **42**
 Karadorđević, Petar I (1907-1908.), srpski kralj **79**
 Kikle, G. (Quiclet) (1658.), francuski putopisac **29**
 Kler, Edmond (1574.), izdavač iz Pariza **24**
Klajn, dr Mavro (1896.), beogradski nadrabin **73**
Kohen, Avram (1641.), rabin, sahranjen u Beogradu **28**
Komor, Marcel (1902.), jevrejski arhitekta iz Mađarske **76**
Kon, Jakov (1840.), Jevrejin, austrijski podanik, trgovac pijavicama u Srbiji **55**
 Korvin, Ivan *vidi* Hunjadi, Janoš (1456.) **16**
Kovo, *vidi* Geršon Kovo, Šlomo ben (1739.) **44**

L

Lazar (1505.), Jevrejin iz Severne Srbije, dužnik Matka Pribisaljica **6**
Lebl, trojica Jevreja (verovatno braća) iz Baje (1764.), Jevreji iz Subotice **46**
Lebl, Baruh (1840.), Jevrejin, austrijski podanik, trgovac pijavicama u Srbiji **55**
 Lehner, Eden (Lechner Ödön) (1902.), mađarski arhitekta **76**
 Leskalopje, Pjer (Pierre Lescalopier) (1574.), francuski putopisac **24**
 Lesli (1664.), engleski grof **32**
Levi, David (1729.), Jevrejin iz Pančeva **43**
Lezer (1519.), Jevrejin iz Kruševca, dužnik dubrovačkog trgovca **6**
 Lubenau, Rajnold (Reinhold Lubenau) (1587.), nemački putopisac **25**
 Lusinjan, Sevir (Savior Lusignan) (1786.), engleski putopisac francuskog porekla **47**

M

Maksimilijan II (1568.), austrijski kralj **21**
 Mandi, Piter (Peter Mundy) (1620.), engleski trgovac, putnik i putopisac **26**
 Marinković, Josif (1879.), kompozitor i horovođa – dirigent *Srpsko-jevrejskog pevačkog društva* **68**
Markus, Filip (Philipus Marcus) (1693.), Jevrejin rakijdzija iz Petrovaradinskog šanca (Racko selo, danas Novi Sad) **37**
 Marsilji, Ferdinando (Luigi Ferdinando Marsigli) (1680.), italijanski kartograf, vojni inženjer i istoričar **33**
 Mehmed II (1456.), turski sultan, prvi koji je pokušao osvojiti Beograd **16**
Mencer, porodica (1729.), Jevreji iz Pančeva **43**

Mladenović, Jovan (1840.), žitelj iz Smedereva **55**
 Mokranjac, Stevan (1879.), kompozitor i muzički pedagog – dirigent *Srpsko-jevrejskog pevačkog društva* **68**
Mozes, Azariel ben (1635.), Jevrejin iz Vršca **28**

N

Nahmijas, Hajim Gavriel (1863.), Jevrejin iz Šapca, prvi predsednik podružnice prvog *Cionističkog društva za kolonizaciju Palestine* **62**
 Nemanjić, Sava – Sveti Sava (1220.), srpski arhiepiskop **10**
Neumann, Salamon (1904.), rabin iz Vinkovaca **77**
 Nikolić, Andre (1907-1908.), ministar prosvete i crkvenih poslova Kraljevine Srbije **79**
 Nušić, Branislav (1907-1908.), pisac, novinar, kulturni i javni radnik, predsednik Srpskog novinarskog udruženja **79**

O

Obrenović, Mihailo (1861.), srpski knez **59, 60**
 Ogić, Bogdan (1334.), osoba pomenuta u kupoprodajnom ugovoru iz Kotora, Crna Gora **12**
 Otendorf, Henrik (Heinrich Ottendorf) (1663.), nemački vojni inženjer **30**

P

Pašić, Nikola (1907-1908.), srpski političar i predsednik vlade Kraljevine Srbije **79**
 Pec, Bartolomej (Bartholomaeus Petzen) (1587.), austrijski carski poslanik **25**
 Pejton, Endru Arčibald (Andrew Archibald Paton) (1844.), engleski putopisac **56**
 Petković, Savo (1890.), srpski dečak iz Beograda koga su ubili Turci kod *Čukur-česme* **71**
 Pigafeta, Marko Antonio (Marcantonio Pigfetta) (1568.), italijanski plemić i putopisac **21**
 Pokorni, Milivoje (1914.), dirigent *Srpsko-jevrejskog pevačkog društva „David“* iz Niša **83**
Prager, Jakob (1896.), rabin iz Ade **75**
 Pribisaljić, Matko (1505.), srpski trgovac **6**
 Prom, Žan (Jean Promé) (1658.), pisac i izdavač **29**

R

Rahman III, Abdul (oko 950.), arapski kalif, vladar južne Španije **8**
 Rozelion – Sašaljski, Aleksandar Grigorjevič (Розелион-Сошальски) (1830.), ruski oficir **53**

Rudolf II (1587. i 1591.), habzburški vladar **25, 26**

Ruso, Jozef (1840.), Jevrejin iz Smedereva **55**

Ruso, Solomon (1840.), Jevrejin iz Smedereva **55**

S

Salamon, Rafael (1753.), Jevrejin iz Zemuna **45**

Salamun (1542.) jevrejski trgovac iz Beograda **18**

Sason, David Jozef (1868.), rabin iz Požarevca **64**

Sašaljski, *vidi* Rozelion – Sašaljski, Aleksandar Grigorjevič (1830.) **53**

Saul (oko 950.), Jevrej, član poslanstva slovenskog vladara sa donjeg Dunava (današnja Hrvatska) **9**

Savojski, Eugen (1728.), austrijski princ, vojskovođa i državnik **41**

Selim II (1567.), turski sultan **21**

Sibinjanin Janko (Ivan Korvin) *vidi* Hunjadi, Janoš (1456.) **16**

Sirijanus, Abraam Jevrejin iz Smedereva **6**

Siveši, Tibor (1910.), arhitekta iz Pešte **82**

Sokolović, Mehmed paša (1567.), turski vojskovođa i Veliki vezir **22**

Sotir – Isus Hrist (1220.) **10**

Stefan Dušan (Stefan Uroš IV Dušan) (1337., 1345. i 1348.), srpski kralj, car i zakonodavac **12, 13, 14**

Stefan Nemanja (1186.), srpski veliki župan **10, 11**

Stefan Radoslav (1230.), srpski kralj **11**

Stefan Uroš IV Dušan *vidi* Stefan Dušan (1334., 1361.) **12, 14**

Stefan Uroš V (1361.), srpski car **14, 15**

Sulejman I Veličanstveni (1553. i 1555.), turski sultan **18, 19**

Sumbul, Samuel (1928.), jevrejski aritekta iz Beograda **86**

Š

Šalem, Šemuel (1723.), Jevrejin iz Soluna, Grčka **40**

Šaprut, Hazdai Ibn (oko 950.), jevrejski diplomata iz Španije na dvoru arapskog kalifa Abdul Rahmana III **8**

Šenhajm, Vilhelm (1828.), Jevrejin iz Vršca, darodavac placa za gradnju sinagoge **53**

Šerer, Franc (Franz Scherer – pseudonim Hans Scheerenberg) (1872.), austrijsko-nemački putnik i putopisac **66**

Šlang, Ignjat (1924.), beogradski rabin **83**

Šlang, Milan (1924.), jevrejski arhitekta iz Beograda, sin rabina Ignjata Šlanga **83**

Šlezinger, porodica (1729.), Jevreji iz Pančeva **43**

Šlezinger, Josip (1831.), prvi vojni kapelnik i kompozitor u Srbiji, smatra se začetnikom srpske građanske muzičke kulture **54**

Šomet, Amede (Jean Baptiste Gabriel Amédée Chaumette des Fossés) (1807.), francuski orijentalista, diplomata i putopisac **51**

Štajn, Jakob (1788.), prvi doseljeni Jevrej u Somboru **47**

T

Tadić, Jorjo (1542.), istoričar i akademik **18**

Tauber, S.D. (1871.), nadrabin **66**

Terezija, Marija (1753.), austrijska nadvojvotkinja i vladar **45**

Testa, Nisim (1907-1908.), zastupnik beogradskog rabina **79**

Ticio, Demeter (1871.), austrijski vicekonzul **65**

U

Ulrih, Vencel (1823.), preduzimač iz Sombora **52**

Ungnad, David von (1572. i 1573.), austrijski poslanik i habzburški ambasador **23**

Urban, Franjo (1924.), arhitekta beogradske sinagoge **83**

V

Vajndl (1806.), županijski inspektor koji je potpisao odluku da se Jevrejima Bačke Palanke dodeli zemljište za izgradnju sinagoge **50**

Valsdorf, Kristijan (Wallsdorf) (1664.), austrijski putopisac **31**

Vening, Mihael (1688.), nemačko-bavarski dvorski graver, štampar i izdavač **34**

Venzel, Vratislav (Wratislav Wenzel, Vratislav Vaclav von Mitrović) (1591.), češki baron i izaslanik **26**

Vrančić, Antun (1568.), austrijski diplomata i savetnik **21**

Vukčev, Simon (1202-1215.), zakupodavac iz Tivta, Crna Gora **11**

Vukan Simon *vidi* Vukčev, Simon (1202-1215.) **11**

Z

Zojter, Matijas / Matthias Seutter (1735.), nemački kartograf, graver i izdavač **43**

REGISTAR ZBIRNIH IMENA ¹⁴⁹

(1560.)

Jasef sin Danijela, Danijel sin Jasefa, Isak sin Davida, Mojsije sin Jakina, Jakob sin Mojsija, neoženjen, **Jasef sin Mojsija** i kao sedmi ime nije navedeno već samo da je **sin Mojsija** – *Džemat* Jevreja u beogradskoj varoši, iz turskog katastarskog popisa iz 1560. godine **20**

(1727. i 1728.)

Philipus Marx (Filipus Marks), **Isach Taics** (Isak Dajč), **Joachim** (Joakim) iz Futoga, **Jacob Taics** (Jakob Dajč), **Gyurka Taics** (Jerg Dajč), **Hersl Wolff** (Hiršl Volf), i **Ladislau Baranyaj** (Ladislav Baranaj)”, a van Šanca još porodice: **Moises Mihael** (Moisije Mihael), **Löbel Izak** (Lebl Isak), **Jacob Abraham** (Jakob Abraham), **David Polak**, **Jacob Schnaider** (Jakob Šnajder), **Israel Alexander** (Izrael Aleksander), **Moyses Lebl** (Moisije Lebl), **Joseph Michl** (Jozef Mikl) i **Lebl Abraham** – Jevreji iz Petrovaradinskog šanca (Racko selo, danas Novi Sad) po izveštaju Bačke županije (i dopunskom izveštaju) o popisu Jevreja (*Catalogus Judaeaorum*) od 17. februara 1727. i 3. aprila 1728. godine **40, 41**

(1755.)

Rafael Salamon, Majer Rehnic, Elias Soret sa zetom (Schwager) **Benjaminom, Abraham Majer** sa zetom, **Kolman Brandajs, Henoh Levi, Mojzes Kolman, Fajšl** (označen je kao “Jevrejin” – Judt), **Mojzes** (“Jevrejin” – Judt), **Mandl Kajs, Lazar Kajs, Abrahama Lebla udova, Simon** staklar (Glaser), **Salamon** (“Jevrejin” – Judt), **Volf**, vodonoša – zemunske jevrejske porodice, po austrijskom popisu stanovništva za 1755. godinu **45**

149 Odnosi se na zbirna nabranja imena više osoba, uglavnom svih iz jednog mesta. Ovaj Registar dat je po kalendarskoj hronologiji pominjanja tih zbirnih imena. Na kraju svake liste imena naveden je i broj stranice iz knjige na kojoj se imena nalaze.

(1863.)

Jakov Alkalaj, Josif Almuli, Jakov Avramović, Konforte Baruh, Natan Baruh, Leon Đerasi, Mošo. A. Finci, Bohor Cadik Kohen, Isak Mešulam, Danijel Nahmijas, Hajim Nahmijas, Mošo Šalom – deo od ukupnog spiska od 18 šabačkih jevrejskih porodica, koje su potpisale molbu za dozvolu podizanja sinagoge u Šapcu **62**

(1871.)

Samuel Izrael Ruso, Josip Abinun Ruso, Haim Susin, Jakob Farhi, Mozes Elijas i Izrael Albahari – Jevreji prisutni pri polaganju kamena temeljca za gradnju sefardske sinagoge u Zemunu, 1871. godine **66**

(1871.)

Bernhard Hercl, Mozes J. Hercel, Markus Majer, Pinkas L. Volf – članovi predsedništva Jevrejske opštine Zemun, prisutni tokom polaganja kamena temeljca za gradnju sefardske sinagoge u Zemunu, 1871. godine **66**

(1904.)

Josip Fleischman, Isidor Pollak, Herman Pesing, Jakob Braun, Eduard Alt, Herman Hirth, Salomon Hernfeld i Emanuel Hirth – članovi odbora jevrejske veroispovedne opštine iz Sremske Mitrovice **77**

(1914.)

Bora Alkalaj, Sofi Alkalaj (Borina supruga), **Vinka Nisim-Djorđević, Streja Alkalaj, Zlata Mandil, David Levi-Klerić, Binja Levi, Fredi Nahmias, Samuilo Hason, Avram Mandil**, (otac Klare Mandil-Kabiljo), **Biti Mandil** (stric Naftali Bate Gedalje), **Miki Eškenazi, Moša Gedalja, Ruža Mandil, Isak Nahmias, Moric Levi-Šantakler, Jozef Nahmias, Čeda Nisim, Moric Nisim, Šaul Konfino, Isak Mandil** (zet dr Avrama Nisima), **Bela Nisim, Klara Čelebonović, Josif Isaković i Moša Alkalaj** – članovi *Srpsko-jevrejskog pevačkog društva „David“* iz Niša **99**

REGISTAR IMENA GRADOVA¹⁵⁰A

Ada, (1896.)
 Apatin, (1885.)
 Augsburg (Bavarska – Nemačka), (1553.)

B

Bačka Palanka, (1806.)
 Bačko Gradište, (1880.)
 Baja (Mađarska), (1736., 1764.)
 Bajmok, (1896.)
 Beč (Austrija), (1587., 1664., 1728., oko 1861.)
 Bečkerek *vidi* Zrenjanin, (1896.)
 Bela Crkva, (1898.)
 Belo Brdo (kod Plane), (1411.)
 Beograd (Alba Bulgarorum, Nándorfehérvár, Bellegrat/d, Belgradum, Singidunum, Alba Graeca, Nandor alba, Belgradba, Predgrađe, Belgrado, Belgrad), (oko 950., 1456., 1542., 1553., 1555., 1560., 1564-1565., 1568., 1572., 1573., 1578., 1582., 1587., 1591., 1620., 1634., 1641., 1658., 1660., 1663., 1664., 1673., 1680., 1688., 1690., 1696., 1728., 1735., 1739., 1755., 1786., 1789., 1830., 1837., 1844., 1859., oko 1861., 1861., 1863., 1864-1867., 1869., 1872., 1879., 1886., 1890., 1907-1908., 1924., 1928., 1929.)
 Bezdán (zapadna Bačka), (1806.)

C

Carigrad (Konstantinopolj, Istanbul – Turska), (1345., 1553., 1567., 1572., 1573., 1574., 1587., 1634., 1658., 1664.)

150 Ovaj registar je dat abecedno, uz navođenje godine, odnosno godina u kojima se pominje taj grad.

Č

Čelarevo (u Bačkoj), (9. vek)
Čonoplja (zapadna Bačka), (1788., 1813.)

D

Debeljača, (1895.)
Dorcol (kao deo starog Beograda), (1553., 1660., 1690., 1735., 1789., 1863., 1890.)
Dubrovnik (Hrvatska), (1542., 1673.)

Đ

Đenova (Italija), (1442.)

E

Ečka, (1870.)

I

Istanbul (Konstantinopolj, Carigrad – Turska), (1591.)
Itebej (Srpski Itebej), (1901-1910.)

J

Jalija (kao deo starog Beograda), (1553., 1660., 1690., 1696., 1728., 1735., 1789., 1863.)

K

Kanjiža (Stara Kanjiža), (1861.)
Kikinda, (1784., 1790., 1841., 1880.)
Kluž (Kološvar – Rumunija), (1664.)
Kološvar *vidi* Ključ, (1664.)
Konstantinopolj (Carigrad, Istanbul – Turska), (1361., 1553., 1564-1565., 1572.)
Kordoba (Španija), (9. vek)
Kotor (Crna Gora), (1186., 1202-1215., 1230., 1334.)
Kragujevac, (1831.)
Kruševac (1519.)

L

Larisa (Tesalija – Grčka), (1673.)
Leipzig (Nemačka), (1890.)
Leskovac, (oko 1861., 1877.)
Likusada (Tesalija – Grčka), (1348.)
London (Engleska, UK), (1567., 1634., 1664., 1673.)

M

Minhen (Nemačka), (1688.)

N

Niš, (1620., 1634., 1723., 1786., 1914., 1925.)
Novi Bečej, (1865.)
Novi Kneževac, (1910.)
Novi Pazar, (1807.)
Novi Sad (Petrovaradinski šanac, Racko selo, Petrovaradin), (1693., 1713., 1717., 1727., 1728., 1736., 1749., 1826., 1909.)

O

Oksford (Engleska, UK), (1567.)

P

Pančevo, (1729., 1910.)
Pariz (Francuska), (1574., 1658., 1807.)
Pečuj (Mađarska), (1567.)
Petrovaradin (Novi Sad), (1713.)
Petrovaradinski šanac (Racko selo, Novi Sad, Petrovaradin), (1693., 1727., 1728.)
Petrovgrad (Rusija), (1786.)
Piroć, (1620., 1739., 1864., 1879.)
Požarevac, (1868.)
Prilep (Makedonija), (1337.)
Priština, (1442.)
Prodrom (Zapadna Trakija – Turska), (1345.)

R

Racko selo (Petrovaradinski šanac, Novi Sad, Petrovaradin), (1727., 1728.)
 Ruma, (1935.)

S

Sarajevo (BiH), (1634.)
 Senta, (1873-1874.)
 Sirmijum (Sremska Mitrovica), (1673.)
 Sivac, (1736.)
 Smederevo, (1673., 1840.)
 Smederevska Palanka, (1786.)
 Sofija (Bugarska), (1634.)
 Solun (Grčka), (1723., oko 1861.)
 Sombor, (1788., 1823., 1831., 1864.)
 Split (Hrvatska), (1634.)
 Sremska Mirtovica, (1904.)
 Stara Kanjiža *vidi* Kanjiža, (1861.)
 Stari Grad (Hvar – Hrvatska), (1542.)
 Stari Bečej, (1857., 1883.)
 Strežište (selo, Serski kraj), (1361.)
 Subotica, (1764., 1779., 1799., 1902.)
 Sveta Gora (Grčka), (1361.)

Š

Šabac, (1863.)

T

Temišvar (Rumunija), (1663.)
 Tivat (Crna Gora), (1202-1215.)

U

Uvac, (1574.)

Y

Valjevo, (1634.)

Veliki Bečkerek *vidi* Zrenjanin, (1760., 1847.)

Venecija (Italija), (1634.)

Vićenca (Italija), (1567.)

Vrbas, (1901-1914.?)

Vršac, (1635., 1778., 1792., 1828.)

Z

Zemun (Taurunum), (1587., 1658., 1739., 1753., 1755., 1833., 1871.)

Zihna (Trakija), (1345.)

Zrenjanin (Veliki Bečkerek, Bečkerek), (1760., 1847., 1896.)

DODATAK ¹⁵¹

Aleksinac, Paraćin, Čuprija, Jagodina, Batočina, Kolar, Grocka, Beška, Zemun, Indija, Petrovaradin, (1786.)

Kisela Voda, Kragujevac, Topola, Jagodina, Kruševac, Čuprija, (1872.)

151 Ovaj dodatak uključuje dva zbirna navođenja imena gradova u pomenutim godinama (1786., i 1872.), ali koji nemaju direktnu vezu i važnost za temu knjige, pa su zato samo zbirno navedeni u ovom *dodatku*.

L I T E R A T U R A

Бојовић, Радивоје. *Опис Београда Александра Григоријевича Розелион-Сашаљског из 1830. године*, у *Београд у делима европских путописаца*, Београд: САНУ, 2003.

Čelap, Lazar. *Jevreji u Zemlji za vreme vojne granice*, u *Jevrejski almanah 1957-58*, Beograd: Savez jevrejskih opština Jugoslavije, 1957/58?.

Čelebi, Evlija. *Putopis*, I-II, preveo Hazim Šabanović, Sarajevo: Svijetlost, 1967.

Čelebi, Evlija. *Putopis: odlomci o jugoslovenskim zemljama*, preveo Hazim Šabanović, Sarajevo: Veselin Masleša, 1973.

Ђирковић, Сима. *Јеврејски данак у византијским областима*, Зборник радова САНУ, XLIX, Београд: Византолошки институт, књига 4.

Čolić, D. Dragoljub. *Sinagoga u Zrenjaninu*, u *Jevrejski istorijski muzej : Zbornik 4*, Beograd: Savez jevrejskih opština Jugoslavije, 1979.

Čolić, D. Dragoljub. *Učešće Jevreja u razvoju privrede Banata*, u *Jevrejski istorijski muzej : Zbornik 4*, Beograd: Savez jevrejskih opština Jugoslavije, 1979.

Ђурић-Замоло, Дивна. *Београд као оријентална варош под Турцима 1521-1867*, Београд: Музеј града Београда, 1977.

Ђурић-Замоло, Дивна. *Стара јеврејска четврт и Јеврејска улица у Београду*, u *Jevrejski almanah 1965-1967*, Beograd: Savez jevrejskih opština Jugoslavije, 1967.

Ђуровић, Љиљана. *Пешичаник 1, Црквено-школска Јеврејска оштина у Нишу у документима истоименог архивског фонда*, Ниш: Историјски архив града Ниша, 2003.

Гавриловић, Славко. *Јевреји у Срему у XVIII и првој половини XIX века*, Београд: Српска академија наука и уметности, 1989.

Годишњица Николе Чупића, *Књига XXI*, Петар Р. Косовић и Михаило Ј. Миладиновић, *Трговачки центри и путови по српским земљама у средњем веку и у турско време*, Београд, 1901.

Grünwald, Fülöp. *Stari popisi novosadskih Jevreja*, u *Jevrejski almanah 1961-1962* (Beograd: Savez jevrejskih opština Jugoslavije, 1961/62?.

Hofman, Ivan. *Srpsko-jevrejsko pevačko društvo (Hor "Braća Baruh) 125 godina trajanja*, Beograd, Hor "Braća Baruh", 2004.

Храбак, Богумил. *Јевреји у Београду: до стицања равноправности (1878)*, Београд: Српски генеалогски центар, 2009.

Iványi, István. *Szabadka szabad királyi város története* (Istorija slobodnog kraljevskog grada Subotice), I tom, Subotica, 1886.

Izložba Menore iz Čelareva – postavka izložbe i tekst kataloga Radovan Bunardžić, Beograd: Savez jevrejskih opština Jugoslavije, 1980.

Jelić, Dušan. *Kratak pregled istorije subotičkih Jevreja i njihov doprinos razvoju grada*, u *Jevrejski istorijski muzej : Zbornik 5*, Beograd: Savez jevrejskih opština Jugoslavije, 1987.

Jovanović, M. Zoran. *Beogradska nadbiskupija i njeno okruženje u vremenu i prostoru*, Beograd: Beogradska nadbiskupija, 2014.

Калић-Мијушковић, Јованка. *Београд у средњем веку*, Београд: Српска књижевна задруга, 1967.

Каниц, Феликс Филип. *Србија земља и становништво од римској доба до краја XIX века*, књига I, Београд, Логос Арт, 2007.

Kikle, G (M/?/. Quiclet). *Putovanje M. Kiklea u Carigrad kopnom* (Les voyages de M. Quiclet a Constantinople par terre), Pariz: J. Prome, 1664.

Lebl, Ženi. *Do 'Konačnog rešenja' Jevreji u Srbiji*, Beograd: Čigoja štampa, 2002.

Lebl, Ženi. *Do 'Konačnog rešenja' Jevreji u Beogradu 1521-1942*, Beograd: Čigoja štampa, 2001.

Lebl, Ženi. *Jevreji u Pirotu*, Beograd: Privredni pregled, 1990.

Lebl, Ženi. *Plima i slom*, Gornji Milanovac: Dečje novine, 1990.

Levental, Zdenko. *Britanski putnici u našim krajevima od sredine XV do početka XIX veka*, Gornji Milanovac: DEČJE NOVINE, 1989.

Matković, Petar. *Putovanja po balkanskom poluotoku XVI. veka*, IX, „Itinerari carskoga kurira Jakova Betzeka“, Zagreb, 1887.

Matković, Petar. *Putovanje po balkanskom poluotoku XVI. veka*, X, „Putopis Marka Antuna Pigafette, ili drugo putovanje Antuna Vrančića u Carigrad 1567 godine“, Zagreb, 1890.

Мијатовић, Чедомил. *Пре њирисија Јодина*, u *Гласник Српској ученој друштва*, књига XXXVI, Београд, 1872.

- Mirč, S. Marko. *Jevreji na balkanskom poluostrvu i u staroj srpskoj državi do dolaska Turaka*, u *Jevrejski almanah 1957-58*, Beograd: Savez jevrejskih opština Jugoslavije, 1957/58?
- Момчиловић, Бранко. *Београд у ишитојису Ендруа Арчидалга Пејтиона*, у *Београд у делима евројских ишитојисаца*, Београд: САНУ, 2003.
- Мушовић, Ејуп. *Новојазарски Јевреји*, у *Новојазарски зборник 3*, Нови Пазар: Завичајни музеј, 1979.
- Надовеза, Бранко, Биљана М. Јаковљевић. *Крајика историја Јевреја у Србији*, Београд: Културна заједница Крајине, 2013.
- Nedomaćki, Vidosava. *Jevrejski nadgrobni kamen u Beogradu iz 1641.*, u *Jevrejski Almanah 1961-1962*, Beograd: Savez jevrejskih opština Jugoslavije, 1962.
- Новаковић, Стојан. *Законски синоменици српских држава средњеј век*, Београд: Српска Краљевска Академија, 1912.
- Палавестра, Предраг. *Јеврејски писци у српској књижевности*, Београд: Институт за књижевност и уметност, 1998.
- Pavlović, Leontije. *Prilog izučavanju istorije smederevskih Jevreja*, u *Jevrejski istorijski muzej : Zbornik 4*, Beograd: Savez jevrejskih opština Jugoslavije, 1979.
- Поповић, Ј. Душан. *Грађа за историју Београда од 1711-1739 године*, Београд: Српска краљевска академија, 1935.
- Поповић, Ј. Душан. *Србија и Београд од Пожаревачкој до Београдској мира*, Београд: Српска књижевна задруга, 1950.
- Prodanović, Dragoljub. *Jevrejsko groblje u Šikari kod Sombora i ponešto o sudbinama živih*, u *Jevrejski istorijski muzej : Zbornik 8*, Beograd: Savez jevrejskih opština Srbije i Crne Gore, 2003.
- Rad Jugoslovenske akademije znanosti i umjetnosti, knjiga C, XXIX, Petar Matković, *Putovanje po balkanskom poluotoku XVI. veka*, X, „Putopis Marka Antuna Pigafette, ili drugo putovanje Antuna Vrančića u Carigrad 1567 godine“, Zagreb, 1890.
- Rajkov, Milivoj. *Naseljavanje Jevreja u Kikindi i okolini u prvoj polovini XIX veka*, u *Jevrejski almanah 1971-1996*, Beograd: Savez jevrejskih opština Jugoslavije, 2000.
- Rajner, Mirijam. *Jevrejska groblja u Beogradu*, u *Jevrejski istorijski muzej : Zbornik 6*, Beograd: Savez jevrejskih opština Jugoslavije, 1992.
- Sabo, Jožef. *Naseljavanje Jevreja u torontalskoj županiji u Banatu tokom XVIII veka*, u *Jevrejski istorijski muzej : Zbornik 8*, Beograd: Savez jevrejskih opština Srbije i Crne Gore, 2003.

Самарцић, Радован. *Београд и Србија у списима француских савременика XVI-XVII век*, Београд, Историјски архив Београда, 1961.

Sindik, Dušan. *Jevreji u pisanim pravnim spomenicima srednjovekovne Srbije, u Jevrejski istorijski muzej : Zbornik 10*, Београд: Savez jevrejskih opština Srbije, 2015.

Sindik, Dušan. *Jevreji u srednjovekovnom Kotoru, u Jevrejski istorijski muzej : Zbornik 7*, Београд: Savez jevrejskih opština Jugoslavije, 1997.

Шабановић, Хазим. *Турски извори за историју Београда*, књига I, *Катастарски пописи Београда и околине 1476-1566*, Београд: Историјски архив Београда, 1964.

Шабановић, Хазим. *Урбани развојак Београда од 1521 до 1688*, у *Годишњак рада Београда*, књига XVII, Београд: Скупштина града Београда-Музеј града Београда, 1970.

Šosberger, Pavle. *Novosadski Jevreji*, Novi Sad: Književna zajednica Novog Sada, 1988.

Šosberger, Pavle. *Sinagoge u Vojvodini*, Novi Sad: Prometej, 1998.

Шуберт, Габријела. *Франц Шерер о Београду и Србима*, у *Београд у делима европских иудејских писаца*, Београд: САНУ, 2003.

Tadić, Jorjo. *Jevreji u Dubrovniku do polovine XVII stoljeća*, Sarajevo: La Benevolencia, 1937.

Тричковић, Радмила. *Београдска тврђава и варош 1739-1789. године*, у *Годишњак рада Београда*, књига XX, Београд: Скупштина града Београда-Музеј града Београда, 1973.

Тричковић, Радмила. *Варош после 1740. године*, у *Историја Београда 1*, уредник В. Чубриловић, Београд: Просвета, 1974.

Велкова, Сашка, Мила Панајотовић. *Шалом из Пироџа*, Пирот: Музеј Понишавља, 2015.

Vinaver, Vuk. *Jevreji u Srbiji početkom XX veka, u Jevrejski almanah 1955-56*, Београд: Savez jevrejskih opština Jugoslavije, 1955/56?.

Зиројевић, Олга. *Рајнолд Лубенау о Београду и Србији 1587*, у *Годишњак рада Београда*, књига XIII, Београд: Скупштина града Београда-Музеј града Београда, 1966.

Rad

Ozimić, Nebojša i Ćirić, Jasna. *Jevreji Niša*.

Srednjevekovni Beograd, duborez

Primarni izvori

„Књижевност Црне Горе од XII до XIX вијека“, књига 1: *Писци средњовјековног латининийетиа*, приредио Д.И. Синдик у сарадњи са Горданом Томовић, Цетиње 1996.

A. Mayer, *Kotorski spomenici, druga knjiga kotorskih notara, god. 1329, 1332-1337*, 200, No 809.

Александар, Соловјев, Мошин Владимир. *Грчке њовеље српских владара*, Зборник за ИЈК српског народа, Београд: Српска Краљевска Академија, 1936, индикта XIV.

Архив града Београда, Земунски магистрат, f. I, br. 5, g. 1755.

Архив Србије – министарство финансија, Р. f. VIII, r. 31 – 1862.

Arhiv Srbije, Ministarstvo inostranih dela, V, Kneževa kancelarija f. VII. r.50.

Arhiv Srbije, Ministarstvo unutrašnjih dela, U – 1840 – III – 108.

Babić, str. 1-10. Na slici br.1 priloženoj navedenom članku, vidi se u prednjem planu pogled na crkvu sv. Dimitrija, a levo je **Jevrejski dol**.

Babinger, Franc. *Hans Dernschwam's Tagebuch einer Reise nach Konstantinopel und Kleinasien (1553-1555)*, Nach der Urschrift im Fugger-Archiv herausgegeben und erläutert, Munchen-Leipzig, 1923.

Bigler, Hugo. *Magyar zsidó lexikon* (Budimpešta, Mađarski jevrejski leksikon), urednik Ujvári Péter/Ujvari Peter, 1929.

Blount, Henry. *Voyage into the Levant*, London, 1936.

Borislav Jankulov, *Pregled kolonizacije Vojvodine u XVIII i XIX veku*, Novi Sad, 1961.

Brown, M.D. Edward. *A brief account of some travels in Hungaria, Servia, Bulgaria, Macedonia, Thessaly, Austria, Styria, Carinthia, Carniola, and Friuli*, T.R. for Benj. Tooke, London, 1673.

Burbury, John. *A Relation of a Journey of the Right Honorable My Lord Henry Howard from London to Vienna, and thence to Constantinople in the Company of his Excellency Count Lesley...*, London, 1671.

Busbeck, von Angerii Gislenii. Vier Sendschreiben der turkhiscen Botschaft, welche von dem Romischen Kayser Ferdinando dem I an Soliman damaligen turkhiscen Keyser ihm aufgetragen worden darinnen viel politischen Lehren, lustige Geschichten, philosophischen Discursen etc. mit vielen Kupfern, Nurnberg 1664.

Consilium Rogatorum, XLV, 271'-272 (Dubrovački arhiv).

Ђирковић, С., Душан Синдик, *Зборник средњовековних ћириличких повеља и њисама Србије, Босне, Дубровника*, књига I, Београд 2011.

Defter-i mufassal-i Liva-i Semendire, Istanbul, Turkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Mudurlugu, Osmanlı Arşivi, *Tapu tahrir defterleri* No. 316 (1560).

Državni arhiv Dubrovnika, Lett. di Lev. XIII, f. 84r-84v. V.

Državni arhiv u Dubrovniku, Test. not, IX, 201 od 2. X 1413.

Fond Magistrata slobodnog kraljevskog grada Sombora, Sombor: Istorijski muzej, dokument 554/1788.

Градски животи у Србији и Босни (XIV-XV вијек), Studia Historica collecta II, Београд: Историјски институт, 2007.

- Hakoen, *Responze rabina Šloma Hakoena*, IV deo.
- Istorijski arhiv Kikinda, Fond Dištrikta, kutija 1785.
- Istorijski arhiv Kikinda, Fond Grad. magistrat Kikinda, 1459-I/1841.
- Istorijski arhiv Kikinda, Fond Grad. magistrat Kikinda, 1629/1842.
- Жиречек, Константин. *Историја Срба*, књига 2, Београд: Научна књига, 1952.
- Жиречек, Константин. *Зборник Константинова Жиречека*, Посебно издање Одељења друштвених наука САНУ, 33 (СССХХVII), 1959.
- Јосимовић, Емилијан. *Објашњење предлога за реулисање онога дела вароши Београда што лежи у Шаниу*, Београд, 1867.
- Kotorski zbornik, f. 194v.
- Ковачевић-Којић, Десанка. *Приштина у средњем вијеку*, ИЧ XXII, 1975.
- List *Hamagid* 24/24.6.1886.
- Lubenau, Reinhold. *Beschreibung der Reisen des Reinhold Lubenau*, Mittheilungen aus der Stadtbibliothek zu Königsberg i. Pr. VI.
- Lusignan, Savior. *A series of Letters, adressed to Sir William Fordyce*, M.D.F.R.S, I-II, London: S.L. Kosmopolits, 1788.
- Matković, Petar. Rad Jugoslovenske akademije znanosti i umjetnosti, knjiga C, XII.
- Matković, Petar. Rad Jugoslovenske akademije znanosti i umjetnosti, knjiga CXVI.
- Miklosich-Müller, *Acta Graeca*, V.
- Mileker, Feliks. *Povesnica slobodne kraljevske varoši Vršac*, I i II deo, Pančevo, 1886.
- Monumenta Catarensia*, vol. 2, Zagreb: JAZU, 1981.
- Mundy, Peter. *The Travels of Peter Mundy in Europe and Asia, 1608-1667. Vol. 1. Travels in Europe, 1608-1628*. Cambridge, 1907. Izdavač: Sir Richard Carnac Temple.
- Миличевић, Ђ. М. *Срезови њиројској округи: Височки, Нишавски, Лужнички и Белојаланачки срезови*, Краљевина Србија, Београд, 1884.
- Николић, Илија. *Пирот и срез нишавски 1801-1918*, Грађа I, 1801-1883, Пирот, 1981.
- Nikolić, M. Vladimir. *Stari Pirot* Etnološke beleške iz prošlosti grada, Pirot, 1912 (ponovo 1974).
- Ottendorf, Heinrich. *Ottendorf Budarol – Belgradba 1663-ban*. Tolna, 1843.

Pantelić, Dušan. *Beogradski pašaluk pred Prvi srpski ustanak 1794-1804*, Beograd: Naučna knjiga, 1949.

Paton, Andrew Archibald. *Researches on the Danube and the Adriatic...*, Leipzig, 1861.

Paton, Andrew Archibald. *Servia, the Youngest Memeber of the European Family...*, London, 1845.

Поповић, Ј. Душан. *Београд пре 200 година*, Београд: Геца Кон, 1935.

Rabbi Yehuda HaLevi, *Kuzari*, Jason Aronson Inc., 1998 i Feldheim Publishers, 2009 (original Judah ben Shmuel Halevi, *Sefer ha-Kuzari*, 1140.

Rad Jugoslovenske akademije znanosti i umjetnosti, knjiga C, XXIX, Petar Matković, *Putovanje po balkanskom poluotoku XVI. veka*, X, „Putopis Marka Antuna Pigafette, ili drugo putovanje Antuna Vrančića u Carigrad 1567 godine“, Zagreb, 1890.

Rad Jugoslovenske akademije znanosti i umjetnosti, knjiga LXXXIV.

РГВИА, ф. 459, оп. 1, д. 4, 6; ф. ВУА, д. 1077, ч. II, Копија рапорта капетана Александра Григорјевича Розелион-Сапашског генералу Павелу Дмитријевичу Киселеву, 8. јул 1831. и Ф. Ф. Шубертъ, *История Военно-топографическогo депо и топографических работ Генеральногo штаба*, Записки Военно-топографическогo депо, ч. I, Санктпетербургъ 1837.

Samu, Borowszky. *Magyarország vármegyéi*, Bácsbodrog vármegye II , Budapest, 1894.

Sathas, Constantine. *Μεσαιωνική βιβλιοθήκη (Medieval Library) 1872-1894*, I volume.

Smičiklas, *Diplomatički zbornik III*, 332-334, No 292.

Спремић, Момчило. *Десетoи ђураћ Бранковић и њeгово годo*, Београд, 1994.

Stephen Gerlach des alteren Tage-Buch der von Zweyen glorwurdigston Rom. Keysern Maximiliano und Rudolpho an die Ottomanische Pforte zu Constantinopel abgefertigt und durch den Wohlgeb Herrn David Ungnad Freihern zu Sonneck und Preyburg vollbracht. Frankfurt. a.M. 1674 fol.

Шкаламера Ж., Поповић М. *Нови подаци са планa Београда из 1683, и Годишњак града Београда XXIII*, Београд, 1976.

Трајковић, Драгољуб. *Из прошлости Лесковца и околине*, студије и чланци, књига 25, Лесковац: Библиотека Народног музеја у Лесковцу, 1977.

Васа, Стајић. *Великокикиндски годишњик 1776-1876*, Кикинда: Матица српска, 1950.

Влајинац, З. Милан. *Из путописа Ханса Дершвама 1553-1555*, Братство, XXI, Београд, 1927.

Wading, L. *Ann. Min.* XII.

Wallsdorf, Christian. *Neue Reissbeschreibung durch Ungarn, Thracien und Egypten*, 1664.

Zbirka dokumenata „Rudolf Šmit“ iz 1782.g., koja se nalazi u Vojvodanskom arhivu u Sremskim Karlovcima.

Istorijske karte Beograda

Bodenehr, Gabriel. *Neuster Plan der Stadt und Vestung Belgrad*, Београд: Музеј града Београда.

Gumpp, Joan Baptista. *Gumppov plan Beograda iz 1688.g.*, Београд: Народна библиотека Србије.

Matthias Seutter, *Plan tvrđave, varoši i izgled Beograda, oko 1735.g.*, Београда: Музеј града Београда.

Pianta di Belgrado con sue nove Fortificationi fateva 1695-1696 (Talijanski plan Beograda sa novim utvrđenjima izgrađenim 1695-1696), Београд: Музеј града Београда.

Turski plan Beograda iz 1863. godine (sa ucrtanim numerisanim zgradama i spiskom), Београд: Београдске општинске новине, 1937.

Elektronski izvori

Betzek, von Jakob: *Gesandtschaftsreise nach Ungarn und in die Türkei im Jahre 1564/65*. Herausgegeben und bearbeitet von Karl Nehring, Munchen, 1979, 4: <http://www.ipac.bka.gv.at/katalog/hhn/m001/z001/h044/h0004343.pdf>

Draganović, Rajko. *Sinagoga u Sremskoj Mitrovici*, tekst na sajtu EL MUNDO SEFARAD: <http://elmondosefarad.wikidot.com/sinagoga-u-sremskoj-mitrovici>

HATHI TRUST Digital Library: <https://catalog.hathitrust.org/Record/001600443>

JEVREJSKA OPŠTINA NIŠ, O NIŠKOJ JEVREJSKOJ ZAJEDNICI, *Tekst rabina Avrama Danitija*, meseca nisana 5659 u “Vesniku” br. 5, iz 1939 godine: <https://www.scribd.com/document/321789418/Tekst-Rabina-Avrama-Danitija>

Karapandić, Nemanja. *Jevrejska zajednica nekada okosnica ekonomskog i kulturnog života*, <http://mojbecej.rs/iz-pera-nemanje-karapandzica-jevrejska-zajednica-nekada-okosnica-ekonomskog-i-kulturnog-zivota-u-beceju/>

Каравида, Весна. *Зрењанин – традиционална баштина*, <http://www.vojvodinacafe.rs/showthread.php/11284-Sinagoge-u-Srbiji-kojih-vi%C5%A1e-nema>

Mušović, Ejup. *Bošnjaci.rs, Novopazarski Jevreji*: <http://www.bosnjaci.rs/tekst/73/novopazarski-jevreji.html>

Мијатовић, Чедомил. *Пре триста година*, у *Гласник Српској ученој друштва*, књига XXXVI, Београд, 1872, 210 http://www.digitalna.nb.rs/wb/NBS/casopisi-pretrazivi-po-datumu/P_0144/1872/b036#page/211/mode/1up

Павловић, Мирјана. *Држава, историја, мањине и моћ: етнички „групи“ у Кнежевини и Краљевини Србији у оцлегалу јојиса стјановништва*: <http://www.doiserbia.nb.rs/img/doi/0350-0861/2015/0350-08611501147P.pdf>

Radway, Robyn Dora. *The Ottoman and Habsburg Frontier in Hungary and the People Who Crossed it: Moving Between Komárom and Esztergom, 1550 to 1591*: <http://ottomanhungary.blogspot.rs/2013/02/the-ottoman-and-habsburg-frontier-in.html> (preuzeto 26.01.2016.).

Sinagoga u Beogradu, <http://www.beogradskasinagoga.rs/PO%C4%8CETNA.html>

Споменици културе у Србији. *Синагога*, <http://spomenicikulture.mi.sanu.ac.rs/spomenik.php?id=680>

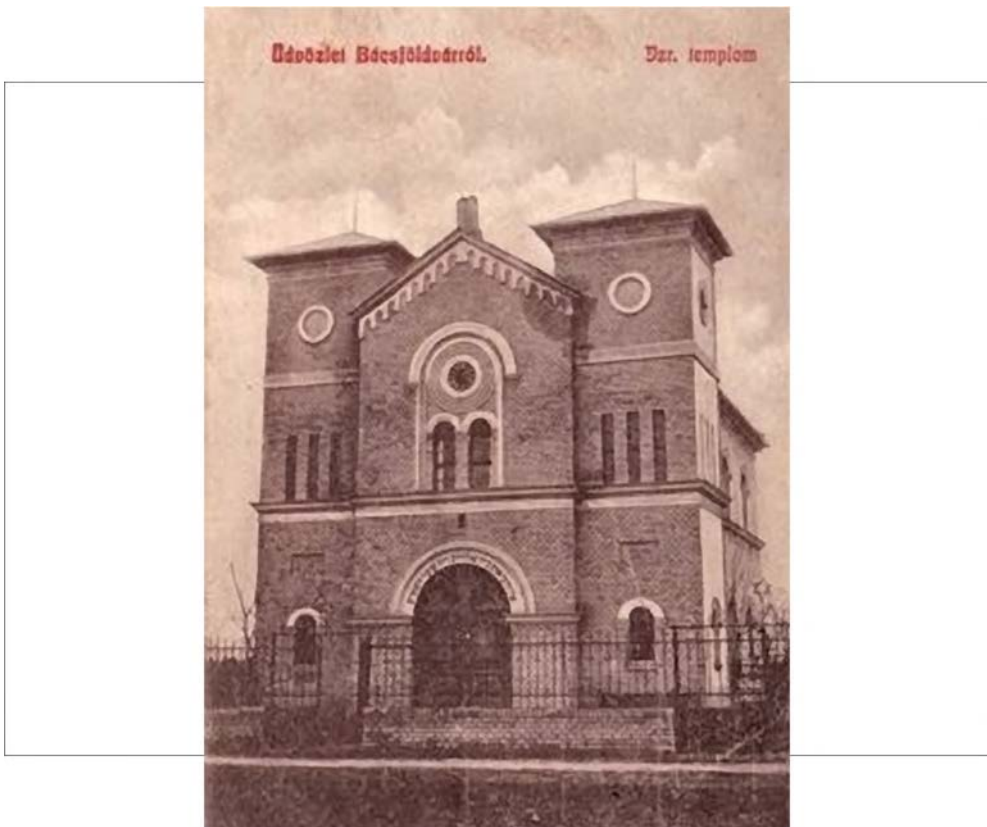
Stepanović, Milan. *RAVNOPLOV – Архитектура, историја, обзорја прошлости, паleta равнице – Somborska sinagoga*, <https://www.ravnoplov.rs/somborska-sinagoga/>

Šimunović, Tomislav. *Radio Dunav. Apatinska sinagoga*, <https://www.025.rs/apatinska-sinagoga/>

Voyage en Bosnie dans les années 1807 et 1808: <http://catalog.hathitrust.org/Record/001600443>

Wikipedia Slobodna enciklopedija. *Demografija Srbije*: https://sh.wikipedia.org/wiki/Demografija_Srbije

Yale University Library: <http://brbl-dl.library.yale.edu/vufind/Record/3565991> – BEINECKE RARE BOOK & MANUSCRIPT LIBRARY.

Bačko Gradište, sinagoga, 1890.

BELEŠKA O AUTORU

Aron Albahari rođen je 1959. godine u Sarajevu. Diplomirao je na Pravnom fakultetu u Sarajevu 1984. godine. Od 1992. živi i radi u Beogradu.

Posljednjih petnaestak godina bavi se istraživanjima i pisanjem određenih sadržaja iz šire jevrejske tematike, koja objavljuje na sajtu pod naslovom *Jevrejske teme* (www.jevrejsketeme.in.rs).

Na konkursu za radove sa jevrejskom temom, koji već 63 godine organizuje Savez jevrejskih opština (ranije Jugoslavije, a sada Srbije) nagrađena su četiri njegova rada: *Jevreji kao proroci u Kur'anu i muslimanskom verovanju* (2013), *Antički Izrael u dokumentima susednih naroda i zemalja* (2015), *Biblija je bila u pravu...!* – *Arheološki i dokumentarni dokazi navoda iz Biblije* (2018) i *Jevrejsko nasleđe u obredima, običajima i praznicima kod hrišćana i muslimana* (2019).

Jedan broj njegovih radova objavljen je u više jevrejskih časopisa bivše Jugoslavije (u Sarajevu, Beogradu, Zagrebu, Podgorici) i Izraela. Jedan rad je objavljen i u sarajevskom *Oslobodenju* (u nedeljnom dodatku *Pogledi – Kratka kronologija Jevrejske zajednice u Bosni i Hercegovini* – 2013, kao koautor), te dva rada u prvom i devetom broju beogradskog časopisa *Alia mundi* – magazina za kulturnu raznolikost (*Porijeklo melodije narodne pjesme "Kad ja podoh na Bembašu"* – 2017. i „*Ko je bio prorok Jona?*“ – 2019.).

Autor je dve knjige:

- „**Ilustrovana bibliografija knjiga o Jevrejima i jevrejstvu objavljenih u Bosni i Hercegovini od 1820. do 2018. godine**“ (2019),
- „**Прилог грађи за историју о Јеврејима Крушевца**“ (2019).

SADRŽAJ

UVOD	5
HRONOLOGIJA	8
REZIME	89
Registar imena	91
Registar zbirnih imena	98
Registar imena gradova	100
Literatura	105
• primarni izvori	109
• istorijske karte Beograda	113
• elektronski izvori	113
Beleška o autoru	117

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Narodna biblioteka Srbije, Beograd

94(=411.16)(497.11)"08*19"
930.85(=411.16)(497.11)"08/19"

АЛБАХАРИ, Арон, 1959-

Jevreji u Srbiji i Beogradu : hronika jednog prisustva kroz dokumente srpskih vladara, putopise stranaca i službene protokole / Aron Albahari. - Beograd : A. Albahari, 2020 (Beograd : Službeni glasnik). - 117 str. : ilustr. ; 24 cm

Autorova slika. - Tiraž 150. - Beleška o autoru: str. 117. - Napomene i bibliografske reference uz tekst. - Bibliografija: str. 107-114. - Registar.

ISBN 978-86-901464-1-3

а) Јевреји -- Историја -- Србија -- 9в-20в б) Јевреји -- Културна историја -- Србија -- 9в-20в

COBISS.SR-ID 21778441

ISBN 978-86-901464-1-3